

GÂND ROMÂNESC

No. 1-2

ANUL VI.

IANUARIE-FEBRUARIE

1938

GÂND ROMÂNESC

Anul VI.

Nr. 1.

1938.

FRAGMENTE TIPICE ÎN SPAȚIUL ȘI TIMPUL ESTETIC

Acumulând pe zi ce trece un material tot mai bogat, istoria literară are nevoie de selecție. Convenim ușor că există unele valori dominante, altele secundare și multe, foarte multe cantități neglijabile. Dar în poezie, chiar când ai un criteriu de selecție, rămân încă dificultăți. Cea mai de seamă rezultă din chiar caracterul de totalitate al creațiunii.

Cât timp te oprești la poezii restrânse, poți urmări structural, în fiecare aspect, viața întregului. Dar când te apropii de creațiuni mai ample, lucrul este mai greu. Se cere o adâncire a formei proporționată cu valoarea operei. Nu te poți mărgini la un simplu procedeu stilistic sau metric, căci acestea sunt adesea condiționate de altele. Astfel, chiar când cercetezi un singur scriitor, marile lui creațiuni cer o multilaterală cercetare în adâncime. Nu mai vorbesc de cerințele care se impun atunci când este vorba de o epocă sau o generație.

Pentru unii istorici literari, problema este simplă, căci se reduce la forma comodă a unor înseilări de rezumate. O altă cale este aceea de a urmări în câteva aspecte o anumită trăsătură stilistică. Pe lângă unilateralitate, aici se ascunde și primejdia subiectivității. Nu odată ceea ce a apărut esențial la un scriitor, mai târziu s'a dovedit ca puțin tipic, căci a putut fi învederat că aparține unor tehnici deosebite.

Față de aceste greutăți, unii cercetători, în deosebi acei care concep istoria literară ca o serie de monografii asupra deosebitelor personalități, cum este concepția lui **Benedetto Croce**, au căutat o simplificare. Tocmai cercetătorul italian care a contribuit mai mult pentru a actualiza din nou caracterul de totalitate al artei, a deschis calea pentru doctrina care vrea să arate că într'o totalitate estetică, nu totul se cuvine să fie pus în același plan, ci fiecare operă are un focar în care trăește mai viu întregul. Te întrebi însă dacă acest fel de a vedea nu este într'o măsură mai mare decât s'ar crede condiționat de concepția despre „cercul luminos”, care mărginește conștiința omenească la o actualitate restrânsă. Este vechea concepție a carac-

terului dominant pe care, după cum în artă, tot astfel o poți urmări și în alte domenii ale activității spirituale. În creațiunea artistică însă, aplicarea devine deosebit de gingașă. Unde ar putea sta, de pildă, fragmentul tipic din *Cina cea de taină* a lui *Leonardo*, în ce figură sau în ce raport de gesturi? Dacă concepția frumosului ca un tot din care nu poți clinti nimic fără să-l strici, rămâne, aplicarea în lirică a teoriei fragmentelor tipice se lovește de mari greutăți.

Toate formele înalte ale artei cuvântului pledează contra mutilării fragmentare. Iar inițierea artistică a lui Eminescu, prin cerințele dramaturgiei în care toate părțile erau spiritualizate în sens hegelian, a însemnat dela început însușirea crezului artistic că desăvârșirea stă totdeauna în totalitate.

* * *

Unii vor să învedereze tipicul numai pe bază lexicală, alții relevând unele imagini caracteristice sau unele armonii și aspecte ritmice. Cum se face însă că utilizând un material de 1908 cuvinte, dintre care 529 reprezintă elemente de bază, așa încât multe se repetă, Eminescu vrăște neuitat lumea bogată din Luceafărul? Lexicul poemei nu are aproape nimic neobișnuit; cu puține excepții, aparține limbii comune. Trebuie deci să fie în alegerea, rânduirea, atracțiunea și mai ales opoziția cuvintelor o măiestrie de a cărei taină nu ne putem apropia decât prin raportarea neconținută la totalitate.

Dar dacă, după cum am avut prilejul să arătăm altă dată, nu numai în imagini care, prin natura lor, sunt reduse ca număr, ci și în alegerea cuvintelor este un proces creator, rezultă pentru creațiunile dominante o mare lărgire a investigațiilor. Când adaugi că structura fonetică și aspectele morfologice și sintactice se cer adesea considerate expresiv, îți dai seama ce departe pot să te ducă toate aceste cerințe.

În domeniul ritmicei, sunt unii care cred că pot caracteriza creațiunile mărginindu-se la schemele supraindividuale. O poezie poate să aibă ceva uniform care te leagă și te prinde în curentul simțirii; privind lucrurile la suprafață, aceasta este ritmul liric. Dimpotrivă, alta este plină de mișcare neliniștită, cu schimbări și opoziții repezi; este ritmul numit caracteristic. Relevarea unor astfel de aspecte tipice poate de sigur fi de folos.

Schematismul formelor tipice privite ca un canon necesar, a avut urmări până și în critica de text, mai ales a operelor anticității clasice. Astfel, până în timpul din urmă, abaterile dela ritmul iambic în vechea tragedie elină, la *Eschilos* de pildă, erau socotite ca intrusiuni ale copiștilor în puritatea de cristal a ritmului primitiv al dramei. Cer-

cetări recente însă revin asupra emendațiilor făcute pe calea aceasta și ceea ce era socotit ca greșală de copist, adesea este privit ca o necesitate de expresie, ca o formă de ritm caracteristic.

La Eminescu, am învederat destule cazuri (și ele ar putea fi spore mult) în care, în cuprinsul unei poezii de câteva strofe, apare când un tip ritmic, când altul. De altă parte, nu poate fi vorba nici de un anumit tip de frază, căci unele au un accent inițial, altele la mijloc, altele la sfârșit. Astfel, se pune întrebarea dacă într-o operă literară poți descifra icoana totalului din microcosmul unor fraze tipice, așa după cum, dintr'un oscior de animal dispărut, paleontologia poate reconstitui întregul animal. Firește, în practica istoriei literare, suntem nevoiți să recurgem la astfel de caracterizări. Dar în argumentele care vor să le atribuie valoare concludentă, dăinuește ceva din analogia cu științele naturii. Însă una este noțiunea de organism, așa cum îl vedem în viața plantelor și a animalelor, și alta este structura estetică. Acolo, dintr'o parte poți reconstitui întregul; în poezie însă, dacă dintr'un crâmpiei, un critic ager poate să întrevadă ceva din ansamblu, aceasta se mărginește numai la liniile generale ale ideii. Când, de pildă, dramaturgul german Hebbel, pe care Eminescu îl prețuia mult, laudă pătrunderea criticului R ö t s c h e r, pentru că era singurul care dintr'un act putea să reconstituiească desfășurarea mai departe, aceasta evident se mărginea numai la intuițiunea ideii dramatice nu însă și la valoarea creațiunii. Aici întregul își are legile lui proprii și fragmentul, oricât de tipic, nu poate da decât o searbădă aproximație, căci nu va putea înlocui niciodată prezența trăită a totalului.

Pentru a învedera aceasta, voi alege din grupul de strofe introductive ale *Luceafărului*, una, care îmi va servi și ca introducere în tehnica poemei. Și pentru că, la un poet, la început stă ritmul, voi încerca să releviez mai întâi ce este tipic în ritmica poemei.

Poezia fiind sunet, nu vorbă citită, chiar și când o urmărești vizual, o însoțești cu un mimetism acustic. Dar care este realitatea acustică dela care trebuie să pleci? În cercetări filologice de fonetică, calea este simplă: alegi un „subiect” și-l poți conduce să repete cuvintele pe care le înregistrezi exact. În istoria literară, cuvântul viu nu e păstrat decât în icoana adesea palidă a slovelor, fără indicațiile expresive necesare. Este deci necesară o reconstituire a valorilor acustice. Obișnuit, aici sunt două căi. Pentru a scoate la iveală ceea ce este tipic în melodia versurilor, unii foneticieni și în fruntea lor Sievers, au căutat să înregistreze cât mai multe reacțiuni ale cititorilor obișnuiți. Rezultatul acestor cercetări de masă prezintă o mijlocie a re-

ceptivității, ele corespund unei clase de cititori, denumită de foneticianul german *Autorenleser*. Cei care aparțin clasei acesteia se lasă duși de curentul ritmic. De aici, uniformitatea receptivității. Este o muzică ce se impune dela sine. Imi amintesc că, în primii ani de școală primară, când Domnul era absent și monitorul îi ținea locul, citeam în cor bucăți din cartea de citire după o melodie pe care nu ne-o învățase nimeni, dar care se impunea dela sine. Este forma cea mai redusă a unui fel de a citi autorii, scoțând instinctiv la iveală partea tipică a melodiei.

Dar dacă azi aș da aceleași bucăți de poezie să fie citite de cunoscători, ei vor introduce unele intenții proprii în text. Avem deci un alt tip de cititori, caracterizat prin sublinieri și accente personale.

Pe care dintre cele două tipuri de cititori îmi voi întemeia realitatea acustică a poeziei? Dacă este să ne mărginim la aspectele tipice, clasa primă a cititorilor ar putea să dea un material suficient. Dar ne-am lipsi astfel tocmai de partea aleasă și adânc expresivă a valorilor acustice.

În afară de aceste două căi indicate de fonetiști, mai există una de care ei nu țin seamă, dar pe care istoricul literar trebuie s'o urmeze, condus de însăși natura studiilor sale. Într'adevăr, al doilea tip de cititori relevat de *Sievers* prezintă pentru noi inconvenientul variabilității dicțiunilor. Omul care se citește pe el însuși într'un text dat, poate introduce elemente subiective, care au însă neapărat nevoie de un control. De altă parte, nu numai cuvântul viu al oratorului, dar mai ales al poetului este parte integrantă din armonia trăită de el și pe care se cere s'o trăiești la rândul tău, dacă vrei s'o comunici exact și altora. Idealul deci ar fi următorul: să ne închipuim că avem posibilitatea să reconstituim rostirea lui Eminescu însuși, interpretându-și poema prin citire. Astăzi, placa de gramofon poate înregistra pentru viitorime un material prețios. Și ar fi de dorit ca o arhivă fonografică să înregistreze cuvântul viu al capodoperelor poezilor în viață. Pentru trecut, idealul acesta neputând fi atins, nu rămâne decât o cale: să *te consideri cititorul ideal pe care l-ar fi dorit poetul și, lăsându-te dus de reacțiunile tale subiective, să le controlezi conștient la lumina întregului*. Dar această nevoie imperioasă de raportare la întreg învederează și în domeniul ritmicei limitele interpretării fragmentare.

În starea actuală a cercetărilor de ritmică la noi, nu va fi de prisos dacă voi aminti câteva din întrebările la care se cuvine să dăm un răspuns. Sunt unele precizări elementare a căror împrăștiere este necesară pentru discuțiile următoare. Este mai întâi nevoie să

arătăm distribuția tacturilor în structura generală a strofei, vom urmări apoi repartitia pauzelor care condiționează ridicările și coboririle tonului și sunt menite să sporească sugestia muzicală; vom releva apoi în ce chip prin succesiunea unor sunete și prin accentuarea unor vocale, trăim esența sentimentului și nuanțele lui. Paralel cu acestea, între altele, se cere să-ți dai seama de dispoziția muzicală a tonului major sau minor, cu alternanțe și opoziții cu atât mai semnificative cu cât se reliefează pe un ton mai omogen. Cât de esențială este în poezie căderea justă a tonului, se poate observa din felul dicțiunii marilor actori care, instinctiv, se identifică cu tonul unei poezii, înainte chiar de a-i pătrunde caracterul intelectual și nuanțele.

Simpla enunțare a acestor întrebări arată că sunt două categorii de mijloace acustice: unele generale, altele menite să nuanțeze și să adâncească momentele, dând vieță încordării dramatice a poemei. În chip obișnuit, acestea din urmă rămân însă în afară de sfera mijloacelor tipice.

Dintre elementele statornice, unitatea cea mai cuprinzătoare este strofa. Din ea poți descifra mai toate aspectele supraindividuale ale versificației. În *Luceafărul*, în forma de strofă a catrenului iambic, primul și al treilea vers au câte opt silabe și rime cu accentul pe ultima silabă, masculine; iar versurile al doilea și al patrulea au accentul final pe silaba penultimă, înfățișează deci rime feminine. Aceste versuri perechi sunt numai în aparență de șapte silabe, în realitatea acustică ele pot fi apropiate de cele cu șase silabe, pentru că ultima este un fel de răsunet, rima fiind feminină.

Octosilabul acesta are ca măsură-tip împărțirea în patru unități de timp, patru tacturi egale; versurile de șapte silabe au trei tacturi complete și un tact redus, alcătuit din amintitul răsunet al rimei feminine. Este aici o alternanță care, prin varietate, dă vieță poemei. Și totuși, timpul este de fapt egal împărțit, dacă privești durata provenită din pauze. În afară de cesura versurilor izolate, există o cesură a strofei după versul al doilea și al patrulea. Astfel, deși se pare că tactul al patrulea al versurilor perechi, cel redus: *a fost-ca nicio-da-tă*, reprezintă o unitate separată redusă, de fapt, ca unitate acustică, el este întregit de pauza care, în chip obișnuit, urmează versurilor neperechi și căzând la mijlocul strofei, este mai mare decât pauza după primul și al treilea vers.

Astfel, în ce privește durata versurilor și împărțirea timpului în strofă, avem o certă uniformitate. Aceasta ar părea că duce la o monotonie muzicală, ceea ce la început poate să placă, dar prelungindu-se, adoarme atenția, excluzând orice dinamism al expresiei.

Dar acestea sunt numai aspectele tipice. De fapt, în acest cadru omogen, poetul, ca un adevărat muzicant, introduce ritmul său intern, nu intenționat, ca să înlăture monotonia, dar pentru a de expresie adecvată stărilor unice.

Astfel trecem la acele mijloace acustice care ies din sfera tipicului. Și tocmai pentru că ele sunt în cea mai strânsă legătură cu ceea ce poezii au mai personal, relevarea lor te duce mai adânc în inima poeziei. În privința aceasta, intonația, pauzele, succesiunea unor anumite sunete, accentele mai înalte sau mai coborâte paralel cu așezarea cuvintelor, apoi structurile sintactice, sunt tot atâtea elemente care dau diversitate și mișcare, înlăturând monotonia.

Prin variația intonației, poetul te identifică măestrit cu propria lui încordare. Acolo unde tonul se înalță, se accentuează și încordarea, care urmează apoi sinuozitățile tonului, când menținut la aceeași înălțime, când coborât pentru ca, odată cu coborirea să dea și o momentană destindere a încordării.

Pauzele vorbesc și ele, căci reliefează expresia. La un adevărat poet, ele sunt un fel de punctuație individuală. Firește, nu atât pauzele obișnuite ale emistihului și ale finalului de vers hotărâsc, ci acele pauze neprevăzute de schema versului, dar impuse de natura sentimentului. În forma normală a versurilor neperechi, după al doilea tact iambic, cade la mijlocul versurilor acea scindare numită obișnuit cesura. Acolo unde se cere simetric un echilibru al părților, fie un paralelism, fie o antiteză, pauza cade la locul ei firesc. Acolo însă unde cesura cade către începutul sau sfârșitul versului, aceasta aduce o modificare, o precipitare a ritmului sau un legato, prin care unele momente capătă un ton stilistic deosebit.

Cu alte cuvinte, în chiar cerințele versificării sunt două aspecte: cel tipic, metrica propriu zisă, este substratul omogen, pe câtă vreme ritmica vie, chiar prin natura ei diversă, este elementul variabil, dar în același timp singurul care-ți dă adevărata vibrație a unui poet. Prin chiar natura lui, acest al doilea domeniu este negațiunea fragmentului tip.

* * *

Ca să invederez printr'un exemplu limitele fragmentului și, prin aceasta, necesitatea de a trăi integral plămuirea ca artă a cuvântului până în cele mai fine fibre ale expresiei, așa cum vom face într'un alt capitol, aleg ca exemplu din strofele Luceafărului pe cea dintâi care, putând avea și un înțeles de sine stătător, conține virtual esența motivului: nepotrivirea celor doi. Strofa îmi va servi și ca o ilustrare a aspectelor generale de ritmică mai sus arătate. Este strofa a cincea a poemei:

Il vede azi, îl vede mâni,
Astfel dorința-i gata;
El iar, privind de săptămâni,
Ii cade dragă fata.

Condus, cum am arătat, de concepția fragmentarului, pe care o amintește și în acest context: „lirismul e totdeauna fragmentar”, un critic, după ce mai întâi afirmă că valoarea *Luceafărului* nu stă în el, ci în asociația cu restul operei, își formulează astfel părerea: „Dacă însă îi tăiem legăturile vasculare și îi extirpăm orchestrația, ea rămâne exanguă și inertă”. Punând dogmatica fragmentaristă mai presus de realitatea fenomenului de studiat, era firesc să ajungă la următoarea teză: „Conducându-ne de aceste principii în căutarea fragmentelor lirice dominante, vom vedea că e bun tot ce e mecanic, fie prin formula de poveste sau de descântec, fie prin gnomismul ce simbolizează înțelepciunea nemișcată a mileniilor”.

În consecință, din grupul strofelor introductive, în categoria mecanicului și a formulei tipice intră zugrăvirea frumuseții fetei, portretul *Luceafărului*, în sfârșit, strofa citată mai sus care este lămurită prin următoarea considerație: „Îndrăgostirea se face în tact monoton de ceasornic, cadența temporală fiind reprezentată prin noțiuni de succesiune (azi, mâne, iar)”. Iar în strofele următoare „când nu mai sunt idei de durată, versul bate în gol prin repetiții acustice, păsloase sau lemnoase, cu caracter metronomic...”

Față de astfel de ilustrări ale doctrinei fragmentarului, servite impresionist, se cuvine să privim strofa citată pentru a învedera în ce măsură, desfăcută de ansamblu, poate să ne vorbească artistic. Firește viața expresiei se cere urmărită până în nervurile ei.

Impresionează mai întâi structura simetrică. Două versuri pentru chipul cum ea se îndrăgește și, după pauza mediană a strofei, celalalte două versuri pentru chipul cum se îndrăgește el. Dar în cuprinsul acestei structuri simetrice, câtă diversitate! Mai întâi observați forma versului care arată cum se naște dorința ei: cesura vine exact la mijlocul primului vers. Nu numai pauzele și accentele la fel, dar și paralelismul așezării cuvintelor arată o mișcare firească în care prin ton se strecoară ceva ca un joc grațios. În versul al doilea însă, pauza vine după prima măsură care, disociind elementele cuvântului, face din iamb un spondeu, ceea ce dă cuvântului prim un accent mai puternic și reliefează procesul sufletesc: *dorința-i gata*. Față de primul cuvânt, tonul acestora este coborât, ca pentru o simplă constatare a unui lucru firesc. Și totuși valoarea cuvântului *dorința* iese la iveală prin așezarea lui exact la mijlocul versului. Cuvântul relevează ceva

din firea fetei de împărat: nu pasiune, ci o curentă pornire instinctivă.

În contrast cu grațios șăgalnica mișcare a ei, observați acum tonul înalt și crescendo din versul al treilea. Și aici este o cesură după primul iamb, dar, deși secundată de punctuație, este mai redusă decât cesura versului anterior. Silaba accentuată *iar* iese în relief prin însăși structura ei fonetică: diftongul cu *a* urmat de licvida cu puternic răsunet. O pauză cu aceeași durată ca după *astfel* din versul precedent ar reliefa prea viu cuvintele *el iar*, ceea ce ar duce spre sensul de revenire la ceva obișnuit. Aceasta însă ar fi fundamental opus concepției care sublinează excepționalul îndrăgirii Luceafărului. Astfel, și stilistic, și ritmic, după *iar* urmează o pauză redusă, suficientă însă pentru ca a doua parte a versului: *privind de săptămâni* să aibă relieful datorit nu numai numărului silabelor, dar și accentului în creștere până la sfârșitul unității.

Cât de strâns ritmica și stilistica fac una, se poate vedea comparând măsurarea timpului de incubatie la Luceafăr față de ceea ce am relevat la fata de împărat. Acea ușor șăgalnică măsură de timp: *azi-mâni*, ceva ca o monedă mărunță, menită să sugereze cotidianul, apare acum în contrast cu determinarea mai largă de timp: *privind de săptămâni*.

În vechea poetică, cuvintele au o valoare relevantă numai întrucât intră în categoria imaginilor, altminteri ele sunt prilej de a da note pentru așa numitele calități generale ale stilului: claritatea, proprietatea, concisiunea, etc... Mulți poeți tineri, de avangardă, care fac din poezia lor un conglomerat de metafore izbitoare, n'ar fi deloc măguliți să se știe tocmai în punctul acesta în compania bătrânei ideologii retorice. Dar considerați aici expresivitatea verbelor atât de curente: *a vedea* și *a privi*. Primul arată ceva elementar, vecin senzației și mai aproape de cotidian, ca și corelatele *azi-mâni*; *a privi* însă este mai încărcat de sufletească, însemnează o adâncire în obiect, potrivit felului înalt și firii contemplative. Este un durativ. *A vedea* însemnează mai mult decât *a zări* și mai puțin decât *a privi*. Spunând mult despre natura celor două sentimente, aceste simple verbe au aici o necesară valoare expresivă.

Versul al patrulea: *îi cade dragă fata*, este nu numai prin rimă dar și prin înțeles un pendant simetric la versul al doilea. Dar și aici antiteza diferențiază prin ton: pe când acolo tonul coboară treptat, aici tonul se urcă, dar nu trece mai departe decât cuvântul *dragă*, după care urmează clausula. Este în această urcare de ton oarecare gravitate în contrast cu tonul șăgalnic al versului al doilea.

Paralel cu deosebirile de termeni și de accent, antiteza expresiilor *dorința-i gata* și *îi cade dragă fata* are o caracteristică expresivi-

tate. Ajungem astfel la aspectele sintactice ale frazei, privite ca valori stilistice. Prima expresie este simplă, verbul constatând static o stare firească. Greu de descifrat este a doua expresie. Mă opresc la ea, pentru că aici apare un aspect stilistic în strânsă legătură cu înima poemei.

Deși în fiecare vers este vorba de cei doi, totuși, prin repetarea pronumelui *el* sub toate raporturile: subiect, obiect direct, obiect indirect, — pe primul plan neconținut rămâne *el*. Țelul frazei fiind ultimul vers, mă întreb: cărei categorii sintactice aparține verbul din *ii cade dragă fata*. Departe de a înregistra o stare, simți că este încărcat de un dinamism care cu greu ar intra în categoriile curente ale gramaticii noastre. Privit în sine, *a cădea* nu exprimă o durată, este pur perfectiv. La prima vedere face impresia unui verb activ. Și totuși nu poate fi rubricat sub genul acesta, pentru că nu el săvârșește acțiunea. Pasiv nu poate fi, pentru că nu rezultă dintr'o inversiune a formei active și nu poate avea un obiect care să treacă în centrul interesului. Nefiind deci nici stativ, nici activ și nici pasiv, verbul, ca și locuțiunea în care este încorporat, exprimă o schimbare întâmplată fără vrerea unui subiect. Este ca un fenomen al naturii care se săvârșește cu necesitate. De genul acesta de verbe, filologii noștri nu s'au ocupat încă, deși forma reflexivă pentru unele acțiuni fiziologice curente, care nu pot fi gândite reflexiv, este o particularitate care sare în ochi. Este categoria verbelor pe care filologii le numesc mediale. Prin expresia *ii cade dragă fata*, Luceafărul, cel cu firea în afară de legile contingențelor, intră în categoria unor prefaceri săvârșite independent de autonomia voinței lui, la fel cu prefacerile naturii exprimate prin verbe ca: *se naște, crește, moare, se stinge*. La Eminescu, astfel de verbe sunt o parte din echivalentele de expresie ale acelei intuițiuni fundamentale, voința privită ca forță irațională, ca substrat al oricărei ființări.

S'ar putea obiecta: expresia poporană este o întâmplare. Dar tocmai o astfel de obiecție dă prilej, controlând-o, să învederăm neajunsurile fragmentarului. Între fiecare moment și restul plâsmuirii se țes astfel de fire, încât, tăindu-le, destrami creațiunea. Căci dacă în contextul unde respiră larg sufletul intelectual al poemei, în fragmentul în care Dumnezeu desvăluie ce sunt oamenii, care nu ei își conduc soarta, ci sunt duși de puteri oarbe, se va învedera frecvența excepțională a verbelor mediale, atunci expresia subliniată nu va mai apărea ca o întâmplare, ci ca o necesară valoare expresivă. Iar când Eminescu, în contextul vorbirii lui Dumnezeu, simțind nevoia de a exprima autonomia Luceafărului, trece hotarele concepției schopenhaueriene despre geniul contemplativ, deschizând perspective titanice în

domeniul faptelor, contrastul dintre verbele mediale și verbele active ne face să trăim în expresie inima concepției. Se va confirma astfel că rău famatele categorii gramaticale devin și ele valori stilistice și totodată un mijloc de a controla impresiile și de a vedea mai adânc prin arta cuvântului în esența poeziei.

Rămâne să vedem dacă și armonia structurii fonetice secondează mijloacele celelalte și dacă poate fi trăită adecvat lipsind-o de rezonanța totală.

În versul întâi al strofei, pe fondul omogen dat nu numai de repetarea cuvintelor, dar și de accentuarea paralelă a vocalelor, singurele variațiuni vocalice, cele dintre *azi* și *mâni*, sunt minime ca și diversitatea cotidianului. În versul al doilea, partea care urmează după cesură: *dorința-i gata*, are un ton coboritor atenuat de accentul pe *i* cel luminos, care cade exact la mijlocul versului. Primul tact al versului: *astfel*, așezat între cele două pauze, devine prin aceasta mai expresiv subliniind neobișnuitul situației. În limba curentă, *astfel* este paroxiton, deci troheu, ca în *Scrisoarea întâia: astfel încăput pe mâna a oricărui*... Ca să păstreze ritmul iambic, poetul, observând că cuvântul poate să aibă în vorbirea curentă și un accent secundar pe a doua silabă, introduce un accent împărțit uniform pe ambele silabe. De altă parte, pauza dinaintea cesurii restabilește echilibrul de durată. Menținerea celor două silabe la aceeași înălțime încordează atenția și este cu atât mai sugestivă cu cât se repetă la începutul versului al treilea: *el iar*. Acest vers are și o altă simetrie acustică cu versul al doilea: în ambele, vocala accentuată *i* vine exact la mijloc de vers. La rândul ei, această simetrie stă în paralelism cu simetria vocalei accentuate *a* la mijlocul versului întâi și al patrulea. Se naște astfel la mijlocul celor patru versuri un hiasm de asonanțe *a, i, i, a*, expresiv pentru diversitatea celor două stări.

După cum ca înțeles, tot astfel și acustic, primele trei versuri sunt o pregătire pentru versul deciziv al strofei, al patrulea. Neobișnuita îndrăgire a Luceafărului, al cărei echivalent sintactic a fost analizat mai sus, are o neobișnuită subliniere acustică: repetarea de trei ori a vocalei accentuate *a* în toți iambii ultimului vers:

Ii cade dragă fata.

Dintre toate vocalele, *a* este aceea care are un mai larg spațiu de rezonanță; pentru aceasta, este deosebit de potrivită spre a sugera o notă gravă, de mirată solemnitate, ca în versul acesta în care trăiește virtual o bună parte din desfășurarea poemei cerescului îndrăgostit.

Dar s'ar putea obiecta că aceste valori impresive ale sunetelor sunt aici o întâmplare. Ca mijloc de control, și în domeniul acesta, fragmentul nu poate căpăta sens și valoare decât dela totalitate. Și până a face această raportare, va trebui să începem integrând arăta-tele valori fonetice ale strofei în sistemul grupului introductiv.

* * *

Am ales fragmentul cercetat pentru că el învederează și necesitatea de a fi încorporat în unități care de obicei sunt neglijate: spațiul și timpul estetic al fiecărei creațiuni.

Intr'o cercetare mai veche, m'am ocupat de categoriile acestea arătând cum determinările spațiale și temporale sunt adesea mijloace stilistice sugestive care înscenează și pot compensa în felul acesta reducerea imaginilor. Atunci arătam ca o scădere a studiilor literare faptul că ele nu țin seamă în adâncirea mijloacelor artistice de acea condiție subiectivă primordială, căreia trebuie să i se potrivească orice creațiune: spațializarea și viziunea timpului. La adevărații creatori, acest fel al cunoașterii e străbătut de dinamica trăirii estetice și deci devine o formă esențială a expresiei.

Preocupări înrudite au apărut mai târziu cu prilejul celui de al patrulea congres pentru estetică, ținut în 1930. Dar întrebările discutate atunci au fost subordonate vechii teze desbătute de Lessing: *ut pictura poesis*. Congresul a reactualizat larg problematica aceasta, aleasă anume cu prilejul împlinirii îndoitului centenar dela nașterea lui Lessing. Contribuții prețioase s'au adus mai ales în direcția felului deosebit de a vedea în felurite faze ale culturii, faze determinate de situația nouă a omului față de lume: *Vierter Kongress für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft, Beilage Heft zur Zeitschrift für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, Band 25, Stuttgart 1931. Contribuția cea mai prețioasă este aceea a lui Ernst Cassirer: *Mythischer, ästhetischer und teoretischer Raum* (p. 21—36).

Dar nicăeri n'am întâlnit ceea ce ne interesează aici: felul cum natura individuală a fiecărei opere își creează cu necesitate spațiul și timpul propriu, viziuni intens trăite, care devin rezonatoare unice pentru toate celelalte mijloace expresive. Sunt deci aici mijloace care se cer adâncite în toată dinamica lor la fel cu tropii, cu ritmica și celelalte mijloace. Intr'un sens, sunt mai însemnate, căci alcătuiesc o formă generală, o tranziție dela forma internă la expresie.

Revenind la strofa aleasă, ne amintim cum divizatul *il vede azi, il vede mâni*, împreună cu largul *privind de săptămâni* devin valori temporale pentru două feluri contrastante de a fi. Dar deplina lor

semnificație nu apare decât în ritmul spațial al întregului. Tocmai pentru că poema îmbrățișează întregul cosmos, ea cerea adesea planurile de relativizare ale scenelor pe pământ. Se naște astfel un șir de opoziții de planuri în care, pentru a nu turbura verosimilul contemplării, unele aspecte plastice merg până la amănuntul cotidianului. Ca atâți îndrăgostiți, el așteaptă *lângă fereastră, în colț*. Dar observați cum, imediat după aceasta, se deschide orizontul nemărginit: *privea în zare cum pe mări...* Dacă el alunecă *pas cu pas în odaie*, dacă *trece ca pe prag pe marginea ferestii*, toate acestea au imediat alternanța cerească: *recile-i scânteii* sau, unde aceasta nu apare direct, apare simbolul, ca *toiagul cu trestii*. Cu cât se apropie de omenesc, cu atât opoziția planurilor cerescului este mai expresivă. Intrupările lui ca om sunt numai raportate la *a haosului văi*, sau sunt însoțite de semne miraculoase: cerul se roșește, văpăi se întind pe lumea întreagă. O neconținută alternanță în crescendo, până la faimosul sbor și până la totalizarea finală. Astfel se organizează plastic, în relativitatea lui, spațiul estetic și în polaritatea arătată e o dinamică mereu nuanțată a valorilor în contrast.

Ca o probă, să desprindă cineva catrenul *îl vede azi* din aceste opoziții de planuri spațiale și temporale: cu toată măiestria lui, ar intra în domeniul lucrurilor de haz, amuzându-ne ca un bilet de papagal.

Prin imensitate și elan, spațiul *Luceafărului* este un spațiu titanic. În dinamica lui, dacă ar exista, cum se spune atât de elegant, acea „țavărie” de nouăzeci și patru de „strofe pline și strofe seci”, orice linie moartă ar deștepta impresia de vid și creațiunea ar fi într’adevăr „exangvă și inertă”.

Elanul titanic desfășurat în timp este elementul creator al spațiului titanic, ambele forme fiind fețe ale aceleiași realități. După cum spațiul lui Eminescu nu este spațiul prestabilit al lui Dante și nici spațiul anarhic al lui Byron, tot astfel timpul poemei își are un relativism propriu, o spiritualitate pe care fragmentarul o nesocotește.

Spre deosebire de alte poeme ale lui, care cereau, ca *Strigoii*, nesfârșitul diagonalei, aici spațiul titanic este complet închis prin multiplele planuri de rezonanță. Și nu putea fi stăpânit fără neconținut variata opoziție a motivelor.

Privind lucrurile la suprafață, unele repetări tipice ale poemei ar putea să apară ca tot atâtea procedee mecanice ale stereotipei poporane lipsite de viața mereu nuanțată a expresiei. Ajungem astfel la amintita judecată: „e bun tot ce e mecanic, fie prin formulă de poveste sau de descântec fie prin gnomismul ce simbolizează înțelep-

ciunea nemișcată a mileniilor. Ceea ce iese din această coreografie automată sau intelectuală, ceea ce zugrăvește stări spontane, adică sentimentele, e mai fals și servește numai ca măsură pentru păstrarea textului".

Dacă această judecată ar fi adevărul, toată viața poemei ar cădea într'un schematism monoton. Și atunci poema ar rămânea într'adevăr „exanguă și inertă". Dar locul unde revin fragmentele socotite „mecanice", încadrarea lor în spațiul și timpul poemei, te opresc să vezi în ele „monotonie", automatism și formulă intelectuală lipsită de sentimentalitate proprie. Iată, de pildă, catrenul *cobori în jos, luceafăr blând*. Altfel sună în avânturile primelor aspirații de iubire, altfel, mai îndurerat, mai frământat la a doua chemare și altfel în invocația din grădină, în urma idilei cu Cătălin, când cere să-i lumineze norocul. Stereotipul este aparent și are menirea de a actualiza într'un alt complex și cu alt accent întreaga desfășurare, cu opoziții mereu deosebite în planurile de rezonanță.

Conducându-se în felul arătat de principiul fragmentelor tipice, lucrarea amintită asupra operei lui Eminescu trebuia neapărat să coboare idila Cătălin-Cătălina. Altminteri, ar fi căzut teza că „ceea ce zugrăvește stări spontane, adică sentimentele, e mai fals" și în „țevăria" poemei servește ca umplutură pentru ceea ce este „mecanic". Aflăm deci că „ne mai mergând metronomul descântecului, strofele cu întorsături patriarhale în stilul Delavrancea par cam lustruite și chiar prețioase".

Eminescu și stilul Delavrancea? Întorsături patriarhale lustruite și prețioase în *bată-i vina, arz'o focul, acu-i acu, din bob în bob amorul, stăi cu binișorul, te'nalță din călcâe, etc.*? Dar atât prin ele cât și prin felul cum răsună în spațiul poemei, aceste accente ale instinctului sunt negațiunea prețiozității.

Cum vedem, sub niciun aspect bagatelizarea poemei în numele fragmentelor tipice nu poate să rămâie în conștiința critică și în paginile istoriei noastre literare. Și pentru că principii ca cele arătate au caducitatea modei și duc la altfel de rezultate, se impune o altă cale, mai conformă cu natura creațiunii. Iată de ce, liberați de astfel de discuții, se cere printr'un exemplu de analiză metrică și stilistică să privim viața expresiei în nervurile ei cele mai fine.

D. CARACOSTEA.

SONATINĂ PE MOTIV DE COLIND

Şade Maica Domnului
Maică tânără şi albă.
Ca o iarbă, ca o nalbă
Pe sub pomii raiului,

Şi în poală-albastră ţine
Prunc bălan de muşţel
Vin miroasele şi-albine
De prin scorburi şi din cel

Mai pierdut ştiubei, şerbeturi
Galbene de chihlimbar
Ii aduc; şi cu cofeturi
De stamine în pahar.

Vin arhangheli albi de crini
Şi lalele legănate —
De paşi moi de fluturi lini
Cu atlasuri îmbrăcate.

Prunii floarea-şi încălţară
Ca să suie nesimţit
Cu târlici uşori de seară
Drumuri albe de cuţit.

Fluturii abia adie
Şi-i fac umbră şi-i fac boare
Pruncului de păpădie,
Şi-abia cutezau să zboare.

Vin din rânduiala morţii
Ierburile şi gândacii,
Ingerii din straja porţii
Şi zodiacul şi copacii.

Vin culorile să-l vadă:
Una mare-a fost în viață,
Alta'n lume-a fost zăpadă,
Alta cer de dimineață.

Alta ochi de căprioară,
Alta iarbă și șopârlă,
Alta miez de lacrimioară,
Una brazdă, una gărlă.

Numai roșul stă și plânge
Sânge-a fost și-a fost făclie
Ochi de jar care se stânge.
Morților luminează'n glie.

Numai roșul nu cutează
Să se-apropie că-l știe
Maica sfântă; ea veghează
Căpătâi de veșnicie.

PRIMĂVARA

De lumină s'au curbat în azur
Culorile; fântâni săritoare
Picură stropi grei de aur; albinele'n jur —
Și li s'au lipit stamine galbene de picioare.

Un piersec își scaldă în bazin
Nuditatea proaspătă de fată;
Se mișcă 'ncet și'noadă'n infinit, lin
Brațele pe care-au rămas aurorele ca o pată.

Sufletele sunt atât de înalte și-atât de pierdute
Că mâinile dacă le caută în mâna tovarășă, nu le găsesc:
Ci numai își aud sângele, ca ape adânci, nevăzute
Și uită că-și sunt străine și se contopesc.

Turturele de-argint mănâncă trecătorilor din palme.
Oamenii sunt buni; ochii sunt ferestre deschise
În care bate soarele pe lucruri vechi și calme
Sau, poate, numai peste vise.

YVONNE ROSSIGNON

SECTARII

— Fragment de roman*). —

Trenul porni lin din Gara de Nord. Ion Nașcu nici nu simți plecare. Cum privea prin geamul deschis, ștergându-și năduful cu o batistă mare cu dungi vinete — îi păru că porni Chișinăul. Știa că Sighetul pleacă întâi, și-i fulgeră prin cap: nu cumva am greșit? Da, chiar în clipa aceea auzi un glas cunoscut, în spate:

— Bună seara, iubite.

Nașcu se întoarse cu fața aprinsă de căldură. Indată ce-i zbură cu batista, și obrazii mari, și fruntea boltită în chelie, se bătuceau cu alt potop de picuri mărunți.

— Noroc și sănătate, dragul meu. Dacă te-ai urcat și tu aici, e semn că n'am greșit trenul... Uf!... ce căldură!

Iși strânsă mîna.

— Cum să-l greșești?

— Știam că plecăm noi întâi și pe urmă Chișinăul.

— Păi, noi am plecat întâi!

Ion Nașcu privi prin geam: treceau acum printre vagoane de marfă, printre pereți negri. Dar parcă tot aceia fugeau, nu trenul lor.

— Da, începu cunoscutul, — gîcînd gîndul la care se opri se amicul, — da, suntem obicinuți noi să criticăm tot ce-i rumănesc. Azi trenurile noastre sunt de prima calitate. Ai simțit când a plecat? N'ai simțit nimic! A pornit lin, ca pe apă nu ca pe șine de fier. Și, bagă de seamă și acum: trece încă peste rețele de șine, și tot se strecură lin ca un șarpe ce-și cunoaște drumul. Zgudue? Hurducă? Il simți cum merge? Să vezi în streinătate! Nu sunt șovinist, mă știi; da' să mă bată Dumnezeu, dacă n'am întrecut Ungaria, Austria, Cehoslovacia! Am fost în Iunie la Karlsbad, — tu știi că mă duce boala în tot anul acolo. Ei bine, frate Nașcule, i-am bătut pe toți vecinii cu cefe-reul.

— Am progresat mult, e adevărat. Am mai auzit și pe alții cari

*) Ce va apare în ed. Cugetarea.

au umblat prin streinătate, vorbind așa, răspunse Nașcu. Apoi își scoase capul prin geamul deschis să-l bată și să-l zvânte vântul trenului.

Scăpară dintre vagoane, din rețelele de șini, și monstrul răsufla acum în voie în câmpul deschis.

Inserarea cobora tot mai deasă, și cu ea, — răcoarea.

Se descheie la vestă, își puse gulerul în rețea și respiră adânc, cu satisfacție.

— Amice Muntene, pentru ce nu te deschei la vestă? Văd că ești transpirat ca și mine.

— Nu-mi pare consult. De altfel, tu ești doctor. În sfârșit, fiecare cu rețeta lui. Eu nu mă șterg de sudoare, nu mă desbrac, nu mă descheiu și nu răcesc niciodată. Pe când ce faci tu, e mai riscat.

— Dar, și mai plăcut!

— Ei, și cum îți spuneam, i-am bătut pe vecini. Dar nu numai mersul, pornirile și sosirile pe țanc, la terminul fix. Ci însăși vagoanele. Compartimentele. Ale noastre sunt neasemănat mai comode, mai luxoase, mai curate chiar... Și totuși cântim, căci așa suntem noi, cu ce-i al nostru.

— Adevărat! Ne criticăm de ne curg peticile.

— Și nu recunoaștem nici o îmbunătățire dacă n'au făcut-o „ai noștri”. Iată, de-o pildă, sub guvernul actual câte lucruri bune nu s'au făcut și se fac! Să luăm șoselele și drumurile județene, de-o pildă. Ni le-au lăsat numai gropi și huzdoape, guvernul trecut, care a desființat prestația, pentru că era, mă rog, instituție medievală, anti-democratică. Da, au ajuns tot țăranii, să-și chilăvească vitele și să-și rupă carele. De automobile nici nu mai vorbesc. De altfel ce să-ți mai spun? Parcă drumurile nu le știi și tu?

Doctorul Ion Nașcu își trase capul din fereastră, devenind deodată foarte atent. Dela generalități, prietenul său Muntean trecuse la ... hm! aprecieri de partid. La politică de partid. Este? Și el, hm!

În compartiment erau până acum numai ei doi, bărbați. Mai erau două doamne care conversau într-o limbă necunoscută, poate grecește.

Nașcu se uită însă cu luare aminte la lumea din coridor. Era multă lume pe coridor, la răcoare: toate geamurile deschise. Nu descoperi însă nici un cunoscut. Părea că a mai întâlnit pe doi sau trei dintre cei cari se recoreau afară. Dar — hotărît — nu era nime din orașul său de reședință, nici din satele vecine.

Se retrase liniștit dela ușa, șezu pe plușul sur, cu răcoarea geamului în față. Aprecierile prietenului său îi treziră din nou neliniștea care l-a ferit toată ziua. Știa pe Muntean înscris în partidul dela

putere. De mai mult. De vre-o zece ani. Și iată-l, de vre-o cinci, avocat mare! om cu avere! O carieră... Umblă și el după una... de când!

Muntean poate lauda guvernul pe față!... Dar — oare — îl laudă? De-o pildă: ce spunea despre trenuri și drumuri, era o laudă? Nu era o realitate? Omul sincer și cinstit, chiar dacă-i de altă nuanță politică, trebuie să recunoască: e o îmbunătățire. Este?... Hm!

Ridică ochii și privi în jur: I se păru că a gândit tare, și voia să se convingă că nu l-a auzit nimeni... Ușor lui Munteanu, el a ajuns la țintă. Poate vorbi liber. E un om slobod acum. Este? Hm! N'a făcut el o apreciere politicianistă adineauri când vorbea de suprimarea prestației, de către alt partid, ca instituție medievală? Desigur, suprimarea a fost o greșală, și după părerea doctorului Nașcu. De câte ori n'a blestemat-o când se cumpănea cu brișca prin huzdoape, și-i schiopa calul. Poate fi, deci, criticată cu glas tare? Poate, nu-i păcat, numai să nu audă cineva din Zăvoriți, din cetatea sa de reședință. Să nu cutezi să spui un adevăr? Iată el, în conștiința sa, îi da dreptate lui Muntean: guvernul de acum a făcut multe lucruri bune... Și după avântul de slobozenie ce-l simți o clipă în suflet, îl copleși amărăciunea, ca o leșie: ce i-ar face concetățenii dacă ar ști ce gândește?

— Și azi nu sare în ochi că drumurile și șoselele sunt mai bune? reîncepu însuflețit avocatul Muntean. Nu mai vorbesc de kilometri asfaltați de pe artera principală: Oradea-Cluj-Alba-Iulia-Sibiu-Brașov-București. Când, unde s'au mai pomenit în România drumuri asfaltate? Incepem a fi în rând cu țările civilizate din Apus. Nu! Pe onoarea mea! Trebuie recunoscută capacitatea șefului guvernului, a conului Petrache Pogonescu. Om, nu glumă!

Doctorul Nașcu zâmbi cu îngăduință: „Și Munteanu ăsta, — ardelean, — coada vacii, — ba chiar bihorean, se coconeste! Conu' Petrache! Par'că ar fi luat doctoratul în drept la București, nu la Budapesta. De ce nu: Domnu', cum spun eu, și spune toată lumea dela noi? Nu mai ținem la datini, adică vorba vine! Unii nu mai țin. Alții le păstrăm cu străjnicie...” Și Nașcu pierdu, fără de voie, un suspin, gândindu-se la această străjnicie.

— N'ai nici o părere? întrebă avocatul Muntean, privindu-l cu insistență.

— Cu privire la?...

— Cu privire la primul ministru. E un om! Nu?

Doctorul Nașcu își feri privirile. Nu cumva avocatul știe că el a fost primit azi în audiență de către primul ministru? Poate a aflat de undeva! O nenorocire a României este că nu se poate face nimic.

în secret. Când ți se pare taina mai mare, de odată o auzi, bătută la tobă, din zece locuri, și o țipă o sută de trâmbițe.

Țară cu ochi mulți, cu urechi ascuțite! Românii noștri au senzația că lucrează, informându-se. E, desigur, o slăbiciune din naștere: nu se poate ținea secretul.

... Deși în atâtea împrejurări ale vieții e cu totul de lipsă... De-o pildă chiar în cazul său... El și-a făcut ochii în patru să nu întâlnească vr'un cunoscut din partidul său, mai ales din Zăvorîți. A făcut un ceas dela poarta ministerului până la cabinetul primului ministru, cu atâtea grije a urcat scările. De trei ori și-a făcut calea întoarsă, părându-i că zărește fețe cunoscute din Zăvorîți. N'a întâlnit nici un cunoscut, a avut noroc. Totuși a putut să-l vadă cineva și să-i spună lui Munteanu. Câți oameni răi nu sunt în lumea asta... Adică, pentru ce numai decât răi? A putut să-i vadă cineva care-i cunoaște pe amândoi, și întâlnindu-l pe Munteanu să-i fi spus, fără nici un gând rezervat, fără nici o intenție rea: „A, și d-ta pe-aici? am văzut și pe prietenul dumitale Nașcu intrând la domnul prim-ministru“.

— „Ei, știu“, începu Munteanu văzând că prietenul său întârzie cu răspunsul: „Știi ce vrei să spui! Că nu-i prietenos, că nu-i primitor! Că prea se ține!... Da', crede așa numai cine n'a stat de vorbă cu el. Vă înșelați! E un om de aur! Deschis la gând și la inimă, și plin de bună voință.

Doctorul Nașcu răsuflă ușurat: Munteanu nu știe nimic. Totuși nu-i place că adusese discuția la politica... militantă. Și vorbește tare ca între surzi. Ar putea trece un cunoscut, poate chiar un cetățean din Zăvorîți, să audă că ei vorbesc elogios despre șeful guvernului, al unui partid contrariu. Ce-ți e și cu cunoscuții ăștia! Câte nu mai trângănesc!... Ei, alta ar fi dacă Munteanu ar ședea față în față și i-ar vorbi în șoapte! Ar putea spune câte laude ar voi despre primul ministru. Ar putea să i-l arate așa cum este. Ar dori chiar, ar fi pentru el, pentru Nașcu un ajutor în neliniștea ce l-a fiert toată ziua.

Se gândise de o lună la călătoria asta, pentru audiență la primul ministru. I-o pregătise un senator, ceva rubedenie îndepărtată — în cel mai strict secret, nu cumva să simtă ceva cetățenii din Zăvorîți. A luat toate precauțiunile posibile să nu-i descopere nime cărările... Era o cutezanță nemai pomenită, și o rupere cu tradiția, identică cu cea mai clasică trădare. El, intelectual din Zăvorîți, botezat și miruit în crezul politic al urbei, să cuteze a interveni la un guvern străin, la un ministru de alt partid, ba chiar la primul ministru, în interesul său: să fie numit medic secundar la spitalul județean. Aceasta acum, în toiul luptei, când Zăvorîții cu partidul lui, singurul real și adevărat

în toată țara, era în neagră opoziție și în crâncenă dușmănie cu cei dela putere!

Hei! N'a fost ușoară hotărîrea! Când, cu două zile înainte, Nașcu a trecut pragul locuinței sale pentru a pleca la gară, la trenul de miezul nopții, el știa că acest pas poate fi întâiul către excomunicarea din partid! Și totuși, greutatea acestea erau oarecum externe, nu priveau însăși conștiința, convingerea lui. Dar erau alte pietre de moară cari cădeau apăsate pe inimă.

Medicul Ion Nașcu avea convingerea politică și programul țargului în care trăia. De douăzeci de ani nu se mișcase din Zăvoriți, se înrădăcinase adânc în tradiția orașului și simția că ar fi o trădare, un păcat de moarte, să-și smulgă rădăcinile și să creadă altfel decât credeau concetățenii intelectuali. Desigur: numai aceștia trag în cumpănă. Ei dispun de criteriile judecătii. Ei, de caracter. Micii târgoveți, proletarii, șomerii și ȝiganii, nu pot fi luați în seamă, când e vorba de convingeri politice. Dintre ei mai votează unii la alegeri, — bi-zuindu-se pe taina votului, — și cu alte partide, când se nimeresc la guvern. Dar las că-și blestemă ei zilele pe urmă, pentru prostia și lipsa lor de caracter! Cetățenii intelectuali din Zăvoriți nu-i iartă și-i fac să-și roage moartea.

Dar el, doctorul Ion Nașcu, crede cu convingere în programul politic din Zăvoriți, și nu a greșit până acum nici cât negru subt unghie împotriva lui. Și cum n'ar crede? Unic e acest program, prin care partidul lor se deosebește de toate celelalte — program menit să cucerească mintea și inima tuturor cetățenilor spre fericirea patriei. Nu e vast, dar e cuprinzător. Iată, punctele lui esențiale luminează iar în mintea și inima lui Nașcu, cum stă capul răzimat în plușul sur, cu ochii închiși, voind să-l convingă pe Munteanu că a ațipit, — pentru a pune capăt acelei convorbiri de politică militantă... Desigur, e scurt programul, dar cât de larg în bogăția lui! Iată-l rezumat așa cum îl rezumă șefii, la toate ocaziunile:

1. Omul providențial, cel mai învățat și mai mare al țării: domnul Ilie Berbecaru, șeful nostru.

2. Cei mai frumoși sfinți sunt zugrăviți pe iconostasul bisericii din Zăvoriți.

3. Cea mai vastă și mai sănătoasă promenadă, e cea din cetatea Zăvoriți.

4. Clopotul cel mare din turnul bisericii din Zăvoriți, e clopotul dela ușa raiului. Așa dulce, nici un clopot nu mai cântă în toată țara.

Nu e frumos, plăcut, cinstit, drept și românesc, să trăiești și să mori cu un așa program? Și nu e menit steagul pe care e scris, să

cucerească țara toată? El se deosebește, prin sinceritate, de toate celelalte programe ale partidelor. Pentru că, de o pildă — iată, în linii mari, și programul partidului dela putere:

1. Omul providențial, cel mai învățat și mai mare al țării: domnul Petrache Pogonescu.

2. Cei mai frumoși sfinți sunt zugrăviți pe iconostasul bisericii din Pavelești.

3. Cea mai vastă și mai sănătoasă promenadă e în cetatea Pavelești.

4. Clopotul cel mare din turnul bisericii din Pavelești, e clopotul dela ușa raiului. Așa dulce nici un clopot nu mai cântă în toată țara.

Poftim program! Toată lumea știe că-i minciună. Câte afirmări atâtea neadevăruri, spuse cu tâlc pentru înșelarea cetățenilor...

Doctorul Ion Nașcu din glumă, ațipise de-a-binele. Simți că se tulbură ceva în el... Nu, el nu putea să trădeze programul. Iată, își dă bine seama: nu l-a trădat nici în discuția pe care a avut-o cu primul ministru.

.

Da, primul ministru, în audiența ce i-a acordat a pus problema limpede: „Te numesc, dacă te înscrii în partid”. Ion Nașcu, trebui să recunoască: om cinstit. Iasă, dintr’una, cu cărțile pe față. Nu te poartă cu vorba, cum l-a purtat... dar mai bine să nu se mai gândească...

— Domnule doctor, suntem oameni. Înțeleg. Ai fecior și fată la Universitate. Examenul cerut l-ai dat de trei ani, pe când erau încă ai dumneavoastră la putere. Ei nu te-au numit. Ți-au promis și nu s’au ținut de cuvânt. Eu te numesc, dar cu o condiție: să te înscrii în partid. La noi așa e legea, nu facem nici o numire pentru cine nu-i de-ai noștri. Nici nu putem altfel: ne-ar sări toată lumea’n cap!

— Drept e?

— Este! afirmă doctorul. Trebuia să afirme! Era evident.

Ion Nașcu a început să arate greutatea. El are o convingere. Crede într’un program politic. Nu-i de ăia! Nu-i fripturist! El nu umblă după ciolane. Ci după un post pe care e convins că-l merită, după douăzeci de ani de muncă și de experiență medicală. E mai bun unul care abia și-a luat doctoratul? La spital, e nevoie de oameni cu experiență... I pare rău, dar el partidul, cu programul lui, nu și-l poate părăsi. E un program frumos, în care crede.

Primul ministru părea bine dispus, și nu prea încărcat cu treburi, cu audiențe.

— Hm! Programul! Te rog arată-mi punctele esențiale ale programului, să văd sunt așa cum le știu și eu?

Și doctorul Ion Nașcu enumeră cu însuflețire, atins la coarda simțitoare a mândriei — cele patru puncte programatice, esențiale.

— Perfect! Programul e așa cum îl știam și eu. Acum să ascuți cele patru puncte programatice ale noastre.

Șii șeful guvernului îi repetă ceea ce doctorul știa de mult.

— Acesta e?

— Este! răspunse Ion Nașcu.

— Ei bine, domnule doctor, nu vezi că al dumneavoastră nu face decât să-l copieze pe-al nostru, și că s'a născut din ridicol? Să cuteze a afirma că clopotul dela ușa raiului e la biserica lui Zăvoriți, într'un oraș de provincie? Îți spun eu: dacă-l desbraci de haina ridicolului, programul dumitale e aidoma programul meu. Deci, să nu ai muștrări de conștiință. Nu schimbi nici un program. Schimbi un om. Un șef! Asta e! Și te țin cu mult mai inteligent decât să mă compari cu un ala... cu domnul Ilie... Berbecaru...

Par'că era mult adevăr în ce spusese președintele de consiliu! Doctorul Nașcu, se gândise uneori, în ascunzișurile ființii sale, pentru ce înverșunarea aceasta programatică, schimbând pe politicieni în sectari religioși, furioși și tâmpiți, când... deosebirea programatică era așa de neînsemnată? Schimbi un nume de om și un nume de oraș, și prăpastia e făcută!

Dar acolo, în cabinetul primului ministru, i se răscoli și lui veninul sectar: prea îl atacase în front, domnul cel zâmbitor din fotoliu! Adică nici o deosebire? Dar sunt deosebiri esențiale în toate cele patru puncte programatice, domnule! Și dreptatea, adevărul, sunt de partea programului din Zăvoriți. Toată lumea știe! Și, între asemenea împrejurări, el, doctorul, să-l tradeze? Să afirme că în Pavelești și nu în Zăvoriți sunt sfinții cei mai frumoși pe iconostas, promenada cea mai vastă și mai sănătoasă, clopotul dela ușa raiului? Să afirme că omul providențial al României e Petrache Pogonescu și nu Ilie Berbecaru? Mai bine-și tae o mână! Mai cu plăcere renunță definitiv la postul de medic secundar la spital! Adică, ce? El e un fleac de om să-și schimbe convingerile cum își schimbă cămeșile?

Răscolirea convingerii politice, prin atacul ministrului, izbucni până la suprafață: o simți ca niște ace în obraji, iar ochii îl usturau. Se hotări să se ridice, să-i mulțumească, rece, primului ministru, și să-i părăsească cu mândrie cabinetul... Dar în clipa aceea își aduse aminte de nevastă-sa. Cum să dea față cu ea, fără să fi înaintat nici un pas în chestiunea numirii sale la spitalul județean?

Doamna Nașcu avuse bună parte în hotărîrea lui de a lua taurul de coarne, de-a vorbi cu însuși primul ministru. Doamna știa un lucru: nu mai puteau rămâne în Zăvoriți. Nu mai ajungeau venitele pentru creșterea copiilor. Doctori tineri începură să-i rărească clientela lui Nașcu. Lucrau ieftin. Săraci ca șoarecele din biserică, erau bucuroși și de doi poli, și de unul. Era nevoie de-o leafă fixă de-aici încolo! Concurența e tot mai mare și bătrânii se dau la fund.

Amintirea nevastii îl aduse, brusc, pe Ion Nașcu la realitate. Realitatea era acesta: subțierea tuturor venitelor. În atmosfera răcoroasă ce-i aducea în suflet această conștiință, par'că vedea mai limpede și nu-i mai păru chiar așa mare deosebirea între programul politic din Zăvoriți și între cel din Pavești. De altfel amintirea soției sale îi fu de ajutor și sub acest raport: ea afirma totdeauna că între partidele politice românești nu poate descoperi nici o deosebire esențială.

Și așa doctorul Ion Nașcu în loc să părăsească, rece și mândru, cabinetul primului ministru, — cum îi zvâcnise mai întâi în inimă când dl. Petrache Pogănescu numi „ăla" pe Ilie Berbecaru — avu un zâmbet de îngăduință și zise:

— Poate că aveți dreptate, Domnule Primministru. Veți înțelege însă că nu mă pot decide așa la repezeală. Un partid e ca o familie. Prinzi multe rădăcini. Nu le poți rupe dintr'o lovitură de sapă. Vă rog să-mi dați timp de gândire.

— Voia dumnitale, doctore! Numai să nu întârzii prea mult cu răspunsul. Eu vorbesc cu cărțile deschise: să nu fiu silit să numesc pe altul. Așa-i că e posibil?

— Este, domnule primministru. Puteți amâna o lună?

— Hm! Cam mult. Vor tăbări alții pe capul meu De-ai noștri. Și, cu examenul luat, ca și dumneata. Dar fiindcă țiiu la dumneata, fie o lună.

— Mulțumesc, Excelență.

— Vei mulțumi pe urmă. Și-ți voi mulțumi și eu. Trebuie să-ți spun că țin să te am în partid. Nu prea am ardeleni de calibru în capitala aceea de județ...

Ion Nașcu părăsi cabinetul aproape vesel: ceva se înseninase, și ceva se încălzise în ființa lui... Acest șef de partid pare să fie într'adevăr un om: vorbește limpede, sincer. Nu te poartă cu... Nu te poartă cu... Nu te poartă... ca... Și-i veni pe limbă numele lui Ilie Berbecaru. Și, iată! A vorbit o singură dată cu el, și-i declară că-l apreciază. Pe când cellalt, domnul Ilie Berbecaru, deși-i ține „șlerul" de douăzeci de ani, — nici odată nu i-a spus că-l prețuește. Da, om zgărcit la vorbă, om închis... ba omu' dracului!

Aşa se încălzise încât îi izbucni de undeva, — din vr'un ascunziş al sufletului pe care nu-l bănuia, — aprecierea din urmă!... Se lovi cu palma peste gură, privi în jur cu grije, şi se răcori îndată. Abea acum îşi dădu seama că la eşire nu mai luase precauţiunile de lipsă, ca la intrare, să nu se întâlnească cu vr'un cunoscut, dar mai ales cu vr'un cetăţean din Zăvoriţi.

Şi de-odată se potoli frământarea din el privitoare la convingerile lui politice, şi porni alta, mai amarnică: să nu oblicească vr'un cetăţean din Zăvoriţi pe unde-i duc cărările!

Vremea cât a coborît scările şi a eşit din strada ministerului, îşi simţi ghiaţă între spete, şi îşi dădu limpede seama, că piedecile cele mai greu de trecut în cariera lui nu i le vor pune convingerile lui politice, — în cari, iată, mai poate face transacţii, — ci convingerile concetăţenilor săi din Zăvoriţi şi patima cu care aceştia apără programul şi pe şef.

— Amarnic mai combat! zise el tare, când coti din calea Victoriei pe-o stradă laterală. Se simţea acum mai la adăpost de ochi indiscreţi....

Da, a fost o zi furtunoasă azi, şi în adâncime şi la suprafaţă, îşi zise Ion Naşcu, crepând, ca o părere, pleoapele, şi cercetând să vadă ce face colegul său. Prietenul citea cu mare atenţiune un ziar. Îşi călărise ochelarii pe nasul cât un morcov, şi citea cu fruntea încreţită, cu ochii încruntaţi. A descoperit, de bună seamă, un atac al opoziţiei împotriva guvernului, îşi zise Ion Naşcu... Hm! Trebuia să-şi mărturisească acum că nu-i displace convorbirea ce-a avut-o mai înainte. Arătând progresele dela C. F. R. şi îmbunătăţirea drumurilor judeţene, vorbind apoi cu elogii despre primul ministru, Munteanu îl ajuta, fără să-i treacă prin gând. Constatările acestea păreau a contribui la scurtarea termenului de o lună, cât ceruse Naşcu pentru a se hotări...

— De bună seamă — îşi zicea doctorul — nu e fără folos să ascultăm şi opiniunile altora. Mai mulţi ochi, mai multe văd. Îmbunătăţirile de care se vorbeşte, de-o pildă, erau reale. Cu toate acestea, cei din Zăvoriţi nu le văd. Fiindcă toţi văd lumea printr'o singură pereche de ochi: ochii domnului Ilie Berbecaru. Nimeni nu caută, nu cercetează să se convingă dacă este adevărat ce vede dumnealui. Să ne înţelegem: atitudinea asta nu i-a prea plăcut lui Naşcu niciodată, şi din pricina ei se uita cam peste umăr la concetăţeni deşi urla şi el în rând cu lupii, şi încă bucuros. Până i-a mers bine, n'a avut nici o plăcere şi nici un îndemn să facă filosofie politică. Credea vârtos ca

toți cei din jurul lui. Credea și nu cerceta. Dar, de când i se neliniști nevasta, de când încolți și în el teama de ziua de mâine, îi părea uneori că adevărul ar putea fi și altul decât cel arătat de programul din Zăvorți.

Acum, în drum spre casă, i-ar prinde bine dacă ar auzi cât de multe alte apărări. Dar, se 'înțelege, nu discuții în gura mare, ca la târg, așa cum începuse Munteanu. El, Nașcu, avea nevoie de infinite precauțiuni, pentruca în luna de răgaz ce i se dete, să nu dea nimic de bănuț concetățenilor săi. Că nu ar mai avea curajul. Dar, acum îl și are? Are, parcă, numai unul special: pe acela de-a încerca să se documenteze, în chip discret, asupra programelor și șefilor politici. Simțea ceva greu la inimă, cum nu simțise încă până acum. Și, ciudat, greutatea aceea părea inteligentă, vorbea. Spunea limpede și hotărât: „Mare prostie să fii robul altuia, când poți fi slobod, să-ți poți vedea de treburile”. Pe fotoliul din față avocatul Munteanu trecuse la altă gazetă. Răscolise vr'o patru, căutând cu înfrigurare, parcă o anume informație. Se părea că nu află ce căuta. Luase din nou întâia gazetă în care citi încordat, și cu strâmbături ale feței, mai aruncă odată ochii la o anumită coloană.

— Tot gazeta lui Ilie Berbecaru mai veninoasă, frate meu! Mai veninoasă și mai iresponsabilă, mai lipsită de demnitate. Spun drept nu vă face cinste o gazetă ca „Flamura”. E, cu desăvârșire, lipsită de obiectivitate.

Nașcu, după o privire fugară prin ușa compartimentului, se mișcă din unghetul lui și zise:

— Drept să-ți spun, nu o prea citesc. Știi, mai avem o gazetă provincială, a partidului...

— Știi, știi! Nici acea nu e mai brează. Ba 'mi pare că se dă mai rău la om decât „Flamura”. Nu! Îți spun eu că au orbul găinii de când s'au zăvorit în programul lor. Ascultă ce cutează să susțină gazeta asta: că în politica înaltă conu Petrache Pogonescu nu ajunge nici la degetul cel mic a lui Ilie Berbecaru. Că n'are pătrundere, vișiune, cum spune; că nu-i în stare să prevadă nimic, iar a fi om politic însemnează a prevedea... Da', te'ntreb eu: omul politic de prevederi nu mai poate? Omul politic, de guvern, domnule, realizează, nu prevede. Umblă cu picioarele pe pământ, nu cu capul în nori, mă'nțelegi? Și apoi, cari prevederi i s'au împlinit lui Ilie Berbecaru? Fiind mai mult în opoziție decât la guvern are vreme să fantazeze la viitor. Dar, vorba e, că-s închipuiri goale, ceea ce vede, cu ce vă îmbată de cap...

Lui Nașcu i se trezi iar muștarul:

— Te rog! Cum ne îmbată? Imi pare rău!

— Iți și poate părea rău, că-i adevărat! Iată și acum ce spune prin gazeta lui: Că conu' Petrache Pogonescu nu a prevăzut nici inflația nici deflația, că n'a știut a pregăti nici stabilizarea. Că acum ar vrea să-i dea cu piciorul și expertului străin, — trimis de Societatea Națiunilor ori de cine muma dracului — pentru ca debandada financiară să fie deplină. Articolul, iată, pleacă dela o informație precisă.

Și Munteanu îi vâri în ochi știrea tipărită cu cicero gras.

— Ai văzut? Și informația n'a mai apărut în nici o altă gazetă, înțalesu-m'ai? Am controlat toată presa de azi.

— Va fi mai bine informată „Flamura“, zâmbi malițios Nașcu, căruia, totuși, nu-i plăcu tonul pe care-l lua conversația. El dorea să audă vorbe bune despre primul ministru, însă nu cu pornirea ce se vedea la Munteanu împotriva lui Ilie Berbecaru.

— Informația lor? Calomnii ordinare, cari se zămislesc în club, puiază în redacție și fată în gazetă. Mie te rog să nu-mi spui că aveți o presă bine informată. Nu m'a făcut și pe mine, mai acum șase luni, delapidator al fondurilor județene? Ca și când eu le-aș administra sau aș dispune de ele. Și pe ce se întemeia fițuica voastră provincială? Pe informația unui amărit de reporter, pus la cale de Gliga.

— De Gliga? De George Gliga, revizorul?

— De fratele său Nicolae, care-i sărac lipit. Advocat și el, nu mă poate înghiți de când am prins și eu puțin chiag.

— Nădăjduesc că, dacă ai intervenit, au desmințit, au făcut mea culpa.

— Ce să desmintă? Cine să desmintă? Răpănosul ăla de director? Teleleul care vântură drumurile, și nu-l poți afla niciodată la redacție? Că umblă amețit și tembel, cu nasul în vânt, ca un copoiu, mirosind mereu intrigă și venire la putere! N'au desmințit, domnule! Le-am făcut proces de presă, mă'nțelegi. Am făcut de zece ori drumul la tribunal. *Moachărul* nu s'a prezentat. Pe urmă l-au condamnat în absență. Dar ce folos? A venit amnestia, și a scăpat.

Ion Nașcu, ascultându-și prietenul, simțea o satisfacție. Pe directorul gazetei provinciale a partidului, nu-l putea mistui. Nu cutează să-și arate nimănui antipatia. Se temea de el. Toți frunțașii politici din Zăvoriți se temeau de el, bătrâni și tineri, deopotrivă. Poate nici alții nu-l puteau suferi, dar toți îi erau prieteni și-i cereau informații, părerea, nu numai în politica mare, ci și în chestiuni mărunte. Fără el nu se făcea nimic în Zăvoriți.

Doctorul Ion Nașcu îl categorisi, de când l-a cunoscut, între

oamenii hai-hui, lipsit de bunăcredință, de seriozitate și de inteligență, slab de memorie, și incapabil să ducă un lucru până la sfârșit. Și totuși, subțeroarea lui, stăteau cei mai aleși reprezentanți ai partidului din Zăvoriți.

— „A, directorul ăsta”, zise zimbînd și coborînd vocea Ion Nașcu, — „e dat dracului”. Cum ai spus: e mare *moahăr*! Dar, în sfârșit, nu el conduce ziarul „Flamura”. Pentru informația de aici împotriva guvernului nu poate fi făcut el răspunzător. Dacă spui că în alte ziare nu a apărut, desigur știrea e falsă. Nu face să te tulburi.

— Da' cum să nu facă, dacă, luând pretext o informație inventată de ei, gazeta aduce injurii primului ministru?

Munteanu începu să transpire citind ziarul, deși în compartiment se răcorise.

— „Amarnic mai ține și ăsta la șeful și la partidul lui”, gândi doctorul Nașcu. „Se pare că la noi nu este drum mijlociu”. Ori nu te interesează de loc politica și șefii ei, ori ești un posedat. Uite-l și pe amicul Munteanu, cum i s'a mai schimbat fisonomia.

— Tu crezi că domnul Petrache Pogonescu pune vr'un preț pe ce se scrie la gazete? Al nostru, domnul Ilie Berbecaru, se laudă cu orice prilej că nici nu le citește, că nu-l interesează, că nu-și pierde vremea cu fleacuri.

— Cine? Berbecaru vost? E un mincinos fără pereche. L-am văzut eu, domnule, în tren cu un maldăr de ziare. Și tot drumul nu și-a scos capul din ele.

De data asta doctorul Nașcu nu se mai tulbură, nu-i mai sări muștarul. Caracterizarea nu-i mai păru ofensă. Știa, din experiență proprie, că șeful său mințește aproape înconștient. Nu l-a pus și pe el să dea examen pentru postul de medic secundar, și apoi l-a ținut cu zăhărelul doi ani și nu l-a numit?

— De ... Mai au câte-o slăbiciune și șefii, ce să le faci! Sunt și ei oameni.

— Da! Inșă dacă recunoști, cum mai poate sta în picioare programul vost, care întreg se razimă și se rezumă în punctul care începe: „Omul providențial, cel mai învățat și mai mare al țării ..”

— Chiar asta-ți spun: Și oamenii mari au slăbiciunile lor.

— Dacă ar fi una, și nici acea esențială, treacă-meargă! Dar șeful vostru e alcătuit numai din slăbiciuni mari și fundamentale. E o continuă și grozavă mirare pentru mine și pentru alții, că voi, acolo în Zăvoriți, nu băgați de seamă. lîneți ochii închiși, nu voiți să vedeți. D'apoi, de o pildă, nu știe toată lumea, afară de voi, că Ilie Berbecaru e cel mai intrigant om din România? Că nu caută decât prilej de

ceartă și de neunire? Că vrea să învrăjbească lumea, să distrugă pe toți, să rămână el singur? Nu știe, țara că ambiția lui nu are margini, și că delătură din cale pe orice om talentat, pe care-l vede primejdios pentru el? N'a scos, cu intrigăriile lui, din partid pe Costea Ion, pe Timotei Mândru, pe Fănică Elefteriu, tot oameni de mână întâi, cu toții superiori Berbecarului. Toată lumea știe, înțelegi-mă, afară de voi cei din Zăvoriți, adevăratele motive.

— De, știi și eu că au părăsit partidul. Dar motivele nu le cunosc, răspunse cu interes doctorul Nașcu. Se simțea bine acum. Colegul său coborise glasul, își răzima coatele pe genunchi, în palme capul, — și așa vorbea. Doamnele străine erau interesate de gări, și le urmăreau prin geam și în mersul trenurilor. Mergeau numai până la Predeal. Munteanu le liniștea mereu: o să le spună el când sosesc la Predeal.

— Motivele? Ce ți-am spus eu. Pofta de dominație. Și numai proștii pot fi stăpâniți ca o turmă. Dar' dacă-ți vine să te îndoești de asta, iată o altă calitate a lui Berbecaru, pe care nu vei putea-o contesta: în guvernările lui n'a făcut nimic decât pentru rudenii, el pe care voi cei din Zăvoriți îl numiți omul cel mai desinteresat din lume. Cutează și neagă! Pe tine nu te-a făcut să aștepti în zadar doi ani? Par'că noi nu știm! E adevărat?

— Este! suspină c'un simțământ de eliberare doctorul Nașcu.

— Dar pe Pinte numitu-l-a notar public?

— Numit!

— Pe Mureșan și pe Cristea pusu-i-a prefecți? Pe Nicorescu, comisar la marea întreprindere „Lignum”?

— Este, oftă Nașcu.

— Dar stai să-ți înșir deputații și senatorii cari sunt înrudiți cu Berbecaru. Munteanu se aplecă și mai tare spre colegul său și-i recită, în șoapte, o litanie, încât nu-i ajunseră cele zece degete dela mâini, și începu numărătoarea din cap.

Doctorul Ion Nașcu auzise adeseori șoptindu-se, între unii nemulțumiți din jurul Zăvoriților, aceste nume. Știa și el că toți cei pomeniți de Munteanu ajunseră la ciolan. Dar se miră că lucruri interne din partid să le știe și alții, să se intereseze și străinii de ele. Iși arătă nedumerirea lui Munteanu.

— Cum să nu ne intereseze? Cum să nu urmărim ce se întâmplă în casa vecinului? Păi, frate-meu, numai așa se pot cunoaște oamenii. Și avem datoria să ne cunoaștem adversarul. Să știm cu cine luptăm. Numai idioții nu caută să afle adevărul. Mirarea e că sunteți câțiva oameni inteligenți în Zăvoriți, și vă lăsați duși de nas de un farseur.

— Iubite prietene, aş avea dreptul să mă supăr că şi tu eşti por-nit, şi nu te poţi stăpâni. Tai şi spânzuri cum face oricare critic în România. Domnul Ilie Berbecaru, n'o fi un sfânt, ştiu eu, dar e un mare bărbat politic. Eu aş vrea o discuţie serioasă, obiectivă. E adevărat că nici eu, nici tu, nici alţii, nu suntem lămurii asupra multor lucruri ce se petrec 'n ţara noastră. Nici pe bărbaţii mari nu putem spune că-i cunoaştem. Iată, de o pildă, domnul Petrache Pogonescu. Tu spui că e un om amabil, alţii afirmă că este un tiran. Nu admite nici o altă părere decât părerea sa. E o fire de dictator. Crezi că aceasta-i o calitate?

— Dictator, el? Dar adeseori nu se poate aduce nicio hotărâre în consiliul de miniştri. E bun ca pâinea caldă. Prea bun. Aşa încât e influenţabil. Şi sunt în consiliu doi-trei miniştri cari se miorlăe ca pisicile dacă nu li se primesc părerile, proiectele, dacă li se tae din buget. Nu poate rezista, premierul! Asta-i păcatul lui.

...„Nu poate rezista". Asta pare a fi adevărat, îşi zise Ion Naşcu. Cât ce am pomenit de fată, de fecior mare, la universitate, de venituri tot mai puţine, s'a şi muiat, şi a fost gata să-mi vină în ajutor.

— Dictator! Dar dictatorul numai el ştie ce gândeşte, ce suceşte, ce plănuşte. Dictatorul şi sinceritatea comunicativă, nu încap într'o teacă. Pe când premierul ce are în inimă are şi pe limbă. Unii îl acuză chiar că e flecar.

...„Ce are în inimă are şi pe limbă", gândi Naşcu. Pare a fi adevărat. Căci îndată ce-şi luase hotărîrea să-l numească, i-a şi spus, fără înconjur. Şi tot fără înconjur i-a arătat şi condiţia fără de care, nu! Să intru în partid. Altul ar fi luat-o mai departe, nu ar fi fost aşa de brutal. De o pildă Ilie Berbecaru, n'ar putea fi brutal să-l pici cu lumânarea. Dar, cu maniere alese... te pică el pe tine, până la urmă, se gândi cu întristare la cazul său, doctorul Naşcu.

— E autoritar, da! Şi trebuie să fie autoritar. La o adică dacă cu pumnul în masă. Ce să fac între nebuni? Că uneori membrii partidului cu reşedinţa în Paveleşti, sunt chiar nebuni. Cer o sută acelaşi post.

...„Hm! Gândi doctorul Naşcu. Şi aici a fost sincer Excelenţa sa. Când mi-a spus că vor năvăli asupra lui cei înregimentaţi în partid. E bine că e autoritar. E o mare calitate, îşi zise el, gândindu-se cu regret totuşi, că a cerut termin prea lung pentru hotărîre. E o fericire că e autoritar, că dă cu pumnul în masă! Să dea şi acum...

Doctorul se încălzise gândindu-se la cariera lui. Poate, de data asta, îi va pune Dumnezeu mâna în cap!... Şi iată cât e de bine să mai schimbi climatul, să mai eşi din Zăvorîţi, să mai convii cu unul

și cu altul, să mai schimbi o părere, să vezi cum judecă și alții. E bine că ascuți de o nevastă cuminte! Că de nu era ea, Nașcu n'ar fi avut prilej să vadă pe primul ministru, — oricât ar fi dorit; nu s'ar fi întâlnit cu Munteanu și nu ar cunoaște lucruri ascunse, sau la cari nu s'a gândit până acum. De o pildă el, în seriozitate, în gravitate, n'a cutezat niciodată să-l judece pe Ilie Berbecaru, nici când, cum s'ar zice, l-a tras pe sfoară. Defectele și slăbiciunile ce i le-a descoperit Munteanu le simte reale. A constatat cu bucurie că legăturile lui cu Zăvorîții se destindeau pe măsură ce i se descopereau alte păcate ale șefului. Adieri călduțe de libertate, ca borile primăverii, îi trecură prin suflet.

Același efect îl aveau și aprecierile făcute de Munteanu primului ministru. Mai ales după ce unele calități ale acestuia, afirmate în convorbirea colegului, le confirmase și el azi, cu prilejul audienței.

Adevărul pe care nu cuteza să și-l mărturisească era că hotărîrea lui de a se înrola în partidul din Pavelești, era luată din clipa în care-i promisese primul ministru. Numai groaza de teroarea celor din Zăvorîți îl făcea timid. Simțea că nu-i va crește curajul decât atunci când zeul din Zăvorîți va începe a aluneca de pe altar, și celelalte trei puncte programatice vor putea fi combătute de el însuși. Curajul îi creștea, asemenea, și auzind despre calitățile șefului spre care se îndrepta. „Nu-i dracul așa de negru cum îl zugrăvește omul”. Conu Petrache Pogonescu era — după cei din Zăvorîți — ciuma Țării și mormântul României.

În sfârșit! E bine când omul mai poate și răsufli! Dar putea de acum? Se slăbiseră puțin legăturile. Atât! Și tot se simțea bine. Dar până la răsufulare slobodă mai era! Simțea el bine! Numai la amintirea directorului de gazetă și a altor patru-cinci fruntași din Zăvorîți, și simțea cum se întunecă dulcea zare ce se ivise în sufletul său.

* * *

La Predeal se coborîră cele două străine, înalte și osoase. Pentru complezența tovarășilor de drum cari le ajutau la geamantane, înclinau din fălcile lungi și uscate ca de țurcă. Și schițau din ochi un zâmbet păsăresc.

— Trebuie să fie englezoici, zise doctorul Nașcu — la tot cazul — ființe nordice.

Amândoi scoaseră capul prin geamul deschis, și-l strâmbară spre stânga. Vagonul lor era departe de peron, înainte, iar în fața gării o furnicare de lume. Răcoarea nopții era acum pătrunzătoare și mi-

rezmată. Sus, pe coastă, luminau geamurile vilelor; în înălțimi puzderia de stele scăpărau deasupra munților negri.

Trenul plecă lin, abia simțit. Doctorul Nașcu își aduse aminte că în copilărie spunea locomotivei „ghibolu“, și zâmbi de prostia și neștiința acelor vremi.

Mireasma pădurilor de brad, răcoarea lor care păstrează vecinic ceva din frigul și prospețimea zăpezii, abia acum îi pătrundea cu adevărat. Cei doi prieteni respirau adânc în tăcere grea.

I. AGARBICEANU

SVON

I

Cocoare trec în stol spre răsărit
În nopți de toamnă, cu sclipiri de brumă.
Spre care zări le poartă fâlfăitul
De-aripi... și cine le îndrumă?

II

Doar șoapte surdinate'n jos străbat,
S'aude câte-un tainic piuit...
În urma lor, spre țări necunoscute,
De ce alergi, tu, suflet chinuit?

III

Ți-s gândurile stoluri de cocoare,
Se sbat prin besnă cătră nicăiri,
Dar aripile, mâne, ostenite,
Vor sângea în asprele căiri.

IV

Și tot te-ademenesc străine zări
Când, trist, ascuți ecoul monoton...
De dincolo, din largurile firii,
Mereu te cheamă'n alte lumi un svon.

HORIA TECULESCU

DIN CRONICA DRAGOSTEI

I

Ah, zi de mâine, zi de Vineri!
De rendez-vous suntem ca siguri.
Vom fi robuști, feroci și tineri,
Prinși de călduri, cuprinși de friguri.

Inchide ochii tăi ca mura
Din poezia populară!
Te strâng prea tare? Adă gura
De sânge, de venin, de pară!

Ce-mi pasă că pe alții încă
I-ai sugrumat la fel în brață?
Ești ca mormântul de adâncă,
Fântâna mea, Tu, de viață!

Va fi așa o veșnicie
Trecută 'n ritmuri și poeme.
Vieța prinsă 'n nebunie
Se sbate, urlă, țipă, geme!

II.

Iubirea se sfârșește ca un scâncet.
Rămâi pe urmă toropit și lănced.

Din tot ce fuse vis de foc și pară
Ne-alegem doar cu drojdia amară.

Filosofie tristă și beteagă,
Atâta e viața asta 'ntreagă.

Ce 'nșelător instinct ne-arată țelul,
Ducându-ne viclean cu zăhărelul!

N'ar fi mai just, direct de ne-ar închide
In ale veșniciei cocini vide?

III.

Carne pățimașă
Prinsă 'n friguri dulci
Tremuri în cămașă,
Haide să te culci!

STRIGOII

Când ziua 'n mocirla de beznă se sughe
Și iadul începe să ridă cu hohot,
Ies morții din groapă călări pe coșciuge,
Frământă pământul cu tropot și clocot.

Hi! trupă rea,
In frunte-i Moartea,
Toți după ea,
Orbi, surzi ca soartea.

Cu bubuit de tunete
Imprăștie-te, adună-te,
Și treci ca viforul când turbă,
Dărâmă, prăbușește, surpă.
Pe unde omul se ascunde
Și plin de teamă rugi îngaimă,
Cu șoapte tainice pătrunde
Și umple-i sufletul de spaimă!

Eu singur în noapte aștept fără teamă,
Sunt viu, dar mi-i patul un pat-năsălie.
Că-i ziuă ori noapte, de mult nu țin seamă
Și hoardele Morții 'ntârzie să vie.

Hai, Moartea mea
 Și-mi pune capăt.
 Mi-i viața grea,
 Aș vrea s'o leapăd.

În banda ta satanică
 Mă fă soldatul-panică,
 De pe coșciugul meu călare
 Să flutur steagul tău în zare,
 În zarea nopților de sânge,
 Cu trăznete, cu foc, cu muget,
 Când omul tremură și plânge
 De var la chip, muștrat în cuget.

Și zurăie oase, se vaietă javre,
 Un vânt isbe 'n ușă de ghiață și urlă,
 Sar țandări și așchii, duhnește-a cadavre,
 Iar clopotul băngăne singur în turlă.

Ho! cal cernit,
 Oprește, prismă.
 Te-a poleit
 Satan cu pismă.

Așteaptă să te 'npintene
 Călcâe două sprintene
 Și mi te-așterne mânătură,
 Să lași în urmă drumul sgură!
 Pe unde treci, să 'nvinețească,
 Să se prefacă sloi de ghiață
 Urită formă omenească,
 Să piară germenul de viață!

Dar cântă cocoșul și spintecă beznă,
 Pământul înghite coșciuge, schelete.
 Isbită de scânduri, imi sângerează glezna,
 Din lupta cu mine mi-i trupul cu pete!

Te 'ntoarce lin
 Către părete,
 În zori nu vin
 Strigoi, băiete!

Zeu-soare 'și țese pânzele
Și 'mbracă lumea 'ntrânsele.
Cu poale umede de rouă
Pornește iar o viață nouă.
Eu peste geamuri trag perdele,
Mă culc pe pat, închid pleoapa
Și-ascult: cu târnăcoape grele
Aud cum mi se sapă groapa.

PE INSULA TA

L. M.

Păsările dorurilor mele
Peste mare 'n drumul lor pribeag
S'au lăsat cu aripile grele
Pe 'nflorita-ți insulă cu drag.

Ia-le 'n cuibul mânilor pe rând
Și le strânge lângă sân aproape,
Ca să poată ciripi cântând
Lunga lor poveste peste ape.

Molcom, plin de farmec or să 'ngâne
De-o frumoasă insulă de vis
Și se tem de azi că poate mâne
Să pornească iar în larg li-i scris.

O, aici pe-o ramură de floare
În al vieții tale pom vrăjit
Ar cânta cântări nepieritoare
Pentru-o lume nouă și de mit.

Ci-de-i dat ca mâne iar să plece
Le sărută una câte una
Când va fi în valuri să se 'nnece,
Vor umplea de cântece furtuna.

M. BENIUC

LUCIAN BLAGA ENERGIE ROMÂNEASCĂ

VI.

Teoria omului mare s'a făcut de multe ori în epoca noastră. Printre altele, s'a afirmat că sunt oameni mari reprezentativi ai unui popor și oameni mari cari își contrazic neamul, căutându-se chiar să se dea o mai mare valoare unora decât altora. În realitate însă, nu există oameni mari numai reprezentativi ori numai contrazicători. Omul mare, prin însăși structura și înzestrarea lui lăuntrică, vine și cu note personale, cari-l împiedică să fie o pură oglindă a comunității respective. Iar în cazul când contrazice, dacă o face în chip util, păstrează întotdeauna legături profunde cu lumea lui, legături cari, în lumina unor analize mai stăruitoare, pot să se dovedească uneori ca fiind chiar mai serioase decât ale așa numiților oameni reprezentativi. E adevărat că unii oameni mari sunt mai mult reprezentativi, după cum sunt alții cari tind mai mult să contrazică. Dar ce înseamnă a contrazice un neam? Ori e vorba de o contrazicere, care nu mai are legătură cu etnicul și atunci totul devine o întreprindere personală și nu mai avem de a face cu un om mare al neamului în chestiune; ori e o contrazicere păgubitoare și atunci nu e vorba de un adevărat om mare; ori, în sfârșit, e o contrazicere care desvăluie tipul de viitor al neamului, tipul ideal. În acest ultim sens, se poate spune că oamenii mari își creiază neamul într'o anume măsură, în timp ce oamenii obișnuiți mai mult îl exploatează. Dar tot atât de mult se poate spune că o colectivitate etnică se anticipează în oamenii mari, își încearcă viitorul în opera lor. Oamenii mari, oricât de liberi și de personali ar fi, sunt chiar mai condiționați, mai fatali, decât ceilalți oameni. Prin ei vorbește destinul unui neam, așa că ceea ce este contrazicere, fie cât de dinamică la un moment dat, poate să devină ceva adânc reprezentativ mai târziu. Nici omul reprezentativ nu e pur reprezentativ și nici cel ce contrazice nu e în afară de firea neamului său. Adevărul e mai sintetic și mai complicat. Omul mare al unui popor este și

reprezentativ și contrazicător și, cel puțin în cazurile mai rare și mai însemnate, el este totodată puternic reprezentativ și puternic contrazicător. Un om e mare în măsura în care afirmă și în măsura în care contrazice folositor, organic, neamul său așa cum acesta arată, într'o anume epocă. Vrednicia lui istorică e în puterea și magia cu care reprezintă, prelucrează, înalță și transfigurează calitățile rasei și în puterea cu care contrazice pentru a amplifica și corecta, pentru a anunța un anume viitor. În sufletul omului mare tind să se acorde trecutul și viitorul sau se luptă afirmațiile și negațiile, acestea dn urmă încorporându-se însă cu vremea în chip afirmativ în creația etnicului. Natural, omul mare nu e conștient aproape niciodată de aceste lucruri, dar conștiința nu e un atribut indispensabil al eficacității.

La Români, această îndoită natură a omului mare își arată adesea elocvența. Popor de mari calități, dar și de neajunsuri certe, noi avem nevoie de creiatori cari să valorifice avantajile noastre spirituale, dar cari să aducă și corectivul necesar. Și de fapt aceasta au și făcut-o, în chipuri și proporții diferite, oamenii noștri mari în ultimul secol. Ei au luptat să dea expresie modurilor existenței noastre în ceea ce ea are pozitiv și să creeze sensuri, cari să implice o desăvârșire a culturii etnice, chiar când, conștient, nu i-a preocupat această problemă. O anume superioară pedagogie indirectă sau o virtualitate de transformare se găsește aproape la toți gânditorii noștri, ca o notă comună la un loc cu preocupările despre ființa culturii și, la cei mai organici dintre ei, cu ceea ce am numit cosmicismul. Această virtualitate pedagogică era în legătură tocmai cu neajunsurile noastre. Neajunsurile în chestiune apar mai clare în mediul orășenesc. Spuneam la începutul studiului nostru că în clasele de sus e și oarecare cultivare a defectelor țărănești, cari, în lipsa tradițiilor populare, se desvoltă mai liber. Deaceea, când e vorba de corectarea etnicului, ne vom ocupa și de intelectuali, de lumea orașelor, iar uneori ne vom gândi mai ales la aceștia. Căci e sigur că noi am dat, considerând, în totul, un admirabil țaran, dar că am dat, în general și până acum, un mediocru orășan. Și numai când vom avea un orășan care, pe alt plan, să corespundă excelărilor țărănești, vom putea spune de cultura noastră că a intrat cu adevărat pe drumul definitiv. Dar pentru aceasta ea trebuie să-și poată acorda complectările și corectările necesare. De ce natură vor fi ele? Nu ne putem ocupa aici cu toate, ci de ceea ce e în direcția viziunii creiatorului pe care îl cercetăm. Ca să lămurim această direcție, trebuie să ne raportăm însă încă odată la țaran.

În atitudinea țărănească există o anume tensiune spirituală, care se așează solid pe fondul de încordare biologică. Însă această tensiune

e pe deoparte de natură colectivă, pe de alta e oarecum lăcătuită, cu o aparență uneori ațipită sau pasivă. În lupta țăranului cu viața e ceva dârț, dar e și ceva de ruaj uniform, iar în iluminările lui e cele mai adesea ceva mat, deși adânc. Din cauza acesta s'a vorbit de „resemnarea” sau pur și simplu de „pasivitatea” țărănească. E în adevăr la țăran un mare sentiment de ospitalitate sau de receptare în fața destinului, care dacă nu coincide total cu ceea ce se înțelege prin pasivitate, dar lipsește adeseori pe omul nostru din popor de beneficiul inițiativelor. Acest fond sufletesc al țăranului dacă e mutat în mediul orășenesc, poate avea urmări negative și chiar așa se întâmplă de obicei. Caracterul colectiv, prin disociere, dă individualism, iar pasivitatea relativă dă o relaxare spirituală, pe care o maschează doar un fel de dinamism epidermic, o agitație superficială, un nivel spiritual quasidefunct, de care nu sunt lipsite decât personalitățile. Orașul se vedează de spiritualitate largă și tinde către o ritmică nervoasă și picantă, într'un spațiu care începe să-și piardă dimensiunea adâncimii și proprietatea infinitului. Dacă aceste neajunsuri sunt în legătură și cu condițiile ca atare ale vieții de oraș, dar la noi ele suferă și urmările unei anume psihologii etnice în stare de disociere și înainte de a-și fi creiat un statut cultural nou. Țăranul are o personalitate colectivă fixată pe anume probleme generice și grave ale vieții, pe când orășanul în general n'are niciuna.

În complexul etnic țărănesc există apoi și note minore. Desigur, cea mai majoră existență în România este țăranul, vorbind de categorii sociale. El are o virilitate netendențioasă, dar cu atât mai sigură. Însă nu e mai puțin adevărat că în firea românească e și ceva minor, de care nu putem face abstracție. Dăm aici termenilor „minor” și „major” înțelesurile obișnuite, iar nu acelea, foarte prețioase, pe cari le fixează Blaga, după care „minoră” e cultura creiată pe baza „copilărescului”, iar „majoră” e cultura creiată pe baza „maturității”, fără să putem spune care are mai mare valoare, iar cea dintâiu putând fi majoră și cea din urmă minoră ca atitudine spirituală... Notele minore ale țăranului român se văd în cultura lui, bunăoară în poezii și cântece populare. E foarte semnificativ în această privință că multe cântece ale poporului nostru sfârșesc trist, chiar când încep vesel. Aceste înclinări și accente ale țăranului riscă să degenereze, când trec la oraș, în minorism cultural generalizat și uneori chiar în decepționism. În schimbul realizărilor culturale de o grație mai rafinată, orășanul nostru se poate cantona într'un cosmos-liliput, într'o mică lume subiectivă, care, când trebuie să înțeleagă ori să se măsoare cu destinul mare, poate eșua în decepție. E tipică din acest punct de ve-

dere dezamăgirea unor intelectuali, atunci când compară etnicul nostru cu al altora. E ciudată și suspectă încrederea grandilocventă, pe care o afișează orășenii față de neam, dar care lasă loc câteodată acestei dezamăgiri. . Obsesia „destinului nostru minor” paralizază pe unii intelectuali. E știut apoi că orășanul român a căutat adesea certificate din partea străinilor, cu ajutorul cărora să crească în proprii săi ochi din punct de vedere național. Aceasta contrastează puternic cu atitudinea țărănească ce nici nu face exerciții retorice, dar nici nu se îndoiește de neam: se știe cum țăranul român a râs cu poftă și cu spirit dealungul secolelor de toți străinii, chiar când ei făceau parte din națiuni mari.

Dacă avem în vedere că aceste neajunsuri orășenești pot fi mărite de efectele confortului burghez, de unele influențe ale culturilor străine și uneori chiar de încrucișări cu alte neamuri, se vede că problema merită să fie luată în discuție. Ceeace ni se pare însă tot atât de important de discutat acum, e altceva. Să presupunem că spiritualitatea noastră etnică, așa cum e reprezentată în popor, n'ar cuprinde nici un germene, care să poată da mai târziu ori în alt mediu valori negative. Să presupunem că ar fi mai desăvârșită decât este. Ea n'ar fi însă din cauza aceasta mai puțin improprie, din unele puncte de vedere, în raport cu necesitățile epocii moderne. O cultură de tip patriarhal sau o cultură „minoră” în sensul lui Blaga, luptă greu sau nu poate lupta de loc cu cerințele vremii de azi, care pune înaintea de toate în cumpănă însăși existența unei culturi. Problema principală pentru noi astăzi este cum să răspundem imperativelor istoriei actuale și viitoare, fără a renunța la ceea ce este esențial în ethosul nostru etnic. Vorbesc unii scriitori străini de „căutarea unui nou stil național”, referindu-se la popoarele cari, în Europa prezentă, se găsesc în plină frământare și automodelare. Exprimarea este însă greșită dacă i se dă un înțeles radical căci o națiune nu poate să aibă, în fond, decât un stil. Dar aceeași națiune poate să treacă, total sau parțial, de la o cultură patriarhală la una critică, modernă. Cum vom putea noi să păstrăm esența culturii noastre istorice, patriarhale, făcând-o însă productivă și bine înarmată în epoca de astăzi? Aceasta e marea cotitură a întregii noastre istorii. În această privință, Blaga ne dă un prim sau unul din primele mari exemple. Căci el valorifică în opera sa dinamismele ideative ale atitudinii noastre față de viață de până acum, dar le dă o subtilitate, o complectare și o armătură modernă. Aici e sensul revoluției organice, pe care o face Blaga. Creația lui are o față îndreptată spre trecut și una spre viitor. Ea e un monument care se așează între două eonuri etnice, o împlinire a istoriei

și un început de istorie. E o simfonie spirituală, în care se fac consfințiri transfigurate a ceea ce a fost, dar totodată și vitale adopțiuni de teme, de a căror izbândă depinde viitorul culturii noastre. La Blaga tradiția e un mijloc de inovație, iar inovația răspunde în taina începuturilor.

Avem așa dar mai multe motive ca să vorbim de o corectare a etnicului. Unele sunt legătură cu anumiți germeni, cari, inofensivi în starea populară, pot să înlesnească forme negative în mediul citadin sau intelectual. Iar un motiv principal, de mare patetică a istoriei, e în legătură cu modul de variație a destinului culturii noastre pentru a răspunde necesităților epocii moderne. Blaga se dovedește aici a fi un adevărat om mare al neamului său. Căci el e profund reprezentativ și puternic inovator sau „corector” al culturii în mijlocul căreia a apărut! Blaga poate fi luat, din acest punct de vedere, ca un model pentru a studia dubla funcție a omului mare. Ne dăm însă seama că vorbind de „corectarea etnicului”, am făcut o afirmație gravă. Oare nu a vorbit Blaga însuși de autonomia inconștientului, adică a matricei stilistice care formează un neam, insistând asupra rezistenței lui în fața atacurilor sau ideilor conștiinței? Dar să nu uităm că, după același filozof, elementele inconștientului sunt foarte numeroase, că ele se pot disocia, că ele tind de la sine spre primenire și că unele adopțiuni sunt cu puțință. Pentru noi însă e un fapt mai însemnat și decât acesta, iar el nu e străin de gândirea lui Blaga. Fără a ne lăsa înrăuiriți de filozofia biologică a culturii, credem totuși în destinul unitar, ce se desfășoară după o logică oarecum muzicală, al culturilor adevărate. Cultura are finalismul ei în funcție și de împrejurări, dar urmându-se după o voință internă. În ființa culturii, care e dată nu static ci în timp, pot apare deci schimbări, cari să intre în planul ei de dezvoltare, iar printre aceste schimbări se găsesc și corectările. Mediul extern e ceva secundar, însă ca ocazie are importanță și orice cultură vitală ține seama de aceste ocazii pentru a-și acorda structuri noi, pe cari le scoate tot din fondul ei de posibilități. Marii creatori ai unui popor sunt tocmai aceia, cari pun în valoare aceste posibilități și aduc astfel inovațiile și corectările necesare. Ei sunt spontani, dar sunt în același timp și instrumentele sau cel puțin implinatorii destinului culturii. Afară de aceasta, Blaga a avut și alte temeuri de a inova în sens corectiv. Unul e în prisosul de forme personale, dintre cari cel puțin unele l-au făcut să ia altă atitudine decât a generalului etnic, iar în această atitudine pot intra și elemente corectoare. Pe urmă, creația lui Blaga are legături, după cum am spus, cu ceea ce e mai primordial sau mai originar în etnicul nostru.

Și e sigur că, de exemplu, „resemnarea” românească este un produs, în care își are parte însemnată istoria mai din urmă a poporului românesc. Atitudinea corectoare față de această resemnare poate fi deci și o protestare a etnicului originar, fie și ca nuanță. Dar mai e un temei, care a putut interveni aici. E cunoscuta lege a compensațiilor în domeniul psihic. Fără a acorda mare credit teoriilor psihanalitice ca atare, recunoaștem însă că e adesea o economie de compensație în viața sufletului. La Blaga acest fenomen s'a putut produce cel puțin de două ori. Pe deoparte, stând în străinătate, departe de miragiul existenței etnice, l-a văzut pe acesta în frumusețe crescută, mai mult decât cei de acasă, și mulți ani a trăit cu o icoană ideală compensatorie. Pe de altă parte însă, în Occident viața se prezintă ca un flux, în care inițiativele se succedă fără de număr, oamenii făcând impresia că se războiesc cu existența, în afară de orice pasivitate. În fața unui astfel de spectacol, o structură românească ce purta amintirea unor quasiresemnări sau quasiinertii de acasă, a putut avea o reacție compensatorie de și mai mare dinamism, așa cum nici în Apus nu se întâlnește în general. Un Român obișnuit, pus în societatea apuseană, se lasă dus de curent ori se deprimă. Dar unul excepțional poate să conceapă sau să inițieze o formă de viață, care să compenseze neajunsurile trecutului. În sfârșit, la toate aceste motive cari au avut, natural, un rol foarte inegal, se adaugă ceea ce știm despre natura filozofiei însăși. Ea e și o mare și severă subiectivitate. Ca atare, are dreptul să impună ea valori realității, să postuleze adevăruri, să dea direcții, să organizeze experiența viitoare! Această perspectivă a filozofiei a fost întrebuințată și de Blaga cu o siguranță și o prestanță depline, iar din acest fapt au rezultat valori, cari vor folosi cursului viitor al culturii noastre. Motivul de care vorbim acum poate de altfel cuprinde pe cele precedente, dar, pentru însemnatatea lui practică, trebuie amintit aparte. Căci e vorba de însăși descătușarea energiilor neamului nostru, cari azi, din cauza regimului istoriei trecute, se găsesc încă în mare parte în stare de autozăvorie. E nevoie de alt regim istoric, dar și de valori cari să fie tot atâtea stimulente morale. Astfel de valori, după cum vom vedea, a adus viziunea lui Blaga.

Un prim rezultat în acest sens al atitudinii lui, este însuși caracterul major al operei, pe care a creiat-o. Această operă se prezintă cu o seriozitate și cu o tensiune de ansamblu, cari îndepărtează de la început pe consumatorii minori de cultură, dar sunt cu atât mai mult în folosul mai îndepărtat și mai esențial al culturii. Seriozitatea lui Blaga e până la transfigurare, până la ceva lunatic, umblând pe frontierele mitului, acolo unde lumea noastră se mărginește cu transcen-

dentul. Iar tensiunea lui e un corolar de înaltă aristocrație al acestei seriozități. Ea se vede și în tendința de a nu face concesii omului comun și de a alege subiectele astfel, încât ele să garanteze o spiritualitate continuă și încordată. Din cauza aceasta, unele opere ale lui Blaga au rămas multă vreme necunoscute sau li s'a acordat un prestigiu de ezoterism formal, atunci când n'au fost boicofate mai mulți ani la rând. Tensiunea, pe care o cere și la rându-i o răspândește Blaga, e în toată atmosfera operei lui, care pretinde întotdeauna o luare de altitudine, chiar dacă întri printr'un culuoar de mică importanță. Natural, nu vorbim de câteva distracții sau chiar de câteva accente mai minore, de cari nici Blaga nu poate fi lipsit, cum nu poate fi lipsită nici o operă din lume. Și apoi e chiar în firea majorului să-și acorde câteodată unele distracții, șagălnicii, jocuri în sine. Ne referim însă la atmosfera obișnuită a creației autorului nostru și la ceea ce e semnificație de fond și specificitate în ea. În această privință, nu se poate tăgădui caracterul ei hotărât major și însuși boicotul, de care am vorbit, al spiritelor minore de la noi, e o indicație în acest sens. Dar acest caracter major al operei în chestiune se vede în chipul cel mai impresionant în filozofia pe care o cuprinde. E aproape pentru întâia oară în cultura noastră, când o filozofie de mari proporții a început să se formeze și să se desvolte cu un imperialism liniștit, realizând până acum o construcție bogată și care își anunță continuarea într'un lung interval de timp de acum înainte. Blaga dă Românilor prilejul de a intra într'un cosmos organizat cu precizia și amploarea filozofiei urmărite cu unul din cele mai rare devotamente. Această înaltă geometrie subtilă și însuflețită pornită într'o lungă expediție în tărâmurile unde misterele au obraze de legende, înaltă însuș etnicul în care a apărut și îi exercită dimensiunile și aptitudinile majore.

Alt rezultat pozitiv al atitudinii implicit corectoare a lui Blaga este în lipsa sa de orice decepționism etnic. Blaga nu s'a îndoit nici de el și nici de neamul său, oricât de mari ar fi fost greutățile vieții și, mai ales, oricât de strălucită ar fi fost cultura popoarelor occidentale, cu care era obligat să compare lumea din care a venit. Din contră, văzând artificialitatea unor aspecte ale culturilor mai vechi decât a noastră, nu odată a avut jubilări adânci și luminate, pe cari i le dădea intuiția puterilor noastre etnice proaspete și valoarea direcțiilor atitudinare, cari stau la baza structurii etnicului nostru. Autorul triologiei cunoașterii și triologiei culturii a plimbat în apus o conștiință reculeasă, sigură și ingenuă, care a căutat să învețe maximum și să se prosterneze oricând era cazul, dar care uneori avea prilejul să privească peisagiul cultural de acolo cu o înălțime de eu etnic, pe care

în general au ignorat-o Românii ce s'au purtat prin străinătăți. Din opera lui Blaga se degajează o suverană încredere în potențele noastre etnice și ea dă exemplul unei superbe puneri la contribuție a datelor și virtualităților noastre metafizice. Îndoiala etnică n'a fost pentru el niciodată o problemă și nicidecum n'a căutat atestate la străni. Căci a simțit întotdeauna etnicul în el ca pe o mare forță creatoare, care dacă admite anume corecturi, dar dovedește prin aceasta că are și puterea de a o face. Certitudinea etnică a lui Blaga, de care nici n'a făcut măcar subiect demonstrativ de discuție, rezultă din vitalitatea sa personală, despre care am vorbit, dar rezultă și din vitalitatea cu care etnicul trăiește în el. Această monumentalizare a etnicului, discretă totuși, în ființa și opera gânditorului în chestiune, această potențare chiar a etnicului, având pe deasupra și beneficiul corectărilor, în ceea ce avem dreptul să numim fenomenul Blaga, formează un prilej de educație majoră și de optimism istoric pentru intelectualii români.

Dar acolo unde apare semnificația precis și profund corectoare a lui Blaga, semnificație de multiple, incisive și patetice ecouri, e în miezul și articulația filozofiei lui, atunci când se referă la destinul omului. Dacă el ar fi avut conștiința clară a acestor lucruri și ar fi vrut să calculeze dinadins o doctrină în acest sens, n'ar fi isbutit să o facă mai bine decât a făcut-o lăsându-se condus de instinctul său de creator și de anticipator. Cea mai puternică și mai aleasă pedagogie e aceea care se ignorează și ea se integrează de-a dreptul în filozofia istoriei unui neam. În acest înțeles larg, pedagogicul e o funcție a culturii și a vieții, care n'are nevoie de calculul rațiunii ori e chiar incomodată de el. Așa cum Blaga în opera lui a reprezentat în mare parte etnicul, dar fără să se fi gândit la acest lucru, chiar fără să-l fi bănuit măcar multă vreme, tot așa a ignorat rolul lui atunci când a introdus directive corectoare. Atmosfera culturii noastre critice atât cât s'a întemeiat până acum și mai ales media intelectuală a orașelor, sunt prea adesea caracterizate prin lipsa tensiunii spirituale și a unui idealism ferm, printr'un individualism bastard și dezorientat și un orizont restrâns. Pe de altă parte, poporul se menține încă în mare parte în rezerva, pe care i-au impus-o veacurile. Ceea ce trebuia era tocmai o viziune, care să combată și să îndrepte aceste lucruri. Blaga a făcut-o cu o siguranță de reacție adânc organică și îndrăzneț spirituală, care dovedește tocmai marea lui autenticitate și din acest punct de vedere. Am văzut până acum etnicul lui reprezentativ; să vedem de data aceasta, cel puțin ca direcție, etnicul lui corectiv.

Existența tulburătoare a răului conceput ca un fel de principiu amarnic, am văzut că e un motiv esențial în concepția lui Blaga. Dar am văzut că el e în aceeași măsură și un factor dinamic. Prin aceasta răul devine creiator și se încorporează ca atare și pentru totdeauna în unitatea ființei și conștiinței creiatoare a omului. Răul nu este însă creator prin el însuși, ci prin orientarea, pe care o ia în structura omului. El e indispensabil creației, dar nu suficient acesteia. Marea problemă, de a cărei soluționare depinde tot felul destinului nostru, e deci atitudinea pe care o luăm față de rău. Ne resemnăm mai mult sau mai puțin în fața lui, disperăm ca toți marii și micii negaționiști, sau îl admitem bărbătește și îi punem pe cerbice jugul prestigios al culturii, în așa măsură încât la urmă putem ajunge chiar să binecuvântăm răul, să-i simțim savoarea amară prin care creștem în demnitate umană și în orice caz să-l recunoaștem frate gemene al vieții noastre, pe care departe de a o lăsa în stare așa zicând vegetativă, o luăm în primire și o organizăm frenetic și respectuos până când, și după aceea, putem intona, în mijlocul durerii, o altă osana — a creației, a triumfului omului în viață și al vieții înnoite în om? Cine nu intuiește că aci sunt două versante, cari coboară spre țărături diferite și că izvorul care o va porni pe unul dintre ele poate să ajungă fluviu mare sau să se piardă în mlaștini? Blaga n'a stat un moment la îndoială și a adoptat atitudinea activă de valorificare culturală a răului. A mers chiar atât de departe, dar atât de semnificativ pentru poziția lui, încât nu numai că a utilizat și oarecum a sfințit răul, dar a înțeles să-l crească prin cultură! Sufletul creiator primește răul și îl combate prin cultură, dar în oarecare măsură îl și mărește, fiindcă răul rezultă și din voința de a creia. S'ar zice că omul crește intenționat răul tocmai pentru a creia mai mult, mai propriu, pentru a simți beția sacră și tare a luptei dătătoare de noi forme și a se simți mai om, mai cu rost în simfonia aceasta misterioasă și de atâtea ori deconcertantă a vieții, pe care dacă nu o putem înțelege absolut, dar ne putem lua la întrecere cu ea! A primi răul și a-l potența așa cum în filozofia teoretică Blaga potența misterele și aceasta tocmai pentru a realiza bărbătește un dublu plus spiritual, nu e aici semnul unei atitudini prin excelență active, desmorțitoare de lumi, proprie pentru a crește adevărata mândrie a omului și pentru a arde sau cel puțin pentru a incomoda în treacăt toate decepționismele cari se cred culturale? Atitudinea activă până la maximum în fața vieții, conștiința misiunii creiatoare a omului, sunt înscrise pe frontispiciul „templului” lui Blaga, pentru care a adunat „pietre” încă din adolescență... Prin aceasta, suflul operei lui este energetic în prim rang și el încoro-

nează într'un chip original o serie istorică, pe care însemnați înaintași au stabilit-o în frământarea sufletului românesc de a intra în istoria modernă. Pentru a preciza această poziție a lui Blaga, vom spune că e în destinologia lui filozofică, între altele, o dublă dimensiune sau o îndoită demiurgie. Pentru gânditorii exclusiv ori precumpănitor personalişti, creația este umană sau în primul rând umană, adică demiurgismul realității este uman sau mai mult uman. Pentru gânditorii tradițional religioși, creștini, creația este mai ales divină și în esență Dumnezeu este singurul Demiurg. Chiar pentru țăranul nostru ideea de demiurgie este în afară de om și mai cu seamă divină. Dar pentru Blaga, după cum am afirmat, omul însuș are ceva demiurgic din voia Marelui Anonim, însă, până la un punct, autonom față de el. Aici e îndoită dimensiune a concepției lui Blaga sau dualismul filozofiei sale. Aceasta e foarte interesant, fiindcă din alt punct de vedere, metafizica lui are ceva monist. Principiul ultim al realității e unul singur, e Marele Anonim. Mai mult: „binele“ și „răul“ sunt posibile în el însuși ca surse a ceea ce în lumea noastră ne apare sub aceste aspecte, căci am văzut că în Marele Anonim pot fi și nuanțe de demonie. Monismul lui Blaga are astfel două argumente importante și s'ar putea ca mai târziu autorul lui să ne ofere altele în aceeași direcție sau în sens contrar. Deocamdată, e plin de interes filozofic acest monism măcar relativ, pe care se greșează un oarecare dualism demiurgic. Pentru țăran, monismul în chestiune e mai slab iar alteori nu există deloc, în schimb nu există ori e mult mai puțin accentuat nici dualismul demiurgic al divinității și al omului. Blaga, ca intelectual evoluat, trebuia să dea în chip fatal, cu tot realismul său ingenuu, o părere de iluzionism lumii create, ceea ce nu e la omul simplu, dar tot ca intelectual care are sentimentul omului și al luptei, a venit cu demiurgismul cultural al ființei umane, în stare să corecteze iluzionismul și să dea grandoare și totodată intimitate destinului nostru în lume. Relativul demiurgism uman e însă pe fond de recunoaștere a Marelui Anonim, nu e anarhic și prezumțios, ci rămâne încadrat în armonia cosmică. De aceea e cu adevărat creator, cu adevărat activ și izbutește să fie un mare stimulent, o mândră prezență în incendiul spiritului. E foarte greu să se despartă la Blaga între metafizică și etică, fiindcă la el metafizica are adesea ceva etic, iar etica e o metafizică. Intrucât putem face această despărțire, am spune însă că în intuiția sa despre lume e un relativ monism metafizic și un relativ dualism etic sau creator. Dar tocmai raportul între aceste două concepte aduce în viziunea lui Blaga, pe deoparte, variație, înalt patetism, pe de alta, armonia, încadrarea pe care o dă intuiția suveranității unui principiu ultim unic.

Variație, care nu exclude uneori nici antinomiile, oricât ar fi ele de încordate, dar care se convertește într-o fonciară unitate de sens, sunt cele două aspecte ale filozofiei în discuție. Ea izbutește să pună bazele unei concepții luptătoare, plină de farmec sacru și de un anume risc pentru fericirea muritorilor, fără să sacrifice unitatea realității. Prin aceasta Blaga stimulează omul, făcându-l să considere realitatea dată ca pe o trambulină pentru creație, însă îl ferește de întreprinderi factice ori propriu zis luciferiene.

Tot prin această viziune Blaga izbutește să aducă etnicului corectivul necesar. O dinamizare creiatoare a omului e necesară în multe părți, dar mai ales la noi. Gânditorul, de care ne ocupăm, vine și să ori crește sentimentul înalt și productiv al omului, al atitudinii active, mândre și cu urmări, care să producă pe deoparte, dar care să se încadreze pe de alta. Căci la noi se tinde ori la o încadrare cu ceva pasiv în realitate, cum e la țăran, ori la o personalizare fără suport, pur provocatoare, care pierde intuiția efectivă a armoniei generalului, cum e adesea la cei cari au trecut prin școli. O filozofie care să înlăture primejdiile acestor două extreme, este deci bine venită pentru cultura și istoria românească de astăzi. Adâncirea operei lui Blaga în acest punct al metafizicei și eticei ei, este de cel mai mare interes pentru acel ansamblu de corective, de care are nevoie viața unei culturi și în special cultura noastră. Metafizica și etica în chestiune sunt oportune pe deoparte pentru a spiritualiza viața intelectualilor în general, pe de alta pentru a da un nou fundament pentru combaterea acelei „resemnări” și „pasivități” a poporului nostru, care acum vrând nevrând trebuie să intre în istoria mare. Întârziind asupra acestui ultim fapt, ești înclinat oarecum să spui că viziunea lui Blaga de stimulare a puterii creiatoare umane prin ideea unui destin, pe care numai omul îl are în lume, s'a ivit tocmai pentru a cutremura „resemnarea” românească și a îmbrânci energia noastră etnică, odată trezită complet și în stare de disociere creiatoare, în lume, în istoria mare. Din acest punct de vedere, finalitatea etnică a filozofiei lui Blaga apare cu putere. El însuși a spus că poporul românesc a stat cele mai adesea în trecut într-o „retragere din istorie” tocmai pentru a nu se pierde. Dacă această retragere însă i-a fost salvatoare în trecut, ea ar putea să-l distrugă astăzi. De aceea azi poporul nostru trebuie să intre în istorie *cu orice risc*. Filozofia lui Blaga îndeamnă la aceasta, în chip indirect dar cu atât mai eficace! Ea are o valoare în sine, ca metafizică și etică, abstracție făcând de neamul din care a ieșit, dar încearcă, fără să știe, și o demiurgizare istorică a Românilor! Ceeace ne trebuie nouă acum e un nou toiag magic, care să izbească în ma-

sivul energiei etnice. Căci „pasivitatea” românească nu e o pasivitate ultimă. Însăși existența folclorului dovedește acesta. Iar apariția creiatorilor ca Blaga și ca alții e încă o dovadă că poporul nostru așteaptă numai să se ridice de deasupra lui vrăjile rele și să i se dea posibilitățile de dezvoltare și stimulentele, de cari orice popor are nevoie. Din acest punct de vedere, concepția filozofică, pe care a sintetizat-o Blaga, a apărut la timp adusă de legi tainice dar reale ale dezvoltării nemuritorilor.

Activismul de fond și cu tâlc metafizic al eticei lui Blaga este atât de impresionant, încât el amintește ceva din caracterul luptător al omului în religia vechilor Perși. După aceștia, omul era situat „în centrul lumii și al luptei dintre cele două Spirite” orice faptă bună servind puterea principiului binelui și orice faptă rea întărind principiul răului. Omul avea deci un rost precis ontologic, dezvoltarea economiei lumii depinzând și de atitudinea lui, iar existența ca atare era considerată în esență ca o luptă permanentă. Mai mult: pentru a sublinia acest rol al omului, se cerea ca el să fie conștient de destinul său ca om și orice hotărîre să o ia după ce va fi ascultat toate părerile, dar să o ia singur, conștient de răspunderea pe care și-o asuma în fața lucrurilor. Am văzut că după Blaga însuși, omul are un rost ontologic și un rost activ. Omul e situat în esența lumii și aceasta depinde în parte și de atitudinea lui. După Marele Anonim, nimic nu e mai însemnat în realitate decât omul, căci desfășurarea și istoria realității însăși nu se pot concepe fără creația omenească. Prin actele lui de creație sau prin bicisnicia lui, omul ia parte pozitiv sau negativ la urzeala lumii. În om stă deci, în anume măsură, însuși interesul metafizic al existenței. Aceasta este o luptă veșnică, cele două principii fiind aici pe deoparte misterele lumii, cari se apără în fața omului, pe de alta încercările fără odihnă ale acestuia de a le revela. Omul după Blaga are ori trebuie să aibă mândria de a recunoaște această stare de lucruri și de a lupta prin proprie și uneori chiar năpraznică hotărîre pentru a zmulge misterelor armonii culturale. Iar dacă în morala mazdeică e ceva domestic, pragmatic, iar la Blaga e ceva pur spiritual, aceasta arată, între altele, încăodată caracterul etnic, românesc, care nu e în primul rând pragmatic, ci mai mult teoretic și dezinteresat. Esențial este că în viziunea filozofului nostru umanul este așezat în miezul lucrurilor și viața lui, departe de a fi ceva indiferent, este din contră un factor constituțional al lumii. La Blaga e chiar mai multă mândrie și patetică a omului. Însemnătatea omului în lume și lupta lui sunt și în creștinism, având înfloriri spirituale și subtilități grave cari nu se găsesc lesne în alte

religii, dar creștinismul se pretează uneori ca să fie luat drept pretext de pasivitate față de lumea de aici. Blaga vrea atitudine luptătoare față de orice pentru a creia cât mai multă cultură. El scoate astfel omul din orice cadru vegetativ și îl așează demiurgic în fața elementelor. Dar tocmai această evadare din vegetativ era necesară energiei etnicului românesc actual. A da sentimentul că omul nu merge la întâmplare și că, într'o ordine ideală, inerția nu-și are motivare, a da sentimentul că orice gest uman are ecou în infinitul și destinul existenței și că neutralitate nu există nicăieri în lume și nici pentru noi, este exact ceea ce, printr'o nouă filozofie, trebuie să se dea acum conștiinței românești.

E necesar să se observe apoi că, procedând astfel, Blaga s'a dovedit din nou ardelean și în accepția cea mai bună. Căci dintre toți Românii, ardelenii sunt cei mai stăruitor luptători. Sintetizând filozofia pe care i-o cunoaștem, Blaga s'a așezat pe linia lui Gheorghe Lazăr și a tuturor marilor ardeleni dinamici, numai că el a transpus înțelesul vieții lor în cadrul metafizicei și poeziei. Blaga vrea activism esențial, neresemnare, luptă până la tragic, trântă sublimă cu existența. Sau atitudine calmă, gopodărească, însă creiatoare și suprem spirituală. E în filozofia lui ceva organic revoluționar și e o liniștit-transfigurată încleștarea ardelenescă cu viața trecută pe planul subtilității filozofice și al zenitului poeziei.

Corectarea etnică, pe care o aduce Blaga, se integrează stringent în cultura noastră modernă. E interesant să amintim, cu acest prilej, încercarea pe care a făcut-o în același scop filozofia lui C. Rădulescu-Motru. Personalismul occidental, cu neastâmpărul său sistematic și productiv, a trebuit să dea de gândit acestor doi autori români. Reacția lor a fost până la un punct asemănătoare, în sensul că amândoi au propus o filozofie luptătoare, dar Rădulescu-Motru a venit cu un „personalism energetic” metodizant și de structură mai mult burgheză, aplicabil mai ales în domeniul social și moral, pe când Blaga a dezvoltat un personalism demiurgic cu momente tragice și nuanțe mitologice, aplicabil mai ales în domeniul cultural-metafizic-eroic. Românii au și simțul individului, al persoanei, dar de îndată ce ies din disciplina colectivului patriarhal, riscă să cadă în anarhie. Motru a propus morala personalistă pentru a combate „pasivitatea” românească, însă a adăogat garantul energetismului metodic pentru a înconjura anarhia. Blaga a preconizat creația personală cu orice preț, dar în cele din urmă a pus-o sub bolta intuiției rosturilor supreme ale lumii și a ideii de Mare Anonim. Doctrina celui dintâiu pare mai ușor de realizat, dar de fapt e mai grea, viziunea celui din urmă pare mai

astrală și mai inaccesibilă, dar în realitate are mai multă intimitate cu structura noastră actuală. Ceeace ne trebuie nouă acum sunt mari comotii spirituale, cari să pună la contribuție și unele fonduri sufletești mitologice ale noastre. O etică eroică pur spiritualistă, în care rațiunea să lase loc, în anume puncte, chiar unui misticism transfigurat și de înaltă disciplină, spune mai mult psihologiei românești în faza istorică, în care ne găsim, decât tehnica metodei celei mai științifice. Puținul e câteodată mai inaccesibil, iar totul mai cu puțință. Energiile românești scoase din inerția istorică se vor incolona mâine sub semnul unei doctrine revoluționar-demiurgice. Ahea după aceea va veni rândul regimului metodizant, abea după luarea eroică de contact cu sine însăși existența românească va intra pe calea elaborărilor obișnuit metodice. Aceasta din urmă e istorie pentru mai târziu sau pentru timpuri mai pașnice. Până atunci, ne trebuie o istorie a jertfei, în care să se lupte marile stihii și în care câteodată să se audă sunetul tragicului de mare clasă. Blaga a dat cu anticipație filozofia acestei istorii.

Opera de corectare a etnicului e și în creația pur literară a lui Blaga și mai ales în teatrul lui. Ne referim la dramele lui mari — și așa sunt cele mai multe — în cari se valorifică întotdeauna un mit de halucinantă transfigurare și de puternică tensiune ce constituie, în chip indirect dar cu atât mai efectiv, un îndemn la trăiri majore și la un idealism radical. Un autor ca Blaga e interesant chiar și când aplică în oarecare măsură o rețetă a timpului, cum ar fi în „Daria” sau „Fapta”, dar nu aceste rare distracții îl caracterizează, ci invaziile de tulburătoare și magică spiritualitate din dramele lui cu substanță metafizică, cu ethos vast și formă mitică. Aceste drame mari ar trebui studiate îndelung aparte, căci în ele și în filozofia creației Blaga a pus ce e mai grav în atitudinea sa față de viață considerată mai ales din punctul de vedere al viitorului românesc. Când Românii se vor ridica la nivelul spiritual al dramelor în chestiune, se vor fi vindecat de unele neajunsuri de psihologie, despre cari am vorbit, căci înțelegerea și mai ales trăirea acestui teatru al lui Blaga implică aproape o revoluție spirituală. Aici e însă și dificultatea ca ele să fie asimilate. Iar această dificultate apare mărită, fiindcă se aliază cu un fapt, pe care-l dă însăși mentalitatea epocii moderne.

E vorba de deosebirea între dramatismul psihologic și dramatismul spiritual. Epoca noastră lucrează în general cu cel dintâiu, pe care-l rafinează și-l perfecționează ca formă și structură, și se îndepărtează de cel din urmă. Dramatismul spiritual poate să aibă defecte

din punctul de vedere al construcției scenice, poate fi chiar aparent static ori pur și simplu nereprezentabil, căci metafizicul nu poate deveni chip cioplit ori devine numai în simboluri, aceasta nu-l împiedică însă să aducă mari și fecunde obsesii dramatice, să fie ca o revărsare de zori a altor tărâmurii, să lucreze cu un dinamism de transfigurare, care să rămână multă vreme o prezență în suflet sau chiar o preocupare cu sens de convertire. Ce înseamnă, pe lângă acest dinamism dramatic insinuant și de mari verticale, dramatismul epidermic obișnuit oricât de corect, de virtuos și de reprezentabil ar fi el? Dar pentru a da acestor afirmații adevăratul fond filozofic, să mergem mai în adânc. Există realismul pozitivist și realismul metafizic. Epoca modernă se caracterizează de obicei prin realismul pozitivist, așa cum epoca medievală și în foarte mare parte culturile patriarhale se caracterizau prin realismul metafizic sau transcendental. Fiecare din aceste două realisme implică însă felul său de teatru. Realismul pozitivist înseamnă empirism, individualism, psihologism sub forma afectivistă ori intelectualistă și sociologism. Teatrul său va fi în primul rând luptă sau relație între indivizi mai mult sau mai puțin cotidieni sau așa cum îi cunoaștem, indivizi cari se reprezintă pe ei ca mici absoluturi, iar nu delegații ale unor realități de dincolo de om dar lucrând în om. Această luptă ori relație între indivizi va fi sau ceva pasional până la a oferi o adevărată gimnastică ori bae de afecte, sau mai mult un teatru de situații, dialog, vervă stilistică, spirite, sau mai mult o discuție de idei, un teatru cerebral, sau, în sfârșit, o susținere de teze cu caracter social ori deadreptul politic, pentru a nu vorbi de cazul, totuși atât de răspândit și care e ultima concluzie a empirismului căzut în mediul frivol, burghez, al teatrului de pură distracție mai mult sau mai puțin bine ticluită, al cărui dramatism e menit să expire înaintea orei supeului. Realismul metafizic înseamnă intuiția și actualizarea organică a esențelor adânci sau suverane ale existenței și încadrarea indivizilor și societăților în perspective de semnificație, ce nu privesc drama oamenilor autonomizați, ci drama integrală a realității generale, a destinului vieții și spiritului în care omul individual e numai un moment, un tact sau, în cazurile excepționale, un mare simbol ce sugerează demiurgicul. Teatrul său nu va fi numai o luptă între oameni, ci cel puțin o luptă sau o relație între oameni și puteri mai mari ori chiar o luptă între aceste puteri cari se servesc de oameni. Felurile acestui teatru vor varia de la cel exclusiv religios, la cel de simplu mit generic sau de pură filozofie spiritualistă implicată. În toate cazurile, va fi însă vorba mai mult sau mai puțin de mari masse ontologice în mișcare, de transcendentale infiltrații aeriene, cari dau

vieții un alt sens decât cel obișnuit, cari sfințesc viața sau o blestemă sau se mărginesc numai să-i dea în vileag caracterul de veșnic cânt tulburător acordat în altă parte decât pe scena istoriei noastre. Aceste masse sau stoluri de semnificații ontologice pot produce uriașe antinomii mult mai dramatice decât dramatismul strict psihologic, chiar dacă e prezentat într'un mod mai mult epic ori liric. În marile cărți religioase sunt versete, al căror dramatism nu va fi atins niciodată de cele mai multe din piesele de teatru moderne. Există deci și un alt dramatism decât cel în care se ciocnesc indivizii și prosperează industria replicilor, un dramatism în care oamenii sunt scoși din căușele individuale și puși să participe la marile înțelesuri dinamice ale vieții, cari având întotdeauna ceva hieratic nu se pretează la demonstrația vibratilă de imediat efect scenic, dar pentru aceasta nu sunt mai puțin tulburătoare în adâncul lor, isbutind să realizeze o transfigurare ce este ea însăși dramatică fiindcă e tensiune, elan, voință în care au înflorit luminile grave ale existenței.

La Blaga întâlnim acest fel de dramatism. El decurge din realismul său metafizic și din înaltul său activism așa cum l-am descris. Deaceea Blaga era predestinat pentru teatru și pentru un anume fel de teatru, care am văzut că până la un punct e o cheie chiar pentru înțelegerea filozofiei lui. Dramele sale vor fi alaiuri de principii, mituri, simboluri și vor avea ceva din atmosfera eposului popular și a tragediilor antice. În dramele lui vor vorbi esențele sacre ale vieții în transfigurări și arome, pe cari nu le poate da decât creiatorul ce trăiește și arde pe alte planuri decât cele sensibile, dar în cari poetul știe să introducă plasticizările necesare. În felul acesta, teatrul lui Blaga merge către încordare virilă, către valori majore, către sensuri de ansamblu și către patetice demiurgisme și indirect va da etnicului și mai ales intelectualilor noștri o transfigurare, ce e în direcția corectărilor de cari ne ocupăm. Această atitudine a lui Blaga se vede în câteva din conceptele sale dramatice: eroul, artistul, feminitatea și copilul.

În toate aceste concepte se găsește nota înaltă a eroicului sau a muceniciei, dar eroul cel mai evident, creat sau cântat de Blaga, este Avram Iancu din piesa cu acelaș nume, cea mai spectaculoasă, mai variată și mai proaspătă din toate lucrările dramatice ale autorului nostru. E interesant cum chiar atunci când trebuie să transfigure și să corecteze etnicul, Blaga se servește tot de o trăsătură a sufletului etnic. Pentru popor, eroul e ceva supranatural, e o concepție mitologică. Dar tocmai în acest chip sau cel puțin în acest cadru îl prezintă dramaturgul în chestiune pe Iancu. Când apare acesta, dis-

pare pasărea sau pajura din pădure și la urmă Iancu însuș, atunci când mintea i se tulbură în liturgice ritualuri, se îndreaptă spre pădure către pasărea măiastră ca să-și lepede haina de om. E o metamorfoză discretă, pe care autorul o prezintă în chenar de legendă cu multă dibăcie psihologică, pentru a nu contrazice inutil exigențele logicei moderne. Când apoi Iancu, flăcău încă, ajunge căpetenia poporului, acesta îi zice „Măria Ta“ și la un moment dat un țăran îl întreabă ce e cu nașterea lui din pasăre, iar când Iancu îi răspunde să se uite bine la el și să vadă dacă seamănă a vultur, țăranul spune hotărît: „semeni!“, confirmând astfel legenda într'un chip foarte semnificativ pentru ideia populară despre erou. Această tendință de a înălța etnicul pornind de la propriile lui fonduri și utilizându-le ca într'un fel de minunat autovaccin spiritual, dă încăodată dovada marelui organicității a lui Blaga, căci nu e vorba aici de un calcul conștient. Dar unde încep discordanțele, e în felul cum a fost primit și mai ales reprezentat Avram Iancu în mediul intelectualilor noștri. Actorii de la primul nostru teatru au depus eforturi lăudabile și au realizat virtuozități, cari meritau adesea un cuvânt de elogiu. Și cu toate acestea, atmosfera din „Avram Iancu“ n'a fost în general înviață în autenticitatea ei. Căci era nevoie de mai puține virtuozități și de mai multă tensiune și ingenuitate primară. Nici actorii, nici publicul, n'au fost în general în măsură să intre în aceste perspective spirituale. „Avram Iancu“ ar fi fost mult mai corect reprezentat de țărani și în aer liber, ca într'un fel de Oberammergau profan și românesc, în care miraculosul mitologic arhaic ar fi prins în adevăr aripă. Teatrul lui Blaga se pretează în cazul acesta la astfel de reprezentări, după cum de altfel unele din piesele lui s'ar putea mai nimerit valorifica în film decât în teatrul obișnuit. Acolo suflul mare și legendar al dramelor lui ar începe să trăiască în ritmuri largi și ireale, tocmai pentru a sugera realități mai adânci și visuri mai înalte. În general, lumea intelectualilor noștri nu s'a ridicat la nivelul spiritual din „Avram Iancu“. Unii cronicari, de exemplu, au socotit că trebuie să se oprească la Erji și să-i critice existența, întrebându-se „dacă în locul ei nu se putea găsi o Româncă“, fără să reflecteze că aici a fost doar un epizod, menit să arate că Iancu a depășit localismul și s'a impus ca spirit, căci tânăra unguroaică l-a iubit nu atât ca om, ci ca erou. Dar cu toate aceste discordanțe, eroul lui Blaga a adus un suflu nou și un plus de altitudine, care rămâne câștigat în cultura noastră critică. Piesa lui Blaga e la îndemâna oricui ca mijloc de înălțare spirituală păstrând linia sensurilor etnice. Dacă e adevărat că ce e mai greu de înțeles și de apropiat din punct de vedere spiritual, din

opera lui Blaga, sunt dramele lui mari, e însă la fel de adevărat că ele sunt tot atâtea prilejuri de transfigurare în proporție cu greutatea de a intra în atmosfera lor. Bine înțelese, dramele lui Blaga sunt exerciții de spiritualitate.

Artistul după Blaga e un luptător, iar arta o atitudine integrală în fața existenței. Unii fac din artă o rațiune printre alte rațiuni de viață, alții impun existenței unilateralitatea artistică nevoind să știe de celelalte valori și foarte puțini sunt azi aceia, cari consideră în chip firesc arta ca o regiune, în care capătă o nouă expresie toate marile valori ale vieții. În cazul din urmă, arta are o respirație ontologică, ea este esențial metafizică, religioasă sau morală, fără să aibă nevoie să o afirme în chip formal. În acest caz se găsește de obicei Blaga. Pentru el arta nu e o simplă virtuozitate sau ceva legat exclusiv de formele sensibile sau o picanterie prețioasă. Dacă arta lui Blaga nu are legătură cu ceea ce se numește pornografie, deși uneori are cuvinte de mari ispite, cari nu pot ieși decât din sufletul unui om ce are experiența ascetismului, nu e dintr'o teorie cu caracter moralist, ci tocmai fiindcă arta lui e îmbibată de suflu sacral, metafizic, de un radicalism spiritual care nu poate degenera în jocuri dubioase. Artistul după Blaga are o misiune prea gravă pentru a se putea opri în sensibil și în distracție gratuită. El este în esență un erou sau un martir, care dacă apare mai puțin evident, e pentru că este mai interiorizat. Eroul ca Avram Iancu are și ajutorul, pe care i-l dă colectivitatea. Revolta lui este de fapt expresia cea mai puternică a unei revolte colective, el fiind centrul protuberanței. Artistul-erou e singur ori mai singur și prin aceasta eroismul lui e mai martiric. Dar artistul astfel conceput mai are o semnificație: el se luptă cu misterele ascunse ale vieții pentru a le revela, pentru a le capta în forma umană a plăsmuirilor. Arta mare devine prin excelență expresia culturii și a destinului omului. E aici la Blaga un înalt romantism concludent pentru felul aristocratic, în care înțelege pe creatorul de artă. Artistul are ceva demiurgic și totodată se înclină în fața marilor taine și a ultimelor tâlcuri. El provoacă misterele, dar armonia acestora e cea mai adâncă armonie a vieții lui. Artistul din această categorie e mândru cum nu e nici un revoluționar modern și e supus cum nu e nici un rob. Arta în ideia lui Blaga e un exemplu de beneficiul spiritual, pe care ea îl are atunci când renunță de a fi în primul rând ori exclusiv artă. Ca pretutindeni, și aici se aplică legea că nimic nu e mare, dacă nu renunță la sine. Arta de odinioară a epopeelor și a catedralelor e o astfel de artă. Blaga a personificat-o prin reluarea dramei meșterului Manole, acest artist demiurg și închinător pe care

poporul și Evul mediu l-au înțeles fără efort. Și aici deci Blaga face apel la un mit etnic — indiferent de variantele lui la alte popoare — dându-i toată sublima tortură a artei critice, idealismul halucinant, și prin aceasta înalță nivelul cultural al propriului său neam.

Feminitatea e o mare prezență în opera de care ne ocupăm. Dacă ea nu intervine prea des, în schimb e cu atât mai impresionantă. Calitatea de poet și aceea de om în legătură cu poporul, în care instinctele sunt puternice și sănătoase, explică în parte această atenție a lui Blaga pentru realitatea feminină. Dar sunt și alte motive mai adânci. Feminitatea autentică e una din esențele vieții, căci ea se schimbă puțin în raport cu istoria și geografia, ceea ce și face ca femininul să aibă o psihologie mai precizată decât masculinul. Fiind o esență, ea trebuia să atragă atenția unui metafizician ca Blaga. Pe urmă, pe Blaga l-a preocupat profund filozofia creației. Dr sub acest raport nu putea să-i scape rolul, pe care îl joacă factorul feminin. Nu e deci de mirare dacă întruparea feminină a vieții capătă în opera autorului nostru o concentrare ademenitoare și tulburătoare, care are câteodată chiar o nuanță de stihie. Sunt rare operele, în cari simțul femininului să fie atât de interesant, de dens și mai ales de superior încadrat ca la Blaga. El continuă și aici poporul, care, cu adâncimile lui vitale, trăiește puternic femeescul, dar îi dă repede un sens în familie și societate, spre deosebire de epoca modernă care tinde să autonomizeze eroticul. Așa cum Blaga încadra arta într'o atitudine integrală față de viață, în care lucrează de la sine meridianele unei mari discipline, tot așa pune eroticul și femininul în complexul creației și îl valorifică în această supremă perspectivă. Femeea ca tovarășă și stimulent al creatorului de cultură și femeea ca maternitate e ceea ce impune lui Blaga, adică această îndoită funcție creatoare a femininului. Pentru a arăta valoarea ei ca stimulent și mărimea jertfei pentru creatorului de cultură atunci când, în cele din urmă, renunță chiar la femeia iubită pentru a-și putea termina opera, cum face Meșterul Manole, Blaga a descris, mai ales în *Mira*, tipul ideal de feminitate care nu se poate uita. Autorul „Meșterului Manole” a pus în această eroină efluvii de vitalitate și de inimitabilă săgălnicie, cari lansează cu grație neten- dențioasă, pe drumul cenușiu al bărbatului, clopoței de viață și sfăr-curi dulci-usturători de biciu îndemnător. Meșterul Manole ridică bi-serica și din iubire pentru *Mira*, „viața fără pereche” pe care mult timp o pune în cumpănă cu biserica și căreia uneori îi spune „tu început și sfârșit, tu totul”. *Mira* e iubită simbolică și fascinantă, e vâ-pae bună, e soră cu izvoarele și căprioarele, e instinctul pământului și improvizație jucăușă. Tovarășa pe care Blaga a dat-o Meșterului

Manole e numai veselie, drag de viață, firesc, formă necuprinsă, lumină și seninătate, pentru care „tristetea e un păcat”, îndrăzneală și bun simț, încredere, putere de a da un sfat fără să-i știe singură adâncimea, generozitate și totuși rămânând întotdeauna ea însăși, camaraderie înaltă, primordialitate și rafinare, onestitate și curată picanterie, gust de joacă și dar de a face totul din joc chiar și atunci când admite să fie zidită în trupul bisericii... Mira moare pentru meșterul ei și pentru destinul adevăratei feminități, care se leagă de forme concrete dar servește de fapt marile abstracții ale vieții. În ceea ce privește femeia ca maternitate, Blaga a redat tipul Doamnei din „Cruciada copiilor”, care protestează cu vehemență și cu teamă contra ideii de a i se lua copilul, spunând că acesta nu s'a despărțit încă de trupul ei, că sângele lui e încă sângele ei și căldura lui e tot căldura ei, dar mai ales a creiat pe acea zguduitoare Ioana Zănatica, fata care a fugit de rușine în pădure să se facă lupoaică, ducând cu ea rodul apropiatei maternități. Vine însă cruciata și îi ia și ei copilul, făcând-o să deslănțuie o furie de adevărată maternitate cosmică și să-și ceară înapoi „puilul ei de lup cu botul brumat”. Maternitatea este ea însăși o creație căci nu e numai biologică, ci și spirituală, fiind și educație și jertfă. Feminitatea e domestică și frivolă când rămâne neîncadrată, dar e grandioasă când e pusă în cadrul adevăratului ei rost, așa cum e în opera lui Blaga. Prin expresia înaltă și viguroasă pe care o dă feminității, și aceasta într'o epocă de minorizare rafinată și artificializantă a femininului, Blaga realizează pentru publicul românesc încă o invitație la majorat spiritual.

Epoca modernă a coborât eroul de pe pedestalul mitologic; e empirizat și emancipat în chip păgubitor artistul; a erotizat femininul, dându-i funcții aproape exclusive în acest sens, despărțindu-l astfel de totalitatea vieții. Și tot așa a diminuat și subprețuit copilul, cu toate aparențele contrarii servite de un pedagogicism atât de indiscret și adesea atât de fals. Natural, sunt și excepții însemnate în toate aceste domenii, dar în general epoca noastră a coborât valorile majore potrivit-le după criterii, în cari se oglindește domesticitatea psihologistă și socială a timpului caracterizat prin minorism spiritual, în ciuda imperialismului și colosalului afișat frecvent în viața economică și politică. În această atmosferă, copilul a pierdut mult și a câștigat puțin. Copilul, care e un miracol și o metafizică, o mitologie fragilă și încântată, a devenit păpușă de salon sau obiect de laborator, un liliput decadent, o maiestate mică, iresponsabilă și artificială, clasificată sub categoria „drăguțului”, „nostimului”, când nu e sub aceea a plictisitorului. Odinioară copilul era cu totul altceva. El era

obiectul marilor seriozități ale vieții și al marilor responsabilități. Însăși organizarea societății și chiar tipul culturii se decideau în mare parte după interesele copilului. Acestuia i se respecta atmosfera de mit, singura în care poate prospera, i se dădea spațiu larg și era considerat în felul lui ca o ființă serioasă, putând avea un rol mare chiar în calitate de copil, așa cum o arată diferite episoade ale vieții religioase din trecut sau funcțiile pe cari le îndeplineau în gospodăria familiei. Azi însă copilul e doar minorul social, căruia nu-i acordăm nici un rol în determinarea culturii celor mari, în creiarea istoriei, pe care toți îl tratăm ca pe o ființă fără răspundere și neinstare de nimic major. Copilul nu e la locul lui în epoca modernă. Spiritual vorbind, el a fost pur și simplu expropriat în folosul unei mentalități mărunț raționalizante și comode, cum e cea a culturii burgheze. Astăzi copilului pe deoparte i se ia atmosfera mitologică, pe de alta nu e luat în serios. Localizând și complectând o idee a lui Blaga însuș, vom spune că în epoca modernă copilul nu-și mai atinge apogeul și că omul actual e artificial, suferind, fiindcă în el nu s'a realizat complet copilul, fiindcă e orfan de copilăria lui, fiind astfel lipsit de o bază sufletească solidă. În schimb, se oferă copilului astăzi o întreagă garnitură de infantilisme pedagogice, de intuitivisme artificiale și minore și de parodii de activitate, dar e ținut mereu la distanță de tot ceea ce poate fi seriozitate transfigurantă și vis grav ori nici adulții nu mai sunt în stare de aceasta. Setea copilului de măreție și de seriozitate mitică nu mai e satisfăcută într-o vreme, în care se tinde să se creieze o omenire fără copilărie din punct de vedere spiritual. Căci în realitate, copilul are mai mult ca oricine facultatea de a intra într-o idee mare și de a i se dărui cu totul, transferul eului la el e mai adânc și mai fără rezerve, putând merge până la o sacră și angelică nebunie, până la totală halucinare. Copilul intră ușor în eroic, pentru el nu există categoria morții, ori nu există ca pentru adulți, și nici interese biologice și oportuniste. Pentru a înțelege ce e copilăria considerată sub categorii majore, Blaga ne pune la dispoziție acea dramă, în al cărei fond intră divine demente mai scumpe și mai izbăvitoare decât toate socotelile minții obișnuite, care e „Cruciada copiilor”. Această dramă, împreună cu „Meșterul Manole”, cuprinde cele mai multe momente de tragic autentic din opera lui Blaga. și oferă tezaure spirituale încă neexplorate până acum. E în această piesă o minunată atmosferă de halucinare, o procesiune de înalte vedenii, totul într-o subtilă, crescândă și suverană gradație dramatică! Și e mai ales o idee nouă a copilăriei sau, mai bine zis, o reabilitare a copilăriei în sensul potențelor ei eroice, religioase, mitice. Jertfa, pe care o fac copiii aici

cu un firesc total, e cutremurătoare atât prin adâncimea cât și prin realitatea ei, căci toți cei ce cunosc sufletul nefalsificat al copilului, știu că el e în stare de astfel de fapte. „Cruciada copiilor” a lui Blaga e cântul copilului și cântul jertfei. Ea completează ideia jertfei din „Meșterul Manole”, fiind pusă de data aceasta în mediul copilăriei și devenind, până în cele din urmă, drama jertfei și a tinereții în general, prefață pentru înțelegerea oricărei jertfe mari a vieții și a istoriei. „Cruciada copiilor” redă însăși intrarea sufletelor alese într-o idee de jertfă atât de mare, încât e quasiinumană, redă psihologia sublimă de intrare halucinantă în defileul suprauman al jertfei eroice. Pentru a arăta frumusețea incomparabilă a acestei jertfe, Blaga a apelat tocmai la sufletul copilăresc și l-a descris în culori atât de proprii, de transcendente, de măiestre, încât lasă pentru totdeauna făgaș adânc în suflet... Filozofii și pedagogii cari nu și-au pierdut simțul extraordinarului și cari știu să coboare în geologia spiritului, ar putea face un întreg studiu pornind de la „Cruciada copiilor” — și acest studiu va trebui să se facă, mai ales că Blaga oferă sugestii interesante despre copil și în filozofia lui propriu zisă. E în această dramă o revelare a copilăriei, o cunoaștere a ei cu totul pe altă cale, menită să ardă straturile sedimentare îngrămădite de micile pozitivismes moderne sau cel puțin să le dea un moment la o parte și să ne arate și o altă față a copilăriei, pe care am uitat-o. Blaga care e un om vital, care iubește ingenuitățile, miturile, începuturile, care ține la tot ce e original și la marile aprinderi ale sufletului și care, pe deasupra, a copilărit la sat și a cunoscut paradisul sever al copilăriei integrale, nu putea să nu se oprească, cu iubire și cu artă de vrăjitor, asupra acestei ființe mici în care încap existențe majore, care e copilul. Căci și aici Blaga a plecat dela ceva etnic. În popor, copilul e o ființă de joacă, dar e și una de muncă. E o ființă de vis, dar și una de răspundere. Blaga a reluat această concepție a copilului, a pus-o în cadru religios, i-a dat ultimele diferențieri lăuntrice și ultimele transfigurări și a transformat-o astfel în al patrulea corectiv spiritual.

Între toate aceste patru concepte dramatice, eroul, artistul, feminitatea și copilul, e o strânsă legătură. În toate e nota eroicului, după cum am spus. Pe urmă, toate sunt în legătură cu creația, căci toți acești patru factori impun ori înlesnesc valori spirituale. Un bogat sens unic le străbate deci pe toate. Deaceea dramele mari ale lui Blaga sunt un comentariu anticipat, în simboluri poetice, al filozofiei creației a sa și de aceea analiza lor, fie și succintă, nu poate lipsi din caracterizarea filozofiei lui. Dar nu numai atât. Am văzut că toate cele patru concepte în chestiune pleacă de la intuiții și structuri etnice, popu-

lare. Blaga le convertește însă în realități subtile, critice și în flamure de foc. Prin aceasta, ajută în chipul cel mai organic la înălțarea culturii în mijlocul căreia a apărut sau contrazice și corectează obișnuințe mediocre pentru a elibera eroicul. Totodată, creiază valori generale pentru promovarea vieții spiritului ca atare. Eroul, artistul, feminitatea și copilul sunt la Blaga teme profunde de epopee activă, de dramă transfigurantă și tot atâtea omagii aduse jertfei, creației încordate, duhului înalt și veșnic.

VASILE BĂNCILA

CĂTRE LUMINA APUSĂ

Asvârl spre patru vânturi
punți de gânduri,
le razim de cer, de celălalt capăt de mare.
Icoana ta în mine crește
și luminează ca într'un codru tot mai tare.

În vis
azurul ochilor tăi triști
de-o primăvară-mi amintește:

Alb crin
scăldat în roua dimineții,
trupul tău o adiere de poeme,
buzele, muguri înveliți,
surâsul, caiși înfloriți.

Mătase galbenă de sânziene
părul tău, ca mângâerea soarelui de Mai.
Chemarea visurilor mele
copac uscat pe secetosul plai.

GH. BABEȘ

MECANICUL ORB

Sunt tren mânat de-un mecanic orb,
Cu dâre de fum pe care norii le sorb.
Port călători bolnavi de dor
Și nu știu unde trebuie să-i cobor.

Soarele roșu, ochiu sângeros de balaur,
Inghite din goană stele de aur.
Semafoarele, strigoi muștrați de păcate,
Se roagă cu brațele 'n sus, să nu fie călcate.

Prin gări mici și tăcute șuerul țipă
Și umbrele sar pe scări în pripă.
Cineva aruncă 'n urmă zâmbete și suspine
Și știu că niciunul nu-i pentru mine.

Uneori cântec nou și cald se frământă
Și eu nu pot opri, să văd cine cântă.
Iar unde opresc la 'ntâmplare și-ascult,
Melodia-i moartă de mult.

Odată știu că voi sta într'o gară mare,
Unde oamenii vor aștepta ceva din zare.
Mecanicul va căuta cu ochiul șters
Călătorii cari-au sărit din mers...

CÂNTEC OBOSIT

Gândul te-a vrut în izbăviri senine,
Pândindu-te 'n albe sosiri.
Dar am pășit poate de mult peste tine
Și-n urmă gemi amintiri.

Am alergat prin pustiile priveliști,
Cu sufletul șuvițat în vânt.
Cădeau pietre, porunci de opreliști,
Cu lovituri de cuvânt.

În arc de oțel am încordat fală,
Rănind zări cu săgeți,
Să dobor întrebări, întinse năvală
Pe nopți fără dimineți.

Trâmbe de drumuri albesc în zare
Cu oseminte de strămoși.
Cele vechi mi-atârnă de picioare
Incolăcite, șerpi veninoși.

Te-am ucis poate în așteptările multe,
Ca să durezi așa mereu.
Azi gândul stă locului să te-asculte
Cum respiri împrejurul meu.

GEORGE A. PETRE

VILEGIATURĂ CU BUCLUC

Când Baby apăru în prag, uitând să 'ncerce sonoritatea ușii cu degetul, pe Bobby îl găsi tolănit pe sofa, înfundat printre jurnale. O disordine artistică stăpânea toată camera. Jurnale despăturite pe jos, cărți pe masă printre resturi de fructe, reviste sub masă acoperind o scrumieră răsturnată, mucuri de țigări aruncate printre jartiere și pantofi lepădați la întâmplare.

Fața lui Baby lumina palid în semiobscuritatea camerei. Și parcă și mobila și toate lucrurile din cameră au fost cuprinse de o subită jenă în fața ei de această neorânduială. Toate împrumutură o înfățișare mai sumbră și mai ștearsă, ceea ce însemna totuși că nu se simțea îndată aierul proaspăt de femeie.

O clipă de reculegere. Respirație normală la Bobby, accelerată la Baby. Un minut... două minute... Liniște. Trei minute. Tăcere. Lui Bobby îi veni acceala sub limbă și se ridică. Pe Baby o urmărea cu coada ochiului. Ea nu 'ncepea, el nu 'ndrăsnea. El își găsi de lucru printre hârtii, ea tot nemișcată. Patru minute... cinci... Ce dracu, a amuțit? se întreabă Bobby. Așteptarea era chinuitoare. Minutele i se păreau nesfârșite. Răbdarea îl rodea subt unghii. Presimțea explozia. Dar cine-i va pune chibritul? Ar fi intrat în vorbă, dar cum să înceapă. Cu ce l-a mai prins...? O vedea calmă și tristă, dar severă. Câtă severitate emanau ochii aceia calmi și triști! Il cântăreau, îl măsurau în toate dimensiunile și i se înfigeau în toată ființa lui. Le simția sfredelul adânc. Așa nu mai putea să continue. Își luă inima în dinți:

— Vai, dar spune odată ceva, pentru numele lui Dumnezeu, că mă scoate din fire mușenia ta.

— Excrocule... excroc sentimental, sâsăii Baby printre dinți și pe obrazul ei încrămeni o expresie de ciudă și ironie. Gura i se schimonosi încaracterizabil, o clipă. O clipă chinuitoare. Pe Bobby îl treceau sudorile. Era numai ochi și urechi. Clipele se prelungeau, dar așteptarea era zadarnică. Nici o vorbă. Tăcerea era mai compactă. Excrocule... asta ar putea să însemne și dragule.

Încercă un șiretlic. Îi deschise poșeta, în care-și păstra arhiva de vacanță. Scrisori și fotografii, hei, de vremuri bune.

— Ce ai de găsit acolo, excrocule... — și-i smuci din mână poșeta sămănându-i conținutul pe jos.

— Glasul tău, dragă Baby, glasul tău, de care-mi era dbr, turturico, găsculico, na, să știi că-ți zic găsculică taciturnă. Ia să te vedem. N'are glas găsculica.

— Nu m'atinge. Nu te apropia, excrocule, mincinosule, excroc sentimental...

— Dragă Baby, știu că ești supărată pe mine și... știu și de ce, încercă să se convingă mai mult pe sine, iar eu recunosc că sunt un ușuratec incorigibil, mână spartă. Că am cheltuit și ultimul gologan pe... zic și eu, pe prostii. Nu mai avem un șvanț. Și când te gândești cum am venit aici și ce-am lăsat acasă? Cât ni s'or lungi urechile după ce ne-om întoarce. Dar ce să fac? Ș'apoi, crede-mă, nu sunt chiar așa de vinovat. Ne-am petrecut și noi o vacanță așa și-așa. Dă-o dracului de lume, dacă n'om fi și noi în stare să arătăm că suntem domni, ca lumea, dragă, suntem doar în vilegiatură. Iar te uiți urât la mine? Ihi, știu ce vrei să spui. Să nu fac pe grozavu. Să nu întindă cearșaful cât nu-mi ajunge. Mă rog, ai dreptate, n'ai dreptate, nu caut. Dar să le lăsăm dracului de bocete, mintea românului de pe urmă. Ce să ne amărâm? Un an întreg nu tot acasă vom sta? Nu face să ne înăcrim această ultimă seară. Stai mai bine frumos, colea, te chitește, fă-te frumoasă, dar n'ai nevoie, ție-ți șade mai bine așa cum ești și o ștergem la casinou în doi timpi și trei mișcări. Știi că azi e rândul lui Costică. El face cinste, îl băgăm la apă, apă cu vin, dar mai mult vin. Ce zici? Beau o sută de pahare de vin în cinstea ta, în cinstea celei mai frumoase femeii, în cinstea dragostei noastre eterne, eterne, ura-a-a...

Respiră ușurat. Se apropie de Baby convins că i-a potolit veninul, acuma ca și altădată de-atâtea ori și'n gând era gata să se felicite pentru ușurința cu care a trecut acest hop. Făcu o mutră pocăită și sentimentală, apoi slugarnic, ca un cerșetor, îi întinse mâna:

— „Dă-mi mâna doamnă să ți-o sărut...” Aide zău, nu fii supărată, să ne'mpăcăm...

Baby schiță un gest de scârbă și fruntea i se'ncreți între sprâncene. Mâna lui Bobby se'ntindea ca o spânzurătoare, gata-gata să recadă. Și-atunci, disperat, o fi ce-o fi, o ultimă 'ncercare și-i repezi sărutul de... excroc.

— Excroc sentimental, țășni Baby fulgerătoare, pierzându-și cal-

mul, în luptă ca să scape din îmbrățișările lui. Mai îndrăsnești? false, mincinosule, ... poetule ... și-i aruncă în obraz o hârtie.

Vitriol să fi fost și nu l-ar fi opărit mai tare. El alb ca peretele, ea roșie ca macul. Paralizat de orice gând și acțiune căscă niște ochi de bou la hârtie. Nu 'ncercă s'o despătore. Li știa conținutul, o știa pe înafară. Cum de-a ajuns în mâinile ei? Mintea nu-l mai ajuta și la răspuns. În clipa aceasta ar fi dorit să-l înghită pământul. Nu de rușine, nici de teamă, dar ca să curme tăcerea asta chinuitoare, apăsătoare. De ce nu-l ceartă, de ce nu plânge? Să plângă, să-i vadă lacrimile șiroaie, iar el, copil neastâmpărat, să se apropie încet, pe furis, să i le șteargă. Las', chiar dacă nu se împacă acuma, tot are să se 'mpace mâine, poimâne și în orice caz după ce vor ajunge acasă. Iar va fi bine, iar, ca și eri, ca și alaltăeri. Dar nenorocita asta de hârtie, rostogolită la picioarele lui, ce caută aici? semn al necredinței, al minciunei, ce caută în vieța lui, ce-i tulbură liniștea? Și dintr'o dată i se păru c'o vede pe Baby vibrând de indignare, cetind această scrisoare:

Șoricel,
De ce-ți ascunzi în umbră vraja, Șoricel?
Și nu mă lași s'o sorb din ochi, distant,
Când știi că n'am tărie să-ți sădesc,
Să-ți las barem în gând un dor de-amant.

Il rușinau aceste versuri, îl rușinau îndoelnica lor originalitate. Ce stupiditate, Dumnezeule! Versuri dedicate a nu știu câtăoară lui Baby și altor femei. Și-acum lui Șoricel.

Pentru el timpul acum nu mai exista nici ca noțiune. Cât au stat așa? nu-și mai amintea. Se desmetici abia, când Baby, frântă și tristă, din ușa, îi aruncă o privire de milă și sfidare:

— Excroc de duzină ...

Și-i trânti ușa'n nas. Dispăru înghițită de 'ntunerec. În urma ei ... scârțâit de zăvor și țâțâni și Boby ... praf.

Figură de gips, perete proaspăt spoit, păpușă cu maxilarele înclieiate, câine plouat, toate i se potriveau. Excroc de duzină, excroc senti ...? Ei, asta una, — nu!

Sfârșitul acestui dialog-pantomimă, curmat așa de brusc, așa de unilateral, ș'apoi nenorocita lui de atitudine, pasivă, tăcută și vino-vată, îl irita.

Nu-l mai interesa, că bunăoară bunii săi prieteni l-ar fi proclamat, desigur, fără menajamente, „erou ... sub papuc”. Lașitate? Nu e treaba lor. Ce-mi pasă, ce le pasă. Excroc sentimental ...? Hm.

E o concesie totuși, încercă să se consoleze, căci putea foarte bine să mă numească bou, sau măgar, ceea ce nu e tot una. Deși e greu să ai vre-o preferință pentru careva din aceste calificative.

Doamne, cu femeile nici când n'o scoți la capăt. Pornești la drum cu soare și te'ntorci pe furtună. Din ce nimicuri nu iscă ele gâlceava când o caută dinadins? Poftim, fiindcă dumneaei, după ce și-au mîncat cojile cinci ani împreună, îi veni țacneala, așa din senin să dea năvală peste om, cu trîncăneli, cu fleacuri sentimentale, când nici nu te aștepți. Auzi, să mă facă excroc sentimental, excroc de duzină. De astea îmi ești cucoană Baby? De unde și până unde? De unde aceste aiere jemanfișiste? Și mă rog, ce te îndreptățește să-ți vâri botișorul în chestii intime, personale? Auzi. Parcă nu dumneata îmi erai aceea, care, superioară cum te prezinzi, ai pronunțat fără drept de apel, sentința suverană peste capetele bărbaților:

— Toți bărbați sunt porci. Excepțiile sunt proști.

Eu prefer să rămân porc. Gâscă...

Amărit, își recapitulă toată gafa, pe care acum o numea mare nenorocire. Extenuat, în cele din urmă se dădu învins. Această auto-tortură, acest dialog cu sine însuși, steril, căci nu era cine să-l contracize, îl obose. Ce folos de atâta filosofare, dacă atunci când trebuia să facă pe viteazu' limba-i fu de sticlă. Dacă nu i-a putut opune o vorbă, un singur gest de apărare. Și ea așa de sentențioasă, nu prin surprindere, l-a făcut excroc și poet, auzi dom'le, poet. Acum nimic nu se mai poate repara, nimic.

Îi ardeau urechile și-i vâjia capul. Se pomeni și el în stradă. Să ia aier. Nu mai avea poftă de „aiere". Se clătină din loc, zece pași, încă zece, o sută. Se opri. Infipt în baston, reflectă și-apoi porni din nou. Orbecăind așa pe promenada de scânduri, i se părea că traversează un râu ce-l desparte de infern. Bastonul îi mai rămăsese prietin. Unealtă credincioasă și-l târă după el ca pe o anexă cu care nu știa ce să facă, dar de care nu se putea despărți. Un baston ca toate bastoanele. Nu. Mai urît, mai trist. Unul din acelea, pe care, uitat în biserică, la cafenea, sau în anticameră la dentist, îl regăsești. Un obiect lipsit de o valoare proprie, ea fiind în funcție de stăpân sau de intemperiiile prin cari a trecut. Parte integrantă, acest băț noduros, ți s'ar fi părut că odată cu el, Boby își va pierde și personalitatea.

* * *

De douăzeci de zile în vilegiatură. Străjerii someșeni și-au desfăcut corturile sub Oușorul, cel mai primitiv munte de pe Valea Dor-

nei. Baby și Bobby, străjeri de sezon, și-au întins cortul într-o cameră de hotel. Că-i mai comod, că-i mai boierește și-i mai bun prilejul de-a te scăpa de gologani.

De douăzeci de zile acelaș program, fără program. Soare, baie, baie de soare, dans și mâncare. Noapte de veghe la dans și la șpriț, iar ziua adalmecând în soare.

Pironiți în poziții contrariante se întreceau în a cuceri maximum de coloare arămie. Mai nou așa se socotește boieria, nu numai estetic dar și financiarmente, după mai marea asemănare cu harapii. Snobism importat odată cu charlestonul. Nimic n'au de împărțit cu igiena. Și fiindcă i se zice exotism, e și mai cu șurub. Trupuri goale de femei și bărbați, răscoapte, pofticioase sau desgustătoare, după vârstă, se îmbie privirilor cu reciprocitate.

Spiritul vremii — așa i se spune în fraza curentă — pretinde o coordonare între cultura fizică și cea sufletească. Numai că majoritatea sportivilor o interpretează prea... așa, fiecare cum îl taie capul. În loc de coordonare iese o subordonare falsă, din care nici sportul și nici cultura nu au ce câștiga. Sportivul de galerie este convins, că dând cu coatele în vecin la o gală de box, sau înjurând pe arbitru la un match de fotbal, face sport. Că răsfoind cronică sportivă a unui cotidian, sau înghițind pe neamestecate un roman de bulevard, face literatură. Iar niște tangouri răsuflă în repertoriul muzical al acestuia creiază epocă. Te poate face knoock-out cu o listă interminabilă de celebrități sportive. Și este informat cu precizie, că Joe Luis a reușit cea mai teribilă performanță din cariera sa, în ultimul match-vedetă susținut cu James Bradock, pe care după zece reprize l-a învins la... puncte. Pe Bergson, dacă mai poate fi vorbă de el, îl plasează cu multă facilități în loje comună cu Wallace, iar pe Cortot îl detronează la un chil de vin, în tovărășia unui scripcar de mahala.

Baby și Bobby nu erau dintre aceștia. Sportivi prin excelență, în cadrele unui match de tennis „pastau” cu ușurință o discuție despre concurenții cupei Davis, dar contribuția lor spirituală nu contamina păreriile juste asupra ultimului volum de versuri ce împodobește vitrina librăriilor.

De douăzeci de zile erau la „băi”.

Gologanii lor fiind prea numărați, ca să le mai ajungă, împărțeau pe din două porția la masă, reușind să nu fie nici lați și nici umflați. Drept complectare se atingeau cu șprițuri alungătoare de gânduri, peste socoteală, în cinstea prietenilor lipsă la apel și de cari îi despărțiau acum sute de kilometri.

Depărările nu există decât doar ca noțiune. Existența lor poate fi realitate în măsura dificultăților imediate de comunicare, fizică, nu sufletească. Căci sufletește depărările sunt mai devreme un prilej de apropiere, un motiv ideal de a întreține o continuitate spirituală, pe care apropierea, poate, ar banaliza-o.

Prietenii de vacanță sunt mai mult de ordin sentimental. Și durata acestora nu întrece decât arareori măsura dictată de grosimea pungii, sau de cele douăzeci de zile aprobate cu ordin de sus. Și când începi să regreti sfârșitul ultimelor zile de vacanță, te pomenesti că azi unul, mâine altul a dezertat, uitând să-ți spună adio și la revedere.

Dușmani nu ai, fiindcă prieteni-ți sunt departe. Singurii dușmani îți sunt chelnerii și la început soarele. Soarele însă își trădează tovarășia și în cele din urmă îți sulemenește tenul, te gătește ca pentru o ceremonie voluptoasă.

În ziua aceea cu pricina se adunase lume neobișnuit de multă la baie. Elita de altădată a strandului era acum amestecată printre copiii gălăgioși intrați în vârstă periculoasă. Pe tot întinsul râului, erau infipte în apa limpede trupuri goale de toate vârstele.

Baby stătea lungită la mal pe un pățul de iarbă, cu mâinile și picioarele răschirate ca patru banane uriașe, de-ți lăsa gura apă. Trupu-i lucea ca văcsuit. Soarele scânteia pe corpul ei. O brumă de sudoare înrouată o acoperi pe nesimțite ca o constelație: broboane rotunde de Nivea topită. Svâcnea în răstimpuri, pentru a recădea inertă sub bătaia razelor. Soarele și ancorase toate razele în trupul ei și o imbuca cu nesaț din flancul drept. Satir bătrân își alesese bine bucățica ce i s'a expus. Alunecă încet spre mijlocul spatelui, pentru ca în cele din urmă să poposească pe pulpa ei catifelată. O ușoară briză cobora de pe panta Oușorului. Geloasă de această împărechere a cărnii brune cu razele de soare, o luă la asalt din flancul stâng, luându-se la luptă dreaptă și românească cu soarele ce-și înghițea prada nesățios.

Copiii din tabăra străjerilor chinuiau o minge de apă, reușind ca în cele din urmă s'o trezească. Baby simția că cineva o fixează și i se păru că-și aude numele. Se ridică. Se întinse atât cât îi permitea protocolul strandului, întinzându-și simetric mâinile înainte. Și fiindcă în clipa aceea trecea pe lângă ea minge, o opri, apoi îi dăte cu piciorul... sbâng... în apă. Răseră împreună.

— Băieți, nu l-ați văzut pe...

— Pe domnu Bobby? Ba da, — și răseră pe'nfundate.

— Ce v'ați găsit de răs, l-ați văzut sau nu l-ați văzut, se'nfurie Baby.

— De, probabil că l-am văzut. Ni s'a părut... și pufniră din nou.

Iar unul mai lung la nas, spunând mai mult ca pentru ceilalți, dar ca să audă și Baby:

— Hei, domnu Bobby se ține după dame. Când cu Mătu când cu Șoricel. Adineori era cu Mătu. De aceea nu ne mai bagă'n seamă du-duia...

— Da, prinse curaj altul din grup, pe Ionică l-a trimes cu o scrisoare și i-a dat un pol.

Se făcu că nu aude. Dar nodul îi alunecă greu din grumazi. Cu pași de panteră se îndreptă spre râu. Știa că toate privirile cad asupra ei. Își legănă silueta strânsă în costumul vânăt, reliefându-i rotundimile delicat sculptate pe un corp în care se'mpreunau tinerețea și voluptatea. Cu capul ușor dat pe spate își făcu vânt în apa verde.

Era rece apa, sau că-i lipsea răbdarea? Ieși. Copiii îi bătuseră cui în cap. Incercă să rămâie calmă. Mățișor...? Soricel...? Prostii. Totuși. Își aminti, că odată îi prinsese privirea lui Bobby pironită pe umerii lui Șoricel. Că pe Mățișor fără s'o cunoască a îmbrățiat-o în apă... așa din întâmplare. Că tot din întâmplare i-a făcut și cunoștință. Doar el singur i-a povestit astfel. Și că în seara aceea, legănându-se în pași de tango, îl surprinsese, din oglindă, măsurându-și înălțimea confundată în îmbrățișări ce putea să fie chiar prea intime pentru un om căsătorit. Bobby cavalier? Imposibil. Și dacă totuși? Va vedea. Își propusese să nu se trădeze. Va rezista?

Mățișor era elevă de liceu. O mică atletă, destul de înaltă, cu bicepsii tari și cu gura plină de râs. Il distra, atât. Șoricel? Cu Șoricel povestea părea mai complicată. Il interesa. Dar atât. Bobby era cavalierul ce nu-și controla sentimentele. Și dacă se'ncurca, dacă se'ngroșea zeama, dezerta. Știa să spună minciuni frumoase, conștient că minciuna spusă frumos e mai convingătoare decât adevărul. Pe urmă se distra de naivitatea lor. Le asalta:

— Mățișor, în nopțile mele de nesomn gândul meu este la dumneata. Și-mi apari mai înaltă, mai voinică. Mi te 'nchipui că vrei să-mi sdrobești inima. Dacă realitatea nu te-ar readuce la proporțiile adevărate, inima mi s'ar face cât un purice și dragostea noastră s'ar stinge. Dar nu ești chiar așa de 'naltă cum îmi apari în gând. Diferența de înălțime dintre noi ar putea fi suplinită cu un minim de efort, presupunând că aș vrea să te sărut.

Mățișor nu protesta. Ii plăcea să-l asculte să i se spună vorbe frumoase. Acum era fată mare, șaisprezece primăveri — așa i se spune când ești tânăr.

Cu Soricel jocul era mai periculos și mergea mai greu:

— Șoricel, domniță frumoasă, cărei providențe să-i mulțumesc că mi te-a scos în cale? Pe ce plaiuri crește această floare rară?

— Care? Coadă Șoricelui? E bună pentru bubă. Nu pentru a dumitale. Pune-ți pofta'n cui. Amestecată cu slănină e leac pentru tăietură. Fii atent că te tai.

Nu mă purta'n Zepelin. Ești rece ca un bibelou. Răceala dumitale m'a 'nghețat. Răcește orice gând de apropiere. Nu vreau să știu nimic. Ești frumoasă și imi... plăci...

La fel i-ai spus și lui Mățișor? Dragostea aia teribilă, te mistuie și nu te lasă să dormi peste ora zece dimineața. Eri treceai cu Baby pe lângă mine. Ți-ai întors capul. Nu m'ai văzut, de sigur...

— Nu. Te-am văzut, dar m'am zăpăcit. Baby n'avea de unde să știe că te cunosc. Pe urmă, mi-am dus mâna la pălărie și simțind-o înmănușată mi s'a părut o necuviință să te salut. Am rămas cu mâna suspendată'n aier, în timp ce dumneata, superioară, îți râdeai de mine. Uf! aș fi simțit o plăcere turbată ca să te smulg de cârlionți și... mi-am dat seama, că nu ești femeia pe care trebuie s'o iubesc, am s'o iubesc pe Mățișor, na, să știi.

Boby se preta la acest joc, sucind capul fetelor. Ar fi dorit variație, evadare din uniformitatea conjugală. Să escaladeze zidul imens al căsniciei numa o clipă, ca altădată, în imaginație. De dragul ineditului, al comparației, alături de Mătu, de Șoricel, alături de alte mățe și șoareci. Nu-și controlă sentimentele. Simția, totuși, că la una ține mai mult și că i-o arată mai puțin. Întâi Mătu, la întâmplare, că-i liberă. Pe urmă Șoricel, că-i mai de ghiață, mai puțin accesibilă. A schimbat macazul conștient de vină. Căci deliciul compensa riscurile.

Cu inima'n dinți, dar hotărît, a plăsmuit acel răvaș cu bocluc. Pentru ea, pentru Șoricel. Răvaș în versuri pentru a facilita o interpretare fără răspunderi. Două lumi încerca să'mpreune în sine, dar el a rămas pe dinafară, strein de ele. Nici de data asta n'a fost sincer. Dar sinceritatea — e slăbiciune.

* * *

— Sănătate băieți. Ridicați corturile. Gata la datorie... gata pentru imbarcare.

Boby se ridică de pe saltea, plictisit de acest ceremonial, pe care nu-l găsea adecvat stării lui sufletești.

Era abătut. A părăsit hotelul și-a lăsat-o pe Baby singură, pradă gândurilor, pentru un fleac.

Gata la datorie! Ce datorie? Ce mă bat la cap cu atâta datorie? De fapt nu era cine știe ce datorie de împlinit. Putea să se supere cel mult că l-au sculat cu noapte'n cap, cu ochii umflați ca cepele, de nesomn. Cât privia chestia cu imbarcarea, nici apă navigabilă și nici bărci nu erau prin partea locului. Dar, fiindcă comanda oficială suna pentru imbarcare, și-a târit fiecare halubele la autocar și le-au răsturnat claie peste grămadă, să le servească de șezut în călătoria ce avea să dureze cinci ceasuri. Hm... sau chiar mai mult, poate o eternitate. Chestie de noroc, de șofer, de Măgura Calului. Căci din Măgură și până'n Vale la Tihuța, pe un autocar cu frânele ce nu țin cont de evoluția tehnicei, pe nevrute poți să schimbi viteza, pomenindu-te acolo, unde „viața-a-a-i fără de sfârșit”. Abia atunci ți se adeverește, că nu-î suiș fără coboriș.

În dimineața aceea și soarele s'a sculat mai de vreme, ca să-și rădă pe semne de el... La sosire fusese rece, izolat, acum la plecare era opărit și dezolat.

A venit și badea Artemie, necăjit, să le spună că n'are cu ce să le prindă inima. Azi n'are lapte, c'o dat vaca cu coada 'n doniță.

Badea Artemie, mare cât toate zilele dintr'un an, un dac veritabil de 18 carate, te impresiona cu statura-i de uriaș și cu pletele albe, pe care după toată probabilitatea și-le tundeau nu odată cu tunsul oilor, ci odată la treizeci de ani, când se taie părul pădurii.

— Să ne vedem și la anul...

Nimeni nu se gândea la ceeace are să fie la anul.

Copiii se veseleau că a venit și Reb Mandel, cu ploconeli până la pământ și cu incontestabilul regret că pierde niște clienți așa de punctuali.

Cuprinși dintr'odată de un adevărat delir de voieșie, copiii se 'ntreceau cu glumele. Era parcă o conspirație, o reacție pentru a înăbuși regretul unei despărțiri așa de neașteptate.

Au venit și Mătu și Șoricel, fetele cu ochi de cicoare. Sfinose, ca două flori de lămâiță, cu brațele împletite pe la spate, cu soarele 'n față și cu gura plină de răs, au venit și ele.

Boby se frământă: de ce au venit? de ce nu dorm pe vremea asta? de ce sunt așa de voioase? le pare bine că plec. Mai bine. Sau poate se antrenează de voieșia copiilor. Dar dacă voieșia lor nu-i decât un joc al suspinelor și sîret stăvilite?

Lacrimile lor poate curg pe dinlăuntru. Eh, fleacuri sentimentale. Dar rămase abătut.

Când autocarul se puse 'n mișcare, ochii lor se 'ntâlniră și se sărutară.

Ajunși în vârful Măgurii, Baby își furișe mâna în părul lui Bobby și-și apropie un genunchi, pe neobservate, de al lui. Furtuna de-aseară se istovi în sufletul ei fără lacrimi. N'a plâns. Il privi iertătoare, dar nu 'nțelegătoare.

— Excroc sentimental... gânduri și șoaptă. Dar muștrarea nu seamăna cu cea de ieri. Asta însemna dragule, iubitele...

— Puică...

— Tăticule...

— ... Tăticule? Se uită Bobby mirat. Niciodată nu i-a spus tăticule. Ce 'nseamnă asta? Și-i căută privirea.

Baby se uită 'n jos. Ii era rușine. Și-i gânguri încet, să audă numai ei, să nu le fure nimenea marea taină.

— Tăticule, voi fi mamă. Și tu te ții după dame, excrocule meu sentimental.

Bobby se scărpină 'n ceafă. Și-o palmă imaginară îi plesni peste obraz. Dar undeva, în adâncuri de suflet i se înfiripă, încet, un cântec de bucurie și de lumină.

PETRU TARȚIA

AMURG

Amurg de purpură în care-adorm lăstunii
Cu șoapta frunzelor la căpătâi,
— Se scutură pe-alei de cimitir petunii
Și peste 'ngenunchierea mea dintâi.

Se scaldă soarele'n însângerate ape
Și-adâncurile se trudesă să-l fure;
Coboară ciutele'n isvoare să se adape
Prin liniștea rămasă în pădure.

Se pierde colinele'n aprinsă scăpătare,
Ca munții sub ninsoarea calmă-a iernii,
Lumini subțiri de aur pălpâie'n altare,
— Ne cheamă'n seară toaca la vecernii.

DIMITRIE DANCUI

PAVEL DAN*)

Prin unirea cea mare, s'a deplasat centrul cultural la București, rămânând Ardealul un simplu peisaj în relieful mare al culturii românești. Prin această schimbare de perspectivă, vechile centre culturale rămăseseră simple puncte pe o hartă a trecutului și întreaga lumină venea de peste munți. Mai mult: în Ardeal, alte unghiuri de zăre, mai sensibile la inovațiile și experiențele ce se încercau la București, își disputau întâietatea și-și afixau misiunea culturală. Era natural, deci, ca Blajului, care (prin acel rar exemplu de vigoare intelectuală al Școlii ardelenene) se situase odată pe primul plan al culturii generale românești și era oarecum refractar inovațiilor pripite și avântului superficial, să i se refuze rolul de factor cu importanță în cultura *contemporană*. Credincios, însă, vechilor sale tradiții și normelor sale de conduită, Blajul a înaintat tăcut, misionar și dârz, fără ca să ceară dela cineva bilet de liberă participare la cultura actuală, sau să aștepte să i se designeze din afară rosturile.

Acum când am pierdut pe doi din cei mai valoroși reprezentanți ai Blajului în literatura actuală — Societatea scriitorilor români din Ardeal vine la Blaj să se închine amintirii lor și, indirect, să recunoască contribuția Blajului de azi la cultura românească. Alexandru Lupeanu-Melin și Pavel Dan sunt trimișii noștri în cultura zilelor de acum, continuatori demni ai celui lung șir de muncitori ai condeului, care, înainte de a-și fi lăsat lutul în răzvoarele noastre, au dat culturii românești câte ceva din configurația sufletului lor bătut de lumină și vijelii.

Cuvine-se dar să le evocăm numele și activitatea cu pioasă recunoștință, și cu o dreaptă mândrie, acum când ei înșiși intră în legendă și pomelnic.

*) Omagiu rostit la Blaj, în ziua de 5 Decembrie 1937, cu prilejul comemorării scriitorilor Al. Lupeanu-Melin și Pavel Dan din partea Asociației Scriitorilor Români din Ardeal

Alexandru Lupeanu-Melin a fost istoricul Blajului, nu atât ca descoperitor de documente și interpret critic al datelor, cât ca pasionat cercetător al *sufletului Blajului*, risipit în piatră și colină, în arbori sau scrisul mărunț al hrisoavelor. Un îndrăgostit de basmele și legende care au dat cadru pitoresc istoriei sale, de slujbele cu fast, sărbătoririle cu răsunet, și inima curată a școlarilor care descind aceea toamna (ca și în vremile de demult) din carul cu otavă, înfiorați de contactul cu două veacuri de istorie.

Iar despre *Pavel Dan*, care așa de timpuriu și-a depus uneltele și a oprit rotirea gândului, trebuie să spunem tot binele ce se poate spune, să oferim lumii portretul sufletului său, bogat inzestrat, să relevăm forța sa creatoare, care l-ar fi situat nu peste mult în rândul scriitorilor cu renume.

Nu mă voiu opri, în această pioasă evocare, la activitatea sa didactică, proaspătă în memoria tuturor, deși puțini știu câtă bunătate veghea la corectarea fiecărui caiet, câtă indulgență punea în normalizarea vieții școlare, cât splendid entuziasm arăta la sesizarea semnelor de talent și bunăvoință din orice parte ar fi venit ele. Și acestea, nu dintr'o insuficiență de pregătire, căci se familiarizase cu disciplina riguroasă și dificilă a studiilor clasice, a pus ani de muncă la cunoașterea culturii românești, și a petrecut zile și nopți alături de capodoperele literaturii universale. Ci din conștiința superioară pe care o câștigă cei care-și formează cultura cu propriile eforturi, lovindu-se înșiși de greutăți și învingându-le fără indicații și sprijin; dintr'o conformație sufletească ce aduna amprente de tuturi mizeriilor rurale și era sensibilă la cele mai delicate sau misterioase dureri umane.

Aducea din satul său de pe Câmpia Ardealului un peisaj cu multe aspecte sărace, bătut de mari nevoi și patimi și înflorind nu știu ce melancolie și tristețe apăsătoare. Și aducea, mai ales, intuiția clară a neputinții omenești, lângă care trebuie să stea de pază neconținut îngerul lui Dumnezeu. De aceea nu era mirare că acorda atâta atenție scrisului. Această zestre sufletească își căuta expresia. Era o poruncă legată de destinul său, care-i refuza comoditatea și satisfacția lucrurilor comune. Fusese ales instrument de afirmare al acestui pământ, cu numeroase tragedii și nu mai puține situații ridicole și bizare.

De aceea scrisul său prezenta două aspecte: un aspect tragic și unul comic. De o parte: nuvele, schițe și povestiri inspirate din lumea țărănească a satelor de pe Câmpia Ardealului, cu țărani în al căror suflet putrezește o atmosferă de ape stătute, cu miasme și neîntâlnite tragedii, cu preoți de o viguroasă dârzenie și primitivă înțelegere a

religiei, cu femei obișnuite cu patima și gândurile negre, sau altele cultivând în suflet nu știu ce livezi de crini. Din acest mediu, desigur, puteau să se ivească acțiuni de neobișnuită complexitate, să se așeze în cicluri sau să ia extensiune de roman în mai multe volume. Și Pavel Dan își dădea seama de aceasta. De aceea se pregătea, ca monahii, cu tot sufletul, pentru această misiune, își impunea rezerve sau străduințe de același calibru, căuta timbrul specific al acestei lumi necunoscute — și siguranța pe care o manifesta el privitor la talentul său de scriitor nu era decât încrederea nelimitată pe care și-o câștigase că lumea aceasta sumbră va aduce în literatura noastră un accent inedit. Nu odată îmi vorbea de un roman din viața satului, pe care-l întitula *Ospățul dracului* și în care lumea despre care am vorbit și-ar fi găsit expresia amplă și cu îndepărtat ecou, cu întreagă vastă feerie folclorică ce-i plutește deasupra. Cine știe cine se va mai ridica și când se va mai ridica cineva să dea cuvânt acestui colț de țară cu un colorit atât de specific! Pavel Dan a surprins însă nu atât pitorescul regional, cât taina profundă ce leagă pe oamenii acestei regiuni de pământul pe care-l râvnesc cu patimă și de suferința pe care o suportă ca pe o fatalitate îngemănată cu ființa noastră. Au rămas totuși semne de ce ar fi putut fi acest roman. Sunt nuvelele: *Ursita* publicată în revista *Darul vremii*; *Poveste țărănească*, *Sborul dela cuib*, *Copil schimbat*, *Inmormântarea lui Urcan* *Bătrânul* din revista *Gând Românesc*; *Necazuri*, *Banii*, *Cârjă*, *Jufa*, *Precub* din revista *Abecedar*; *Vedenii din copilărie* din revista *Pagini Literare*; *Il duc pe popa* în revista *Blajul*; *Priveghiul* în revista *Gândirea*; sau nuvela de vaste proporții, încununată cu premiu, *Iobagii* din ziarul *România Nouă*. Toate acestea nu sunt decât țâșniri din acel clocot vast de viață care e țărănimea noastră, și de multe ori când îi laudam acțiunea bogată a vreunei nuvele, îmi răspundea încrezător: „Aș mai putea s'o continuii". Desigur nu diluându-i aromele, ci adăugându-i noi aspecte și melodii.

Alături de aceste teme, îl preocupa viața intelectualilor ridicați numai cu o treaptă din țărănime. Sunt fiii de țărani plecați la școală odată cu perioada de mari transformări de după războiu, și care au trebuit să suporte mizeria și boala, să asimileze cel mai evoluat stadiu al culturii, și mulți să cadă răpuși de contactul cu cea mai rafinată gândire (ca după o consumare de prea tari esențe) între salcâmii și ierburile satului. Un astfel de exemplar a fost chiar Pavel Dan. El a adunat în destinul său toate liniile acestea frânte, tot acest sbucium generos și trist. De aceea bucățile: *Noapte* din revista *Abecedar*, *Drumul spre casă* din *Gând Românesc*, *Studentul*, *Livadă* și

Intâlnire din revista *Blajul* ni se par atât de autentice. Recitiți schița *Drumul spre casă* ca să vedeți tristețea fără de seamă a acestor întoarceri funebre.

Dar Pavel Dan era înzestrat și cu aptitudini de umorist. Umorel acela dulce, plin de haz și bunătate al țaranului nostru. Pavel Dan, în viața socială, era absolut inapt să formuleze o ironie cu efect, o glumă pitorească, o replică promptă. Era greoiu în exprimare și drastic în replică. Nu știa să menajeze. Era direct și uneori chiar brutal. De aceea și-a creat și dușmăanii. Pavel Dan nu-i dădea însă cuvântului de muștrare sau ofensă tot conținutul pe care spiritele obișnuite cu rezervele și valoarea expresiei știu să i-l dea. Avea naturaleța țaranului care-și desmiardă pruncul c'o înjurătură și în graiul căruia cuvintele „tari” ale orășenilor sunt de întrebuințare zilnică, fără ecou și dedesubturi. De aceea se mira de atitudinile meschine ale oamenilor, de simpatiile calculate sau de dușmănia durabilă. Era spontan și iertător. Acestea ca om. În scris, însă, situațiile ridicole și personagiile comice erau prezentate cu deosebit dar al expresiei. E a doua față a literaturii sale. Așa că viziunea sumbră din nuvelele amintite mai înainte era completată de o vastă frescă de personaje hazlii, o atmosferă de voie bună și fericire. Un umor cald și atrăgător, fără tendință și atitudini de moralist. Citiți schița *Intellectualii din Pagini Literare*, sau *Corigențe* din revista *Blajul*! Această latură a vieții îi plăcea și voia să lucreze în direcția ei. Avea o întreagă galerie de tipuri și însemnări și numai timp îi trebuia ca să le dea viață. Că destinul a voit să insiste mai mult asupra lucrurilor triste și chiar viața sa să se sfârșească tragic de curând, e o situație care nu scade nimic din importanța celeilalte laturi a talentului său. Pavel Dan nu era un trist. Ba era chiar un admirator al povestitorilor de aventuri șagălnice și întâmplări hazlii. Uneori a legat prietenii plecând dela respectul mare ce-l avea pentru darul povestirii, pentru inventivitatea sau intuiția părții anecdotice a vieții. Și nuvelele ne arată că la alții își verifica doar propriul său talent.

Volumul său, ce va apare la „Fundatiile Regale”, va aduce într'un mănunchiu toate aceste semne ale unei bogății subterane, ale unei comori iremediabil pierdute. Câte proiecte duse subț țărână, ce vast peisagiu umbrat! Și ce putere de a da povestirii ritm și descripției amplitudine și sens! Natura, în scrisul lui Pavel Dan, intervine numai întrucât e necesară pentru descoperirea omului. Opriți-vă la nuvela „Inmormântarea lui Urcan Bătrânul”, una din cele din urmă și atât de caracteristică pentru el! E vorba de o delegație de țărani care vin la Vlădica dela Blaj să părăscă pe popa din satul lor că le strică da-

tinile, oprindu-i să dea băutură la îngropăciuni, masluri și sărbători. Observați gradul de autenticitate în zugrăvirea unor locuri cunoscute de fiecare dintre noi și portretul de mucenic al regretatului mitropolit Vasile Suci: — „De cum intrară la vladicie, în casele vechi cu ziduri groase de doi metri, cu bolți groase și coridoare lungi, întortochiate, lipsite de lumină, oamenilor le pieri curajul.

Tăcerea bătrânului castel metropolitan, ascuns între arbori seculari, unde totul era vechiu, tăcut și trist ca în cimitir, li se strecură în suflet; deveniră tăcuți, nedumeriți ca în așteptarea unei întâmplări mari. Trecând prin gangurile strâmte, de unde îi priveau ochii severi ai arhierilor morți, se treziră într'o odaie mare, cufundată în umbră, cu două ferești mici, zăbrele, cu perdele mari, negre, cu mobilă grea de stejar masiv. Camera părea mai mult din basme decât din lumea aceasta, atât era de tăcută, de moartă, nu era într'insa nici mișcare, nici bâzăit de muscă.

Intr'un colț, ascuns în umbră, după un birou enorm, acoperit cu tot felul de cărți și scrisori, de pe un scaun cu speteaza înaltă aducând a tron de voevod medieval, creștea bustul vlădicului: un trup voinic ce părea că se risipește în toate părțile, cu gâtul scurt, fruntea maisvă, înclinată puțin îndărăt și barba țepoasă, brumată de bătrânețe. Stând nemișcat, drept, cu privirea adâncită în carte, vlădica părea mai degrabă un bust din marmură sură, pus pe scaun, după birou, în locul unui vlădică mort de mult... (Gând Românesc, 1936, p. 312).

Și numai din acest fragment și se pot vedea calitățile stilului lui Pavel Dan: sobru și totuși melodios, suficient de adecvat la zugrăvirea celei mai crude realități sau știind să se acomodeze cât de mult unei atmosfere de mit și poezie. De defectul întrebuintării ardelenismelor, în ultimul timp se scăpase aproape de tot, dând tot mai mult loc vieții care se relevă, decât caracterizărilor exterioare...

Am asistat la întreg procesul de formare și afirmare al acestui excepțional talent. Și știu în ce sens înalt înțelegea el misiunea de scriitor. Incât pot să afirm (oamenii competenți au recunoscut-o și nu peste mult consensul unanim al criticilor va consacra-o) că a murit unul din cei mai mari scriitori ai acestui pământ! Tainele lui Dumnezeu însă nimeni nu le cunoaște. Și el ajunsese să se supună complet voinței divine. Din omul puțin obișnuit cu cele sfinte (fără a fi totuși îndepărtat de Dumnezeu) ajunsese cuviosul dela urmă și copilul supus al Maicii Sfinte. Și se resemnase creștinește, după Dumnezeu știe câte sfășieri interioare!

Imi amintesc o scenă de acum două veri. Il cercetasem la Cluj,

unde era bolnav. Avea la căpătâiu două cărți: *Biblia* în latinește și grecește și *Amintiri din copilărie* de Creangă (față de care avea o admirație fără rezerve!). A vorbit multe și a glumit, părea că nu s'ar fi aflat într-o cameră de spital. Apoi a luat cartea și mi-a citit din Creangă scene hazlii și s'a străduit să-mi arate marea tehnică artistică a povestitorului moldovean. La despărțire, m'a rugat să trec mai târziu pe la el și să-i aduc volumul *Floare amară* al lui Leon Donici (un scriitor predilect al nostru). Il comentasem de atâtea ori împreună și ne era atât de drag! L-am cumpărat și i l-am adus. Din nou glume și din când în când câte-o reflexie amară, încheind scurte recapitulări ale străduințelor lui. Deodată deschide cartea lui Leon Donici, îmi amintește de eroul cu destin tragic din nuvela *Vasile Vasilici* și-mi citește sfârșitul, care m'a covârșit ca o catastrofă, iar lui i-a adus lacrimi în ochi: „Iartă-mă, domnule, de povestea asta. Trebuia doară să povestesc cuiva despre Vasile Vasilici. Se războiește acum, scumpul de el. Da, domnule dragă, unul moare la războiu, altul în gheretă. Fiecare om își are, cum se zice, fatalismul său...” Pusese atâta tristețe în cuvinte, încât cu greu am mai rupt tăcerea ce-a urmat.

Plecând din Maupassant (pe care-l citise de zeci de ori) și petrecând lungă vreme cu scriitorii ruși, Turgheniev, Tolstoi, Dostoiewski, Cehov, Gorki ș. a. — Pavel Dan a ajuns să înțeleagă ce lac fără fund e sufletul omenesc, în care cerul își răstoarnă minunile, iar pământul își cufundă intențiunile! De aceea, el a cercat să-i surprindă acestui suflet tainele și cu un rar talent de expresie să ni le sugereze nouă. În ultimul timp, trei părți din programul zilei le dăruia scrisului. Încât i se poate aplica de minune preceptul lui Seneca: „Trebuie să chemăm în fiecare zi sufletul nostru să-și dea socoteala”. Pavel Dan și-a chemat în fiecare zi sufletul să-și dea socoteala de tot ce a strâns de pe câmpiile noastre, despre oamenii noștri, să-și dea socoteala despre durerile cu care l-a încărcat destinul. Și această cotidiană confesiune și-o însemna în schițele și nuvelele ce abundau în ultimul timp. Citindu-le, câți nu-și vor descoperi propriul relief sufletesc, ridicat la o altitudine de mare artă!

Pavel Dan a fost un pasionat al creației, un reprezentativ al unei provincii pe care avea s'o impună în geografia noastră literară cu lumina specifică pe care i-o imprima sufletul său de creator. Blajul, adunându-și toate regretele, va veghia lângă amintirea lui, iar noi toți avem datoria de a contribui cât mai intens la o răspândire cât mai largă a operei lui.

RADU BRATEȘ

RAINER MARIA RILKE

DINTR'O PRIMĂVARĂ

PARIS.

O, toți acești morți, din luna April!
Dâra convoaielor negre, ce-i duce
Străbate o lumină prea vie, prea clară;
Se mișcă de parcă n'ar vrea să se'ndure
Impotriva trecerii, atât de ușure...

... Dar acolo se duc
Acelea ce ieri, purtau șorț de copil
Uimite, de a fi încă adulte, în altar
Cu suflete pline de har
Precum înaintea Marelui Tron...
Și-acuma se pierd, în al ulmilor svon...

SFÂRȘIT DE TOAMNĂ LA VENEȚIA

Orașul plutește ca și un miraj,
Amăgindu-și timpuri ce urcă din fund...
Cetăți de cristale dansează 'ntre gene...
Afară grădinile spânzură vara,
Ca pe un norman de păpuși, răsturnate,
Obosite de moarte...

Dar în fund, pădurea scheletelor vechi,
Frământă un gând:
Se pare că noaptea aceasta,
Comandantul întinselor ape,
Și-adună galere, din locuri de veghe,
Intunecând cerul dimineții dintâi .i. .
Iar flota pornește. Drapelul se'nalță.
Pânzele sboară, de parcă ar bate,
Un vânt de victorii și moarte . . .

Traducere de GEORGE FONEA

ANGHEL DEMETRIESCU, OPERE*

Impunătorul volum în care d. Ovidiu Papadima a adunat, cu aleasă grijă, scrierile mai reprezentative ale lui Anghel Demetrescu, este un omagiu ce se cuvenia adus din plin amintirii uneia dintre cele mai frumoase și mai bogat înzestrate minți de pe la sfârșitul veacului trecut. Anghel Demetrescu este „un uitat în adevăr”. Monografia pe care d. N. Petrașcu i-o consacra acum șapte ani¹⁾, monografie scrisă cu prețioase cunoștințe de amănunt și cu intimitatea caldă a unei mari prietenii, pune în lumină vie figura omenească de mare noblete a acestui intelectual de rasă, — nu însă și pe aceea a scriitorului. Căci nu din niște rezumate, oricât de admirative, — ca acelea cu care d. N. Petrașcu umple a doua parte a lucrării sale — își poate da cineva seama de meșteșugul cu care adâncul cunoscător al clasicismului își făuria perioadele largi și savant echilibrate. Anghel Demetrescu a fost un *stilist* în toată puterea cuvântului și ca atare nu poate fi cunoscut în ce are mai de preț și mai caracteristic, decât din textele lui. Iar textele acestea, — recitirea lor ne convinge, — meritau să fie smulse din uitare și așezate cu rost luminos într-o carte, nu numai pentru că ele dovedesc la fiecare pas o vastă cultură și un gust din cele mai cu îngrijire cultivate, ci și pentru direcția stilistică puțin încercată la noi și poate de nimeni realizată în măsura de care Anghel Demetrescu s'a arătat în stare. Vorbesc de acel stil clasicizant al disertației compus din fraze ample și pline de eufonie, stil de sobră ornamentație, viguros și mlădios totdeodată, stil de umanist, în sfârșit, în care erudiția grea se imbină atât de fericit cu simțul fin al nuanțelor. Un asemenea stil de bărbătească eleganță este totdeauna semnul unei mari culturi și Anghel Demetrescu reprezintă într'adevăr — și nu numai pentru timpul său — unul din cele mai înaintate posturi de spiritualitate românească, dacă nu prin originalitatea, cel puțin prin învățătura sa asiduă și prin neobișnuit de vasta-i putere de cuprindere, cu alte cuvinte prin profundele-i dispoziții de *om de cultură* în cel mai deplin înțeles al cuvântului.

A trebuit să vină dl Papadima să ne arate că în omul acesta *uitat* sunt pagini de antologie și să ne facă să înțelegem că entuziasmul cu care un Caragiale, un Vlahuță, un Delavrancea îi căutau societatea avea un temel foarte real. Cetindu-l azi e imposibil să nu regreți, ală-

*) Ediție îngrijită de Ovidiu Papadima, Fundația p. Literatură și artă „Regele Carol II”.

1) N. Petrașcu, Anghel Demetrescu, București, Tip. Bucovina, 1931.

turi de toți cei ce au vorbit despre el, că un om cu atâtea mari calități nu s'a simțit obligat la o activitate literară mai încheată și a rămas, o viață întreagă, un scriitor ocazional, fragmentar. I-a lipsit credința sau energia elanului? Cine poate ști! Sigur e însă că a fost un mare modest. Pentru prietenii care, fermecați de varietatea și eleganța spiritului său îl indemnau adesea să-și aștearnă pe hârtie gândurile, el avea același invariabil răspuns: „Le-au spus alții mai bine” (N. Petrașcu, o. c., p. 25). Un cetitor neobosit, înzestrat cu o memorie prodigioasă, strivit aproape subț povara erudiției se ascunde sub aceste cuvinte de retragere, dar și un om cu răspundere și cu infinit respect față de autoritatea marilor modele ale scrisului pe care le-a cunoscut ca puțini alții. Anghel Demetrescu avea privirile ațintite spre culmi: Anticii, Shakespeare, Goethe, Lessing, Macaulay și Taine erau zeii tutelari mai familiari cărora li se încredințează cu necondiționată venerație.

Dintr'o activitate risipită pe la diverse reviste și ziare — *Transacțiuni literare*, *Revista Contimporană*, *România Liberă*, *Revista Literară*, *Anale Literare*, *Epoca Literară*, *Convorbiri Literare* și mai ales *Literatura și Artă Română* în care Anghel Demetrescu și-a publicat lucrările cele mai compacte, — d. O. Papadima a cules ce i s'a părut mai semnificativ și mai în măsură a pune în dreaptă evidență personalitatea unui intelectual de înaltă rasă care el singur nu și-a dat, după câte se pare, nici o osteneală de a-și administra marile însușiri în vederea asigurării unui lot mai bine definit în istoria literaturii. D. Papadima a ales bine și motivat și a grupat materialul într'o ordine clară, stabilind după criteriul înrudirii problemelor următoarele împărțiri: *Probleme de estetică*, *Studii de scriitori*, *Portrete de oratori și oameni politici*, la care se adaugă două articole izolate: *Un portret moral* (Ștefan C. Michăilescu) și *O viziune a trecutului nostru* (Boierimea românească). E de discutat dacă pentru o mai întreagă cunoaștere a lui Anghel Demetrescu n'ar fi fost nevoie ca volumul să cuprindă și studiul acestuia despre Macaulay precum și pe cel despre formarea poemelor omerice. Intr'o *Lămurire* adaogată la bogata și pătrunzătoarea dsale *Introducere*, d. Papadima arată că a renunțat la cel de al doilea ca la unul care „fiind de pură specialitate științifică a fost depășit de vreme”. Dar, credem noi, o ediție ca cea de față nu trebuie să aibă în vedere numai valoarea și actualitatea documentară obiectivă și critică a materialului reeditat, ci pătrunderea în țesătura spirituală a autorului, iar cele două studii ne dau două esențiale trăsături ale profilului intelectual al lui Anghel Demetrescu: profunda inițiere în lumea antichității de unde și-a scos atâtea elemente normative pentru întregul său scris, pe de o parte, și admirația pentru spiritul politic englez, pe de alta care la rândul-i constituie a doua coordonanță a orientării lui conservatoriste. Anghel Demetrescu e unul din cei mai autentici conservatori din câți am avut. Ne interesează aici nu consecințele practice ale acestei atitudini, — practic Anghel Demetrescu nu s'a realizat nici în politică unde a ajuns doar deputat modest și tăcut, nici în cariera de dascăl, care nu i-a adus râvnita catedră universitară pentru care avea, totuși ideale aptitudini — ci complexul spiritual care stă la teme-

lia ei și care-i determină întreaga orientare a scrisului, dela alegerea temelor până la ultimele amănunte de stil. Conservatorismul acesta spiritual e țesut din clasicism, istorism și eticism. Ce înseamna conservatorismul lui Anghel Demetrescu ne-o spune d. N. Perașcu în lucrarea pe care am mai citat-o: „A fi conservator, era pentru el a iubi și a prețui trecutul, era a-l cunoaște, a-l ști. A admira elocvența, era a ști clasicismul care, tot, nu e decât elocvență”. Se înțelege din această succintă prezentare de ce spiritul iubitor de simetrie al lui Anghel Demetrescu era puțin accesibil literaturii și artei moderne. Frământarea și aspirațiile nesedimentate ale acestei arte nu pot fi captate în liniile certe ale unei judecăți pentru care principiul de autoritate are o întâietate nediscutată. Anghel Demetrescu n'a intuit just decisiva noutate a lui Eminescu și în cercetările de estetică cum sunt de ex. „Obiectul artei în general”, „Poezia, raporturile lui cu celelalte arte”, „Poezia dramatică”, „Poetul și timpul său” — studii scrise cu un vast aparat bibliografic, atenția lui nu merge deasemenea spre fondul ultim, *unic* al operei, ci spre stabilirea de relații secundare, istorice, spre formularea cu caracter axiomatic al unor principii de prea generală și deci puțin caracteristică valabilitate. În aceste cercetări Anghel Demetrescu e adepăt necondiționat al lui Taine.

Din cele spuse până acum se mai înțelege ușor de ce Demetrescu a reușit în schimb atât de magistral tocmai în portretele de orători și oameni politici: În activitatea acestora el vedea fuziunea ideală a trei valori care îi erau deopotrivă de scumpe: vrednicia morală, finețea artistică și exprimarea prestigioasă. Cine știe dacă omagiile vibrante pe care omul de bibliotecă le aducea cu atâta căldură omului de areopag, nu porneau din secrete nevoi de compensație!

Introducerea dlui Papadima care utilizează pe lângă mărturiile dlui N. Petrașcu și ale altor contemporani și prețioasele documente puse la dispoziție de familia scriitorului reeditat, dar care excelează mai ales printr'o rară finețe a analizei, ne face să credem și mai mult acest lucru. Fără a putea fi așezat înaintea lui Titu Maiorescu — cum crede d. Iorga în câteva rânduri în a dsale „Istorie a literaturii române contemporane”, Anghel Demetrescu rămâne, totuși, una din cele mai admirabile figuri ale vieții noastre intelectuale din a doua jumătate a veacului trecut. Adunarea scrierilor lui e o faptă care trebuie subliniată cu cele mai sincere elogii.

ION CHINEZU

ION PILLAT, POEZII DIN BAUDELAIRE*

Problema posibilității traducerilor a fost de multă vreme rezolvată prin cunoscutul adagiu: traducătorul e un trădător. Deși lipsită de orice amabilitate pentru strădania celui ce năzuește a turna în tiparele altei limbi conținutul de idei și sentimente al operei unui scrii-

*) Edit. „Bucovina”, București, 1938.

tor străin, cruda definire a traducătorului ca trădător ni s'ar părea până la un punct exactă dacă nu i-ar lipsi însă acestuia nota intențională. În timp ce într'adevăr trădătorul săvârșește actul pe care-l indică noțiunea, conștient de urmările lui, cu răzbunătoare luciditate, bietul traducător tinde dimpotrivă a fi cât mai fidel modelului său, a-i reproduce cu cât mai multă grijă nu numai conținutul ci și structura-i expresivă. O adevărată dramă se desfășoară de fapt în care traducătorul se sbate neputincios să-și sfășie propria piele, să-și părăsească voit personalitatea, să se încuibeze credincios într'o altă inimă și într'un alt gând. Cum însă individualitățile sunt ireductibile și neconvertibile, strădania e prin condiția ei naturală, psihologică, inițial și principial condamnată. Spre a fi fidel modelului, traducătorul s'ar trăda cu bucurie pe sine însuși chiar, dar nu isbutește decât decât să se descopere, în timp ce zadarnic se ascunde.

Imposibilitatea traducerii se impune dar ca o dogmă, în care toată lumea crede și care l-a făcut și pe Croce să observe că întrucât expresia unei opere e unică și definitivă, orice transpunere a ei în altă limbă înseamnă fără îndoială o altă expresie, o altă ființă poetică. Traducerea l-ar pune pe scriitor în fața unei dileme — spune același estetician — și anume sau să făurească o operă urită, dar credincioasă modelului, sau una frumoasă, dar necredincioasă.

Nu rămâne decât prin urmare să renunțăm la noțiunea curentă a „traducerii” și s'o înlocuim cu termenul mult mai potrivit de „echivalență poetică”. În toate literaturile ca și la noi, numai cea de pe urmă a putut fi realizată.

Traducând din lirica atâtor popoare și mai ales acum în urmă din cea germană și din Baudelaire, *Ion Pillat* cu pregătirea-i teoretică ce i-o desvăluște acea atât de erudit și cu gust zugrăvită galerie a „*Portretelor lirice*”, a fost conștient de toată tehnica procedului și a întrebunțat el însuși termenul adecvat atunci când și-a socotit „*Poeziile din Baudelaire*” ca „un exercițiu de echivalențe poetice”. Criticul nu mai poate discuta astăzi nici o încercare de transpunere dintr'o limbă în alta fără să aibă în vedere perspectiva de mai sus, iar poezii s'au resemnat ei înșiși în situația perfect nobilă de altfel, de trădători fără de voie.

* * *

Gestul lui *Ion Pillat* de „a împământenii și la noi opera marelui poet al sufletului modern european” — Ch. Baudelaire — își are desigur deosebita lui importanță. Răsvrătitul, bizarul, contradictoriu și decadentul poet francez reprezintă fără îndoială o categorie fundamentală a liricii europene de astăzi și una din cele mai fidele expresii ale tragediei spiritului damnat modern. Cutremurătorul lui ecou european dovedește cu evidență caracterul său simptomatic pentru toată cultura modernă sub aspectul agonie. N'au lipsit firește nici răsunete românești cari s'au orchestrat mai ales în jurul temperamentului cu atâtea inegalități al lui T. Arghezi spre a cita numai pe cel mai de seamă poet baudelaireian dela noi. O „împământenire” a poetului francez la noi aduce deci o contribuție sensibilă întru luminarea unui izvor cardinal al liricii noastre contemporane pe lângă opera de di-

fuzare a unor valori poetice de relief european pe care cu drept cuvânt Ion Pillat le poate asemăna cu creațiunile tot atât de sbuciumate ale spiritului ce luptă tragic cu materia în Dante sau F. Villon.

O întrebare se ridică însă înainte de a păși pe pragul volumului de traduceri al poetului român: are alcătuirea sa spirituală afinități vii și remarcabile cu temperamentul revoltat și blasfemator al lui Baudelaire? Cititorii poeziei lui I. Pillat ar fi foarte îndemnați — socotesc — să răspundă negativ. Evidența tendință clasicistă a scrișului său poetic, năzuința spre „*limpezimi*”, apărarea ei cu „*scutul Minervei*”, cursivitatea și claritatea ei latină, echilibrul raționalizat, statica ei statuară, sunt caractere ce-l îndepărtează vădit de Baudelaire, poetul romantismului involburat, al obscurității fermecătoare, al emotivității dramatice, al disechilibrului decadent. Cine însă pe deasupra aparențelor, scrutează adâncimile nu poate să nu descopere în poezia lui Ion Pillat, în profunzimea scrișului său, în spatele formei plastice încremenite răbufnirea unui sbucium, pe care o neobișnuită voință și o severă rațiune îl domină ca pe un rob înălțuit. Creațiunea poetului român e în mare parte expresia finală a unei biruințe împotriva demonilor afectivității pe care mintea sa i-a îmblânzit cu măiestrie. În adâncimile învinse ale temperamentului său zace deci clocotul de afinități care apropie pe poetul nostru de cel francez. Nici nu s'ar putea explica altfel izbânda pe care el o cucereste traducând pe Baudelaire în 45 de piese ale sale cu toată adecvarea posibilă unei traduceri care nu înseamnă însă — după cum am spus — decât o echivalență.

Cu conștiința criticului ce a comparat atent traducerile cu originalul, pot afirma că Ion Pillat a făurit cu noul său volum cel mai reușit Baudelaire pe care spiritul și talentul său îl concepeau. Conținutul textului francez a fost cu sârguință urmărit vers de vers, temele potrivit intuite, dinamica versului cu fidelitate transpusă, muzica interioară însăși adesea surprinsă. Am putea cita exemple numeroase dacă nu ne-am fi hotărât pentru o altă metodă mai simplă, dar mai eficace: de a compara analitic originalul unei piese cu transpunerea ei românească. Vom determina astfel pe un singur exemplu gradul fidelității traducerii ca și refracția ei prin personalitatea specifică a poetului român.

Ne alegem întâmplător poema „*Le crépuscule du soir*” (1857) din „*Tableaux parisiens*”, transpusă de Ion Pillat sub titlul „*Sfârșit de seară*”. Prima strofă:

„Voici le soir charmant, ami du criminel;
„Il vient comme un complice, à pas de loup; le ciel
„Se ferme lentement comme une grande alcôve,
„Et l'homme impatient se chang en bête fauve”.

cu ecoul românesc în:

Cu vrăji amurgul iată-l, prieten cu asasinul;
Părtaș cu dânsul vine, cu pași de lupi; seninul
Se 'nchide fără grabă ca un alcov de-o seară,
Și omu'n nerăbdare se schimbă iar în fiară.

Conținutul versurilor se acopere cu destulă grijă. Rând de rând originalul e respectat. Muzica strofei sună asemănător: ceva mai prelung în traducerea românească. Dar alături de asemănări apar îndată deosebiri fatale. Strofa are un vădit aspect românesc prin înlocuirea barbarismelor ce ar putea fi totuși folosite: în locul lui „*complice*” avem atât de rarul, dar de localul „*părtaș*”, pentru „*bête fauve*” iarăși accentuat popularul „*fiară*” și mai ales în primul vers „*le soir charmant*” transpus prin „*cu vrăji amurgul*” care dă o coloratură oarecum folclorică expresiei.

Fără a părăsi deloc sensul originalului, strofele următoare continuă pe același drum: localizează vădit în atmosfera și vocabularul național-popular, spiritul piesei franceze.

O soir, aimable soir, désiré par celui
Dont les bras, sans mentir, peuvent dire; Aujourd'hui
Nous avons travaillé!...

cu echivalentul atât de plastic-original în:

Amurg, amurg prielnic celui care poate
Să spună drept: Eu astăzi cu două palme late
Am tot muncit!

Cea de a treia strofă apoi, în care Baudelaire își adună cu înfrigorare și cu susținut dinamism versurile spre a descrie aspectele desguștătoare ale foburgului parizian cu prostituate și pungași, cu crășme și orchestre proaste, se desfășoară după cum urmează:

Cependant des démons malsains dans l'atmosphère
S'éveillent lourdement, comme des gens d'affaire,
Et cognent en volant les volets et l'auvent.
A travers les lueurs que tourmente le vent
La Prostitution s'allume dans les rues;
Comme une fourmilière elle ouvre ses issues;
Partout elle se fraye un occulte chemin,
Ainsi que l'ennemi qui tente un coup de main;
Elle remue au sein de la cité de fange
Comme un ver qui dérobe à l'Homme ce qu'il mange.
On entend ça et là les cuisines siffler,
Les théâtres glapir, les orchestres ronfler;
Les tables d'hôte, dont le jeu fait les délices,
S'emplissent de catins et d'escrocs, leurs complices,
Et les voleurs, qui n'ont ni trêve ni merci,
Vont bientôt commencer leur travail, eux aussi,
Et forcer doucement les portes et les caisses
Pour vivre quelques jours, et vêtir leurs maitresses.

care sună românește atât de apropiat în:

Spurcații demoni totuși prin aerul ticsit,
Ca și zerafi, se scoală din somnul îmbăcsit

Și se lovesc în sboruri stângace de obloane.
 Prin pâlpăiri muncite de crivățul cu toane,
 Se-aprinde Prostituția pe străzi și fundături,
 Și furincaru-i află tot noi deschizături;
 Tutideni pe-ascunse ia drumul și-l croiește,
 Ca un dușman se 'ncearcă, dă busna și lovește;
 Ea mișună în sânul cetății de noroi
 Ca viermele ce hrana își trage doar din noi.
 Ici-colo-auzi grătare de cuhnii sfărâind,
 Chelălăind teatre, orchestre sforăind;
 La mese cu joc mare și consumații mici
 Se 'ndeasă numai târfe, excroci, străvechi complici;
 Pungași, ce nu-și găsiră nici pace, nici iertare,
 Își vor începe lucrul curând, cu 'ndemănare
 Vor sparge pe 'ndelete cămară, poartă, safe
 Să 'mbrace-o țiuțoare, să tragă câte-un chef.

Și totuși noutatea e evidentă. Localizarea izbitoare „*Les gens d'affaire*” sunt redați nu prin „*oameni de afaceri*” cum se spune curent și la noi, ci prin „*zarafi*”, termen oriental, turcesc ce aduce un aer de vechime și de târg muntenesc-balcanic. „*Le vent*” se localizează cu „*crivățul*” nostru, iar mai ales „*on entend ça et là les cuisines siffler*” se transpune în „*ici-colo-auzi grătare de cuhnii sfărâind*”, în care aspectul mahalalei noastre ilustrează până la evidentă tendință de transpunere a foburgului parizian pe coordonate româno-orientale. Expresii precum „*cuhonii*”, „*cămară*”, „*țiuțoare*”, „*chef*” dau o culoare balcanică și pitorească priveliștii.

Prin aceasta nu se deformează însă deloc ideea-axă a poemei pe care o desvoltă cele două versuri ale sfârșitului:

Și încă dintre dânșii, mai toți n'au întâlnit
 Căminul cald vreodată, deplin să fi trăit.

Măsura în care poetul român a fost traducător ca și „trădător” se poate just aprecia cu prilejul acestui exemplu: peisaj și limbă de savoare locală, dar respectarea integrală a ideii.

Să mai adăugăm în sfârșit o anume tendință spre cursivitate și armonie a versului ca și spre cumpănirea lui clasică, ce descoperă pe adevăratul Ion Pillat depășind versul mai abrupt și mai chinuit al lui Baudelaire, de aceea sensibil mai puțin cristalin ca cel al poetului român.

Ion Pillat a reușit — după impresia noastră — să ne ofere nu numai un exercițiu de echivalențe poetice cum modest socotește, ci a re-creat făptura lui Baudelaire transpunând-o într'un decor local fără a altera însă dramatica problematică a sufletului modern ce cuprinde.

AL. DIMA

EMIL BOTTA, INTUNECATUL APRIL *

De mult aveam dorința să cunosc un ansamblu de poezii ale lui Emil Botta. Din izolatele manifestări prin diferite reviste, deschidea curiozitatea celor cari îi bănuiau mai amplu darul poetic. Prezentul volum constituie o răsplată meritată a așteptărilor și speranțelor noastre. Pentru prima dată ni se înfățișează rostul intim și întreaga semnificație a poeziilor sale.

* * *

Aspectele acestei poezii apar multiple dar motivul central este unul: dorința.

„Dar numele meu e Dorință
„Și să mi-l schimb e cu neputință.
„Zadarnic, zadarnic încerc
„Numele meu e un fermecat cerc”.

Dar nu numai din această latură declarată poate fi surprins înțelesul poeziei lui Emil Botta, ci și din întregul curent care o parcurge. Rareori vedem întrebuițat indicativul descriptiv; foarte adesea, însă, inundă imperativul dorinței. Nu avem de a face cu noțiunea de dorință a unui anumit lucru, dorința aci e hipostazată, există în sine, e cântată pentru ea, e emancipată de aservirea la un obiect sau la o aspirație precisă. Dorința încetează de a mai fi mijloc și devine scop. Aspirațiile se întretaie, se duelează, imperativele se aglomerează într'un tumult subteran; singura linie precisă rămâne numai a dorinței. Autorul dorește, cere! Ce anume nu ne interesează nici pe noi nici pe el.

De aci se desprinde fizionomia cu totul particulară a lui Emil Botta în poezia românească; el este cel mai dionisiac poet apărut la noi și, aș îndrăzni să afirm, aproape singurul poet dionisiac. Dela culmile înghețate ale inspirației lui Eminescu și până la arta de factură diferită, dar pecetluită de acelaș statism apolinic a lui Lucian Blaga sau Dan Botta, poezia românească se reazimă pe un suport eleatic. Nu este aci locul să discutăm cauzele acestui aspect al poeziei noastre, dar nu ne putem opri, totuși, remarcă spontană că el corespunde structurii sufletești a poporului. Duhul românesc, ale cărui ape liniștite, adânci, unde tihna latină și somnul contemplativ al orientului se înfrățesc, a dat expresie unei poezii de factură statică. Producțiile artistice ale lui Emil Botta, dimpotrivă, sunt zguduite de un vânt neliniștit și nordic. Spiritul dionisiac spumegă până în hotarele conștiinței, fiind receptat de mintea lucidă a poetului:

„Eu sunt Dionysos spusei...”

Acest aspect se afirmă în cele mai multe piese ale volumului. Unele dintr'insele se rezolvă într'un vârtej nebun ca al unui dans de

*) București, Fundația pt. literatură și artă „Regele Carol II.” 1937.

derviși, până când poetul cade istovit; brațele sale atârnă slăbite, după încercarea gigantică de a rupe relațiile obișnuite ale acestei lumi pentru a hălădui în zona poeziei. Cine va mai recunoaște realitatea de toate zilele în această imagine, desprinsă parcă dintr'o pânză de Van Gogh?

„Arborii stufosi cu părul vâlvoi
„evadează din ospiciu țipând”.

Oboseala care-l năpădește pe poet după tot acest delir dinamic face să fie invocat un alt motiv: acela al somnului. N'avem însă icoana unei odine senine, liniștite, ci a somnului prăpăstios, halucinat, ca expresie a unui rău:

„Ei rătăcesc prin tundrele somnului
„Și vânează visătorii cu arcanul”

sau:

„Zâmbetul a scăpătat, a pălit,
„Ochii apun în cearcăne violete”.

O altă trăsătură a poetului este aceea a unui dandysm macabru, specific indeosebi poeziei anglo-saxone; grația neîntrecută, ironic mondenă, pe care o atinge uneori Emil Botta nu este idilică, ci ascunde semnificația unui humor funebru, comun acelei întregi serii de „poets maudits”:

„M'așteaptă afară, sub ploaia rară un echipaj
„Noaptea se umflă, clopoțelii 'și scutură și uite
[cum flutură argintul penaj”.

Dar mai importantă decât amintita contribuție este aceea în care furtunosul Emil Botta realizează insule și culmi de liniște; acolo poetul atinge uneori suavitatea de basm a comediilor sau sonetelor shakespeareene:

„Prințul norilor, tatăl florilor, Adonai,
„A vizitat în miez de noapte albastrul pământ.
„O, cum ondulau brațele margheritelor!”

De fapt, aceeași eleganță e păstrată de poet, chiar în mijlocul freamătelor. Strigătele sale nu sunt urlete, ci, asemenea durerii lui Laokoon încolăcit de șerpi, delirul poetului devine cântec. Gesturile sale cele mai sălbatice au armonia, iar grația apare învingătoare în mijlocul tumultului. Împlinirea unor condițiuni atât de dificile nu poate fi înfăptuită decât de un mare artist. Numai în felul acesta ne putem exprima concluzia asupra operii, pe care ne-o întinde neliniștitul bard.

EDGAR PAPU

I. LUPAȘ, ISTORIA UNIRII ROMÂNILOR *

Evenimentele de semnificație crucială în istoria pământului nostru sunt: 1. Așezarea Tracilor în ținuturile carpato-danubiene; 2. Expansiunea imperialismului roman la Est de Adriatică — incluziv cucerirea Daciei; 3. Unitatea politică înfăptuită la 1918, care coincide aproximativ cu granițele etnice dacoromane. Aceste trei mari răspântii se leagă între ele prin drumul unor fapte de dimensiuni mari și inegale, dar care nu depășesc pe cele de mai sus.

Actul Unirii definitive, care a încheiat un ciclu istoric și a deschis poarta unei noi epoci de activitate și gândire românească, se cerea desprins din învălmășagul vieții. Profesorul I. Lupaș l-a trecut în paginile clare ale unei opere trainice, care va fi un viu și pilduitor memento. Cartea își va păstra actualitatea, căci 1918 înseamnă însăși existența noastră etnică și politică.

Dar pentru ca faptul unirii din urmă, — încununarea unui întreg șir de acte, ce au mers convergent spre același țel, realizat temporar în trecut, — să fie conturat cât mai limpede, trebuiau arătate temeiurile lui, din cele mai adânci vremuri. Lucrul acesta l-a realizat d. I. Lupaș în *Istoria Unirii Românilor*. Convergența evenimentelor spre unitatea națională se poate urmări încă dela originea neamului. Evoluția istoriei noastre, cu toate că în Evul Mediu ia înfățișarea unei pronunțate latențe, prezintă numeroase puncte de contact și concordanțe organice între cele trei mari formații paralele politice românești: Tara Românească, Moldova și Ardealul. Trei coloane omogene ale edificiului actual: statul român. Acestora într-o istorie obiectivă trebuie să li se dea o egală importanță, așa cum a făcut d. profesor Lupaș, căci până acum istoricii români numai schițau nararea întâmplărilor din Ardeal. Explicabil pentru o anume vreme, dar inadmisibil pentru zilele noastre. Lipsa evenimentelor *politice românești* din Transilvania în unele răstimpuri poate fi suplinită de o bogată istorie *socială românească*. O echilibrare chibzuită a istoriei celor trei organisme politice românești va aduce în totdeauna satisfacerea unui orgoliu îndreptățit pentru fiecare din aceste trei ținuturi. Cartea profesorului clujan înlătură deci o deficiență a istoriografiei naționale, restabilind o egalitate de drept și fapt. D. Lupaș respectă primatul succesiv cuvenit fiecăruia din aceste fragmente românești, desbinate odinioară politic.

Scoasă în colecția *Cartea Satului*, deci destinată uzului popular, *Istoria Unirii Românilor* va trebui să satisfacă atât acest punct de vedere cât și problematica exprimată în titlu, pentru ca, ea să însemne într-o adevăr, un spor. Acest dublu scop e din belșug înfăptuit. Lucrarea e cu atât mai bine încheată cu cât autorul a izbutit să dea simultan și o sinteză a Istoriei Românilor, în care, firește, a fost surprins numai esențialul. Căci numai pe acest fir sintetic se puteau arăta semnele unirii în cursul vremilor. Cartea dlui profesor Lupaș e cea mai nouă sinteză de istorie națională, alături de cele ale dnilor Iorga și Giurescu, în curs de apariție. O comparație cu acestea e ne-

* Ed. regală „Principele Carol”. Col. *Cartea Satului*. București, 1937.

potrivită, căci *Istoria Unirii Românilor* își justifică existența prin alte puncte de vedere, totuși ea nu încetează de a le ține o strălucită tovarășie.

Opera se deschide cu un cuvânt asupra adevăratelor temeuri ale unirii, care nu e un dar sau o improvizație a unor simple contingente, „ci urmarea firească a unei pregătiri istorice de sute de ani”.

„Astfel Statul Român, întregit în forma lui de astăzi, trebuie prețuit ca unul din cele mai statornice, având *temeuri adânci* și nesguduite în alcătuirea geografică a pământului strămoșesc, în firea poporului român și în trăinicia lui nepilduită, în legăturile lui sufleștești întărite prin unitatea aceluiaș graiu, aceleiași credințe, acelorași datini și obiceiuri, în asemănarea nedesmințită a întocmirilor și așezămintelor moștenite din bătrâni și, mai presus de toate, în puterea morală a conștiinței naționale, fără de care ar fi șubrede și nesigure toate celelalte temeuri”.

Fundamentul unității politice trebuie căutat în unitatea armonioasă a icoanei pământului românesc. Pentru o mai temeinică argumentare sunt citate părerile savanților streini *Ancel, De Martonne, Höpker*, care văd în Carpați osia românismului dacic și a României. Mirajul bogățiilor noastre, care au atras aici hoardele eurasiatice, transformând țara într-o adevărată *via gentium*, întărește și mai mult relația dintre mediu și istorie, în care Herder vedea o geografie în mișcare. Fericita expresie concludivă „România e un dar al Carpaților și al Dunării” — care aruncă atenția asupra aforismului istoricilor antici — condensează esențial rodul unui mod care și-a făcut loc demult în gândirea istorică. Originalitatea de exprimare însă aparține autorului. Ca prime exemple de unificare politică se dau înfăptuirile lui Remaxos, Burebista și Decebal.

Studierea factorului etnic — „sămânța neamului românesc” — îi dă privilegii autorului să se pronunțe neșovăitor pentru continuitatea dacoromânismului în stânga Dunării de Jos, infirmind teza lui Szekfü, care e reluarea purismului romanic a lui Petru Maior. Această părere istorică neobiectivă, sub care se ascunde patenta teorie politică a revizionismului, caută, fără să izbutească, slăbirea legăturilor de continuitate cu cei mai vechi strămoși, Dacii.

Amestecul cu Slavii va întări și mai mult neamul românesc, despre care Albrecht Wirth zicea, la 1916, „că e cel mai trainic de pe fața pământului și că acest popor se poate asemana cu unele pâraie din munții Jura și Karst, care curg mari depărtări ascunse sub pământ ca să iasă din nou la iveală și să nu mai dispară niciodată”.

Unitatea politică actuală își are rădăcinile în unitatea credinței puternice a ortodoxiei, în unitatea limbii române, care n'a putut fi spartă de puterea niciuneia din cârmuirile streine, sub care au stat Români:

„Astfel limba românească a păstrat de o parte icoana vie a originii poporului nostru și a împrejurărilor, în care a trăit, iar de altă parte a fost, ca și religia, un temeu puternic al unirii frățești dintre toate pâlcurile acestui popor, răsfirat în cursul veacurilor trecute în atâtea țări și sub atâtea cârmuiri streine”.

Literatura românească din secolul XVI și următoarele a fost cel mai puternic aluat al unității limbii noastre. Se aduc pilde luminoase, din Istoria Transilvaniei, pentru tăria cu care Românii țineau la graiul lor. Autorul are aceste exemple mai la îndemână, în calitatea sa de cel mai bun cunoscător al acestui sector istoric.

Unitatea datinilor și obiceiurilor de o antichitate plurimilenară, unitatea panromânească a legilor (obiceiul pământului), a așezămintelor politice, chinezate, voevodate și principate, au fost, în veacul al XIX-lea, cimentate de unitatea conștiinței naționale. Consecința lor a fost edificii unității politice dela 1918.

Mileniul medieval al invaziunilor barbare, a întârziat Unirea. Dar toate aceste migrațiuni și stăpâniri de zile s'au spulberat ca praful în vântul de furtună:

„Un cuvânt al Scripturii spune că *ceice n'au stăpânire se risipesc ca frunzele*. În pământul Daciei s'au rostogolit după plecarea legiunilor romane felurite stăpâniri trecătoare, surpându-se una pe alta cu multă vrăjmășie, încât se poate spune că timp de aproape o mie de ani pământul acesta n'a mai avut cârmuitori, cari să-i îmbrățișeze cu gândul întreagă întinderea și să-i ocrotească întreagă mulțimea popoului bășinaș. Pe aripa vânturilor din răsărit și din miază-noapte, năvălirile necontenite au smuls și au risipit multe frunze din pomul vieții neamului românesc. Tulpina însăși nu au fost în stare s'o clatine, fiindcă avea rădăcini adânci în pământul strămoșesc. Din aceste rădăcini sănătoase trăgându-și sucurile dătătoare de viață tulpina, izbită de atâtea viscoliri, a fost în stare la plinirea vremii să-și înalțe din nou coroana de ramuri înfrunzite, spre zarea înseninată a Daciei de odinioară.

Dar până la o astfel de înălțare, era sorocită să mai înfrunte multe veacuri de cumpănă îndoindu-se, fără a se frânge, sub povara celor din urmă învălmășeli ale năvălirilor barbare”.

Statornicirea Marilor Voevodate Românești: Transilvania, Țara Românească și Moldova, prezintă în organizarea lor, o perfectă identitate românească. Într'un scurt istoric al înfloritului secol XV și al alunecării celor trei Principate Române sub suzeranitatea turcească din secolul XVI, se scot în evidență elementele cari au contribuit la *Prima Unire din 1599—1601*: „Dela jumătatea veacului al XVI-lea aceste trei țări aveau acelaș stăpân: sultanul din Constantinopol, acelaș destin istoric și aceeași îndrumare politică. Cei ce puteau să vadă limpede stările de lucruri din cele trei țări, începuseră a-și da seama, că ele se sprijineau și de o latură a Carpaților și de cealaltă pe nesguduita temelie a aceluiaș neam românesc. Știm că la anul 1507 mitropolitul Maxim a isbutit să împiedece o vărsare de sânge între oastea munteană și cea moldoveană, convingând pe Radu cel Mare și pe Bogdan Chiorul, că nu se cuvine a se război între sine cei de un sânge și de o credință. Mai târziu, Petru Perembsky, secretarul polon al reginei Isabela, văduva lui Ioan Zápolya, arată într'o scrisoare a sa că pătrunderea lui Petru Rareș în Transilvania nu a întâmpinat piedeci mari, fiind țara aceasta locuită de Români cari „din pricina asemănării limbei lor, s'au alăturat cu ușurință Moldovenilor”. Iar cârmuitorul de atunci al Transilvaniei, vlădicul Gheorghe Martinuzzi

spunea lămurit într-o scrisoare din același an (1542) că locuitorii acestei țări doreau *de multă vreme să fie, deopotrivă cu cei din Muntenia și din Moldova*, sub ocrotirea Turcului. Insuș sultanul Soliman pare a-și fi dat seama că cele trei țări: Transilvania, Muntenia și Moldova, încăpute sub ocrotirea sa, erau menite a se închea cu timpul în una singură”.

„Ținând seamă și de necontenitele treceri ostășești, pe cari domnii Munteniei și ai Moldovei le făceau în Transilvania — când în sprijinul Zapolștilor, când în acela al Habsburgilor, — apoi de stăpânirea ținuturilor lăsate în grija lor ca feude (Ciceu, Cetatea de Baltă, Geoagiu, Vinț, Vurpăr) de așezămintele religioase înființate la Vad, Geoagiu și Lancrăm, de mulțimea refugiaților munteni și moldoveni, care își căutau adăpost în pământul mai bine ocrotit de munții Carpaților decât țările lor, deschise oricărui iureș al iataganelor turcești, vom înțelege pentru ce viața noului Principat transilvan avea pe la jumătatea veacului al XVI-lea nu numai în straturile adânci ale populației băștinașe, ci chiar în cele dela cărma politică o înfățișare așa de românească, încât nu e de mirare că chiar în creerul unui străin cum era Despot Vodă a putut să mijească planul unirii Transilvaniei cu Moldova și cu țara Românească”.

Această întâie unire românească dela 1600 e expusă amplu pe măsura însemnătății sale, care reeditează, la distanța de 1500 de ani, pe acea geto-dacică al lui Decebal, la 1650 de ani pe a lui Burebista, la 1800 de ani pe a lui Remaxos, la 1900 de ani pe a lui Dromihete. Amintirea acestui Hanibal valah, cum l-au numit cronicarii unguri pe Mihai Vodă Viteazul, va lumina destinul românesc până la împlinirea din 1918.

În veacurile XVII și XVIII, ideea unirii n'a slăbit. Ea a frământat spiritul lui Vasile Lupu, Gh. Duca, Șerban Cantacuzino, Constantin Brâncoveanu și chiar pe principii unguri ai Ardealului Gr. Báthory, Gr. Bethlen, Gh. Rákoczy II și pe alții mai mărunți. Ideea unirii a stăpânit scrisul cronicarilor și condeiul scriitorilor religioși.

Anul 1821 e o piatră de hotăr în istoria unirii: deschide panorama celei de a doua uniri, dela 1859. Tendința spre „înzeita libertate” și unirea națională devine larg cuprinzătoare în secolul XIX; ei i se închină toți luptătorii naționaliști ai epocii. Școala lui Gheorghe Lazăr și a elevilor săi a dat semnalul începutului. La 1826, Dinicu Golescu avea viziunea unei Dacii Mari. La pacea dela Adrianopole, se cerea ca „*Valahia și Moldova* să se împreune și să se facă amândouă un principat”, cărmuit sub forma unei „*monarhii mărginite după moștenire*”, încredințată unui principe „din familiile domnitoare în *Germania de Sus*” care să domnească „după o constituție în toată viața sa”. Regulamentele organice conțin și ele ideea unirii (cap. VIII). Ecoul revoluției polone din 1830—31 s'a manifestat și în lumea românească: Adolf David, mort la Sibiu în 1834, urmărea „să unească pe Români într-o republică”. La 1830, este descoperită la Lugoj, în casa căldărarului Damaschin Nedelcu, societatea secretă „Constituția”. Acest cuvânt, care „atingea autoritatea”, era pe atunci o pricină de îngrijorare mare pentru deținătorii puterii politice. În Moldova, Leonte Radu face *conjurațiunea confederativă a Moldovei*. Din planurile conspiratorilor se desprinde ideea unirii Moldovei cu Muntenia, a auto-

nomiei interne, a înlăturării protectoratului rusesc, a dinastiei ereditare, a unei bănci naționale, a unui sinod, a unei confederații, în care intra și Serbia. Această idee frământă politica noastră și azi, sub proiectul „Confederația Statelor Dunărene”. Munteanul Ion Câmpineanu, vizionarul unui singur popor unit și independent, urzitorul complotului dela 1838, în legătură cu Adam Czartoryski, șeful emigrației polone, cu Bolliac, C. Negri și Gheorghe Barițiu, se așează, prin planurile sale dacoromânești, în fruntea naționaliștilor militanți ai unirii. Talazurile năvalnice din 1848, care au rupt zăgăzurile potrivnice destinului românesc, pe toate cele trei fronturi, moldovean, muntean și ardelean, s’au revărsat torențial spre matca aceleiași idei a unirii, pentru a poposi, nu peste mult timp, la etapa din 1859, *Unirea a doua*.

Unirea dela 1859 adună într-o mai mare și adâncă Dunăre, apele neamului românesc. Cu sorți de trăinicie se va înscăuna dinastia națională a lui Carol I, constituțional la 1866, independent la 1877, rege la 1881, spre care se vor îndrepta speranțele Românilor de sub stăpânirile străine. Regele Carol a declarat cu puține zile înaintea morții, că încă dela 1866, a avut convingerea că tot poporul român, se va uni odată într’un stat unitar, pe baza principiului naționalităților. Elanului spre unire nimic nu-i poate sta împotrivă. El se afirmă în numeroasele reviste și ziare ardelen, în care se vorbea de robia Vavilionului și pământul făgăduinței: România și împărăția gînteii lui Traian. Toată masa românească de pretutindeni, pare acum un singur puhoiu: suntem în vremea războiului de întregire sub regele Ferdinand, care la Consiliul de Coroană din 1916, declara că nu face nicio deosebire între dinastie și țară, că intrarea în războiul a României, alături de Marea Antantă, corespunde adevăratelor aspirații ale neamului. „Dinastia va urma soarta Țării, învingătoare cu ea, sau învinsă cu ea”.

Infrângerile din 1916—1918, n’au adus o oscilare în grafica voinței românești. Victoriile cu atât mai mult, au confirmat-o. Sfârșitul războiului a redat României, Basarabia, Bucovina, Ardealul și Maramureșul. *Este A treia Unire și cea din urmă*. „În vechile cnezate, a căror amintire documentară s’a păstrat mai ales în legătură cu trecutul Banatului și al Transilvaniei, era cuprinsă de multă vreme icoana patriei întregite în granițele ei de astăzi, precum în sămburele de ghindă e cuprinsă icoana stejarului întreg... Ca dintr’un binecuvântat grăunte, a crescut din sămânța rodnică a măruntelor cnezate, arborele viguros al dezvoltării de mai târziu, care au izbutit la sfârșitul războiului mondial să întindă coroana regalității asupra tuturor țărilor locuite de Români”.

Misiunea celui de al treilea Rege în scaun de Domnie românească, pe lângă că și-a lămurit-o singur în diferite ocazii, a fost exprimată măreț de Octavian Goga:

„Spre depărtări azi ochii mi se’ndreptă.
 Și vorba mea dau cheazășie vouă,
 Că voiui clădi cu cumpănire dreaptă
 Pe ziduri vechi o Românie Nouă”.

Nu putem să nu observăm frumusețea celor 20 de planșe, care ar fi putut să fie pe deplin reușite, pentru posibilitățile mari financiare ale editurii. Nici sporirea lor la o a doua ediție n'ar îngreua contabilitatea Fundației.

Valoarea cărții crește și prin calitățile limbii de amvon de sat neaoș românesc, prin claritatea și sobrietatea stilului, de stăpânit avânt.

MARIN VATAFU

P. SERGESCU. LE DÉVELOPPEMENT DES SCIENCES MATHÉMATIQUES EN ROUMANIE*

Iată o nouă carte pe care neobositul profesor clujan ne-o dăruște și care vine să completeze atât de fericit alte două lucrări de ale sale referitoare la istoria științelor matematice. De data aceasta este vorba exclusiv de matematica românească. Lucru ne bucură cu deosebire, deoarece cartea aceasta — pe lângă valoarea de document istoric pe care o prezintă pentru noi — ni-a servit și la marea expoziție internațională ce a avut loc anul trecut la Paris, arătând astfel lumii întregi străduințele pe cari un popor mic, pierdut la gurile Dunărei, a știut și a fost vrednic să le depună cu nobilă pasiune, din timpuri mai îndepărtate, când condițiile de viață prin aceste locuri erau foarte grele și până în zilele noastre, producând în domeniul științelor matematice opere cari au reușit să se impună întotdeauna prin seriozitatea problemelor puse precum și prin maturitatea de gândire cu care au fost tratate.

Cartea profesorului Sergescu se împarte în patru capitole mari, având la sfârșit o parte bibliografică foarte bine concepută și de un real folos cercetătorului istoric.

În primul capitol se face un istoric al învățământului matematicii la Români, începând cu epoca Domnului Despot Heraclid Vodă, care la 1561 a creat la Cotnari prima Academie de studii științifice superioare, la care a profesat celebrul matematician Reticus. Dela această îndepărtată epocă și trecând mereu prin tot felul de zbuciumări interne și externe, Domnii români mai ales, au căutat să țină treaz și să desvolte un spirit științific prin organizare de școli superioare și academii, reușind astfel să determine apariția de adevărați învățați autohtoni, a căror studii au stârnit interesul întregii lumi culte a acelor vremuri. Secolul al 17-lea și al 18-lea ne aduc aminte de Spătarul N. Milescu, Dumitru Cantemir, Hrisant Notara, G. R. Costanda și alții; la sfârșitul secolului al 18-lea încep să apară primele cărți de matematică scrise în românește.

Acest capitol istoric continuă cu înșirarea tuturor acelor cari au muncit pentru dezvoltarea spiritului matematic românesc. Astfel, rând pe rând întâlnim nume evocatoare de români cari nu au cunoscut altă satisfacție și nu au avut alt crez în viață decât munca necontenită

*) Bucurest, 1937.

pentru ridicarea nivelului cultural al țării lor. Vedem apoi eforturile cari au trebuit făcute pentru înființarea și buna funcționare a tuturor instituțiilor superioare pentru studiul teoretic și aplicat al matematicii și ne simțim mândri că într'un timp relativ scurt și în condiții istorice destul de vitrege, am putut realiza — prin continuă trudă și cheltuială de energie — nu numai aceste instituțiuni superioare, dar am putut să le dăm cu adevărat viață, prin marele număr de specialiști creați și prin numărul și valoarea lucrărilor produse.

Cei 200 de ani de muncă în acest domeniu au fost plini de admirabile rezultate: Românii cari la anul 1700 trăiau în două principate separate, fără nici o școală superioară serioasă, organizată temeinic și pe bază de continuitate și tradiție, se găseau în anul 1900 cu licee, în care secția reală dădea o deosebită însemnătate matematicii, cu două Universități moderne, în care învățământul matematicii își avea partea sa de program și realizări, cu o Școală de poduri și șosele, care traducea în splendide realizări rezultatele studiilor și teoriilor matematice dezvoltate de elita gânditorilor români. Acestea în ordinea realizărilor materiale, iar în ordinea realizărilor spirituale, acest sfârșit de secol XIX, ne dădea pe Spiru Haret, D. Emmanuel, Const. Gogu și N. Coculescu.

Poate oricine foarte bine măsoara distanța parcursă dela Academia din Cotnari și matematicianul Rheticus, până la întreaga organizare științifică serioasă a studiului matematicii în liceu, Universități și Școala de poduri și șosele, — pe de o parte, — și poate oricine aprecia efortul constant și continuu pe care a trebuit să-l susținem pentru a ajunge la astfel de rezultate.

Activitatea secolului al XX-lea, foarte bogată și plină de splendide rezultate, este descrisă în capitolul al treilea al cărții și e tratată pe ramuri de specialitate.

Astfel sunt luați în considerare toți acei cari prin munca lor au contribuit la lărgirea patrimoniului spiritual al României întregite în domeniul matematicii. Pentru o mai clară înțelegere a acestor realizări, profesorul Sergescu tratează separat fiecare capitol de specialitate, luând în studiu rezultatele din analiza matematică, calculul funcțional, teoria funcțiilor, algebra, teoria numerilor, geometria, mecanica, fizica matematică, astronomia, filozofia și istoria matematicii.

În acest al treilea capitol se înșiră toate numele matematicienilor români și se amintesc din cele peste 3000 de note și publicațiuni de specialitate, aproape 200 de titluri cari sunt considerate ca mai reprezentative pentru fiecare autor în parte precum și pentru ideea conducătoare.

Capitolul al patrulea se ocupă de instituțiile matematice și de relațiile directe cu străinătatea. Instituțiile matematice, organe cari au ajutat enorm răspândirea gustului pentru această știință, au luat naștere din îndemnul desinteresat și mereu susținut a câtorva oameni cu înalte calități sufletești și cu reală dragoste pentru ridicarea cât mai sus a nivelului cultural, pe orice țărâm, al acestei țări.

Cea mai veche instituție matematică — „Recreațiuni științifice”, (1883—1889) — cu o viață relativ scurtă, a fost înlocuită curând (1895) cu „Gazeta matematică”, ce și-a făcut o glorie nu numai din

apariția ei în mod foarte exact și fără nici o întrerupere, dar și prin ținuta sa ireproșabilă și enormul număr de elemente de valoare, pe care le-a stimulat și le-a ajutat în epoca lor de formare. Această revistă a făcut școală și după exemplul său au apărut o sumă de reviste științifice pentru tineret în mai multe centre importante ale țării. Pe lângă Universități și conduse de profesorii secțiilor matematice, s'au dezvoltat diferite organe de publicitate cari și-au asigurat repede o ușoară răspândire în cercuri internaționale largi, grație ținutei lor superioare. Citez numai cunoscuta revistă „Mathematica” dela Cluj, care se găsește la al XII-lea volum și las la o parte asociațiile profesorilor de matematică, monografiile publicate de către seminariile Universităților din țară sau alte numeroase manifestațiuni științifice. Nu mă pot opri însă, — cu toată teama pe care o am de a nu supăra modestia fără de margini a profesorului Sergescu, — să amintesc mai ales însemnatele sacrificii materiale pe care Dsa le face pentru revista „Mathematica” și să relev partea de reală contribuție ce și-a asumat-o pentru asigurarea apariției regulate a acestei publicațiuni, de răspândire internațională și unanimă recunoaștere a valorii sale.

În tot acest început de veac și până în zilele noastre, știința matematică românească a ținut un strâns contact cu străinătatea, organizând congrese în țară, participând la congrese în străinătate, organizând cursuri la Universitățile din țară cu ajutorul savanților matematicieni străini și trimițând profesori români la Universitățile străine. În felul acesta străinii ni-au putut cunoaște nu numai în țară la ei, dar și la noi, iar profitul a fost pentru ambele părți deopotrivă de însemnat.

În sfârșit un alt fel de a se manifesta al matematicienilor români, — asupra valorii căruia nu mai este nevoie să insist, — este colaborarea unora din ei, (printre care și a profesorului Sergescu), la mari colecțiuni internaționale de publicațiuni științifice.

Bibliografia de care am amintit încheie această carte pe care o termin cu un sentiment de adânc recomfort. Din citirea ei constați cu mândrie că în pofida tuturor greutăților am putut să ne asigurăm un loc onorabil în marea competițiune internațională, dând pentru științele matematice reprezentanți valoroși și apreciați în toate cercurile. De aceia spuneam la începutul acestei note că lucrarea dlui profesor Sergescu este un neprețuit dar pentru noi, — dar care ne ajută să dobândim încredere în forțele noastre spirituale. Dorind să vedem apărând astfel de monografii pentru toate ramurile de activitate românească, rămânem profund recunoscători pentru cartea dăruită de profesorul clujan.

G. GHEORGHIU

• EXPOZIȚII DIN CLUJ

Di Gh. Szabó a alcătuit o expoziție de pasteluri; gen delicat — de efecte eftine când este mânuit de diletanți care nu-l înțeleg, sau de efecte cu adevărat artistice când este mânuit de artiști cari îl pot înțelege îndeajuns. Di Szabó face parte din categoria celor din urmă;

pastelul la dsa este un gen de pictură care oferă tot atâtea posibilități de realizare ca oricare altul, poate chiar mai mult decât uleiul sau acuarela, în unele privințe.

În liniile ei mari această expoziție ne-a adus o atmosferă mediteraneană, deci multă lumină și multă transparență. Pe lângă încântarea sensorială a ochiului, oferită în largă măsură, lucrările dlui Szabó ne fac să întrezărim și o înțelegere mai adâncă a lucrurilor. Se răsfrânge în aceste picturi o atitudine sufletească de senină mirare în fața rosturilor unei lumi plină de poezie și legendă.

Neajunsul lucrărilor dlui Szabó constă în faptul că sunt prea rezumative; orice pată de culoare în pictura dsale trebuie să spună mai mult decât este firesc. Orice linie trebuie să sugereze cu mult peste ceea ce ea exprimă. Nu vom pretinde ca o operă de artă trebuie să fie prea descriptivă, belșugul de detalii să înnece sinceritatea primei impresii, frăgezimea culorilor să fie distrusă de reveniri fără rost; dar să nu uităm că orice exagerare își are neajunsurile ei; în cazul de față, mare parte dintre lucrări ne-au lăsat regretul de a ne fi spus prea puțin; pretindeau contemplatorului să completeze din parte-i mai mult decât îi ofereau operele.

Echilibrul linear de o ținută clasică a fost făcut uneori, cu intenție cam rigid, transformând adesea mlădierile firești în geometric, ajungând în felul acesta, câteodată, în desacord cu căldura și seninătatea culorii.

În contrast cu dl Szabó, dna *Zotoviceanu* ne-a transportat într-o atmosferă sobră; dela liricul cromatic al dlui Szabó am trecut la frământarea aspră a unei paste dure, dar de o bogată expresivitate interioară. Pictura dnei *Zotoviceanu* ne transportă într-o lume de culori minore, de armonii greu de obținut dar cu atât mai impunătoare. Acordurile cromatice sunt cu adevărat surprinzătoare; prin alăturarea de mase, care privesc fiecare aparte sunt aproape monocrome, reușește să realizeze armonii de o sobră eleganță. Suprafețele mari de culoare sunt ferite de monotonie prin ondulații de valoare în sânul aceleiaș culori. Dintr'un verde crud, masiv, reușește să creeze planuri ondulatorii de o atmosferică transparență.

Dna *Zotoviceanu* are înțelegerea picturii în sensul ei adevărat; planurile de volum și formă fiind pretexte pentru jocul culorilor, iar culoarea sugerând liniarul nu prin delimitări precise ci prin scăldarea ei în jocul luminii care o reliefează în forme strălucitoare sau o stinge în acorduri grave.

În mod neîndoios, expoziția dnei *Zotoviceanu* a însemnat una dintre cele mai frumoase manifestări artistice-plastice ce au avut loc în Cluj.

ALEXANDRU TOHANEANU

MIȘCAREA CULTURALĂ

Cărți și Reviste

NICOLAE MĂRGINEANU, ELEMENTE DE PSIOMETRIE. — ANALIZA FACTORILOR PSIHICI. Ed. Inst. de Psihologie. Cluj, 1938.

Sunt două cărți ale dlui Mărgineanu, recent apărute în seria publicațiilor Institutului de Psihologie din Cluj, constituind un serios și nou aport științific pentru psihologia din țara noastră.

Prin Elemente de Psihometrie dl Mărgineanu împământește la noi metodele matematice de evaluare a realităților psihice, punând la dispoziția specialistului și a studentului instrumentarul de gândire care se folosește în țările Apusului și mai ales în America. Într-o expunere limpede cititorul va găsi în această carte tot ceea ce este necesar pentru aprecierea cantitativă a fenomenelor psihice, cele mai uzitate formule de calcul și modalități de exprimare geometrică a vieții sufletești.

Pe lângă un limbaj clar și îngrijit, cartea se mai bucură și de o excelentă înfățișare tehnică, condiții de tipar de mână întâi.

A doua carte, Analiza factorilor psihici, tratează tot o problemă de metodă psihologică.

O directivă puternică a psihologiei actuale, cunoscută sub numele de teoria factorilor sau analiza factorială, din care și dl Mărgineanu face parte, caută să reducă, pe bază de calcul, toate manifestările psihice la câțiva factori de bază,

ireductibili, care constituie trăsăturile caracteristice ale persoanei umane. Un astfel de factor ar fi voința („persistența motivelor”), inteligența, oscilația, ș. a., care au un caracter general, dar prezintă în același timp diferențe individuale, imprimând persoanei umane un coeficient propriu.

Cartea dlui Mărgineanu expune toate metodele de analiză pe cale matematică a factorilor psihici, punând la îndemna cercetătorului român cea mai prețioasă și mai modernă armă de cucerire în domeniul vieții psihice.

Amândouă lucrările împreună, prin faptul că încetățenesc la noi spiritul și mijloacele de investigație matematică și statistică modernă, înseamnă o prețioasă contribuție la progresul nostru științific în materie de psihologie. Dl Mărgineanu însuși este un specialist în statistică psihologică, ceea ce garantează valoarea științifică a lucrărilor sale.

M. Beniuc

IULIU MOISIL, FIGURI GRANITE-REȘTI NĂSAUDENE. Ed. Regna, Năsăud, 1937.

În istoria Transilvaniei românești, sunt câteva orașe și regiuni care stau just pe primul plan. Celelalte roiesc în umbra acestora. Dintre cele însemnate, face parte și *granița* Năsăudului, dar cercetătorii l-au ocolit, izolându-l istoric într-un ținut al tăcerii, parcă autonomia munților le-ar fi oprit la hotar investigația. Cu toată această evitare, semnificația acestui colț

românesc de fostă margine de țară va putea fi restaurată în limita adevărului. Însă numai de o cercetare istorică imparțială. Dealtfel această tăcere n'a fost un mutism. Din timp în timp, oamenii din graniță au fost luminați de lampa modestă a câte unui și mai modest „istoric”. Ceeace e izbitor însă în istoriografia transilvană este nepotrivita cumpănire a însemnătății diferitelor regiuni. Dimensiunile lor istorice nu sunt redade real de istoriografie. Câte lucruri mărunte și nimicuri știm despre oamenii și întâmplările dela Blaj, Brașov și Sibiu, în comparație cu sărăcia de știri din țara lui Coșbuc! Belșugul de fapte de important sens istoric dezmințe afirmația lipsei evenimentelor. *Arhiva Someșană* — condusă de d. V. Șotropa — care apare de vre-o 15 ani — a restabilit un început echilibru și a dovedit *istoricul* actelor din aceste părți de țară. Însă lipsindu-i marca oficializării, revista a rămas la periferia științei oficiale.

Dar și oameni au fost în Țara Năsăudului! Ne-o spune cartea dlui Iuliu Moisil. Figurile sale — extrase din *Arhiva Someșană* — sunt scrise simplu și sobru. Inspiră o mare simpatie. Simplitatea lor amintește istoria și virtutea romană sau portretistica umanistică:

„Toți aceștia — e vorba de „grănițerii” creionați de d. Moisil — au fost bărbați distinși, sinceri, drepecți, energici și hotărâți”. Oameni „de energie și idealști desăvârșiți. La ei a fost continuitate, consecvență și statornicie, fără care nu poate fi nici progres, nici succes”.

Limba și stilul sunt de aceeași robustețe bătrânească. Neologismul nu e practicat. De un cusur ar putea fi învinuit d. Moisil: elogiile sale aduse „grănițerilor” depășesc adeseaori meritele reale. Figurile tratate în cadrul districtului năsăudean sunt chibzuît proporționate, cu mici nepotriviri. Așa, de ex., asupra poetului bilingv Vasile Bob Fabian nu putem fi deloc de acord, căruia autorul îi dăruiește inimos genialitatea. Versurile

„S'au întors mașina lumii, s'au întors
[cu capu'n jos,
Și merg toate din potrivă anapoda și
[pe dos.

Apele schimbându-și cursul dau să
[ntoarcă înapoi.
Ca să bată fără milă cu isvoarele
[răsboiu”.

ce aruncă punte de apropiere între el și Eminescu, nu-i pot atrage calificativul riscant de „poet de geniu”.

Însă „Figurile” așezate într'o galerie generală românească, ar suferi multe rețușări. Esențialul ar rămâne acela fixat de autor.

Sunt aduși spre noi mai întâi grănițerii cari au muncit în graniță: vicarii Ican Marian, Macedon Pop și Grigore Moisil; luptătorul și învățătorul Vasile Nașcu, locotenentul Petru Tanco; juriștii Ioachim Mureșanu și Ioan Florian; luminatul pedagog Vasile Petri și clujanul Alexandru Bohățel, prefect de Năsăud între 1861—1876. Vin apoi Iacob Mureșanu, mitropolitul Gavril Bănulescu-Bodoni și Vasile Bob Florian, a căror activitate s'a desfășurat în apele largi ale românismului, peste graniță. Tot în hotarele Terrae Nazwood, — amintit pela 1264 — a lucrat și tirolezul Carol von Enzenberg, colonel al Regimentului II Valah de graniță.

Figurile dlui Iuliu Moisil stau drepte și verzi ca brazii depe Rocna.

GRIGORE NANDRIȘ, AUREL C. POPOVICI (1863—1917).*

Placheta dlui Nandriș, prefațată de pătrunzătoarea „mărturie” a dlui S. Mehedintzi, îndeplinește funcția unui început de restaurare a unei glorii naționale: improaspătează amintirea lui Aurel C. Popovici. Voluntar, limpede, și dintr'o bucată, omul acesta gândea românește, în piatră dură, fără a fi utopic. Toată via-

*) Cernăuți, 1937.

şa şi-a axat-o pe linia de luptă întru biruinţa românismului.

S'au împlinit, anul trecut, douăzeci de ani dela moartea lui. Îşi doarme somnul fără capăt pe pământ strein, în cimitirul din Geneva. Îngropat de fărână, de precipitarea evenimentelor, de bucuria simposionului dela 1918, ignorat de parvenitii vremurilor postoptsprezeciste, Aurel Popovici şi-a păstrat actualitatea peste voinţa iconoclaştilor. Căci naţionalismul actual trece pe la Aurel Popovici, în drumul său spre izvoarele eminesciene. Gândirea lui politic-naţionalistă suferă comparaţie numai cu cea eminesciană. Viaţa şi opera lui se împletesc desăvârşit, fără contradicţii.

Fiul meşteşugarului din Lugoj, aduna-se o vastă experienţă şi pregătire în drumeţia lui culturală pela Braşov, Beiuş, Viena, Graz. *Replica* din 1892, l-a impus ca pe un neînfricat luptător al neamului. Bărbăţia sa i-a adus patru ani de închisoare ungurească. A trecut însă în ţară, unde, între multiple preocupări a scos, *România Jună*, pentru a lupta „împotriva civilizaţiei evreo-levantine.” După o scurtă şedere la Viena, s'a dus în Elveţia — în vremea războiului. Aici a murit.

Dacă în *Die vereinigten Staaten von Gross-Oesterreich* (1906) întindea mâna germanismului pentru salvarea neamului său, având în vedere alcătuirea unui stat federal, aceasta o făcea cu credinţa că noua organizare va constitui în drumul spre unire, numai o scurtă etapă. În *Nationalism sau democraţie* (1910), e un precursor al naţionalismului pur de azi. În *La question roumaine en Transylvanie et en Hongrie* (1918), a apărut cauza naţională.

Dar Aurel Popovici n'a ajuns să vadă apoteoza dela Alba-Iulia. Plana însă deasupra ei, spiritul lui ardent, pe care oameni ca d. Nandriş, nu l-au uitat, ci îi întreţin pios focul.

REVUE DE TRANSYLVANIE (III, 4, 1937).

Acest ultim număr, un volum de 370

pagini, cuprinde bibliografia Transilvaniei româneşti, întocmită de d. conferenţiar I. Crăciun dela Universitatea din Cluj. Bibliografierea celor 4056 de titluri a cerut o muncă migăloasă şi istovitoare, dar ea a adus un imens serviciu luminării aspectului românesc al Istoriei Transilvaniei. Tradusă şi în limba franceză, această bibliografie e un instrument capital pentru o bună orientare a cercetătorilor streini asupra rolului major al Românilor în istoria transilvană. Căci Ardealul, în streinătate, era înăbuşit de literatura tendenţioasă maghiară, ante şi postbelică.

Istoricii unguri şi saşi nu s'au ocupat în lucrările lor de Români sau i-au prezentat strâmb, în interesul naţiei lor. E adevărat că a existat în Ardeal încă din veacul XV o istoriografie românească, ce s'a dezvoltat crescând până în ajunul războiului. Dar ea n'a putut îmbrăţişa întreaga viaţă românească. Abea după războiu, a început să se desfăşoare în voie. Opera dlui Crăciun conţine rodul activităţii româneşti pe durata de două decenii (1916—1936). Nici minorităţile n'au fost neglijate.

Specializat şi autor al mai multor opere bibliografice, d. Crăciun şi-a alcătuit lucrarea după un plan clar şi metodic, însoţit de un complet index. Sunt inutile consideraţiile asupra utilităţii unei asemenea bibliografii vaste, când necesitatea ei era prea evidentă şi simţită de toţi.

Dar autorul ne dă şi imaginea intensităţii muncii scriitorilor bibliografiati. Cei mai mulţi sunt dela Universitatea clujană. Ordinea descrescândă a operilor îi aşează astfel: N. Iorga, I. Lupaş, G. Bogdan-Duică, Al. Lapedatu, O. Ghibu, Z. Păclişanu, N. Drăganu, S. Puşcariu, S. Dragomir, C. Petranu, Şt. Meteş. Iar dintre cele mai mult de 300 de periodice româneşti şi streine, tipărite în cei 20 de ani, peste 50 au apărut la Cluj. Meritul de a fi pus în lumină aceste date revine dlui Crăciun. Nici directorul revistei, d. Silviu Dragomir, nu poate fi destul de elogiat, pentru sprijinul dat.

LUCEAFĂRUL (An. III, seria II, nr. 1—2, 3—4). Odată pusă temelia Regionalei Bănăţene a Astrei, pentru o mai bună coordonare a acţiunilor culturale şi soluţionarea problemelor de prim şi imediat interes ale Banatului, s'a simţit nevoia unui organ de publicitate. Ca să nu se rupă firul continuităţii culturale dela *Luceafărul*, ca cea mai de seamă revistă bănăţeană, condusă de d. Cosma junior, — care de fapt redacta arid o revistă fără nici un interes ceva mai general, — s'a hotărât trecerea acestei reviste pe seama Regionalei Bănăţene a Astrei. Cred că ar fi fost mult mai potrivit ca Regionala odată cu noua ei organizare să-şi creeze şi un nou periodic. Lipsit de directive, *Luceafărul* n'a pus nici un nume în circulaţie, care să se impună. Activitatea acestei reviste a rămas la periferia literaturii. Continuitatea, care trebuia urmată în intenţia conducătorilor, s'a manifestat ab initio printr'o discontinuitate: revista apare în condiţii tehnice grafice mai soţre şi mai discrete; s'a introdus apoi o serie nouă de anonimi, pe lângă cei cari deţineau vechile loturi ale *Luceafărului* prearist.

Banatul azi e un colţ de ţară literar arid. Căci tot ce se scrie aici se reduce la o neînsemnată semnificaţie pur locală. Şi aceasta de valoare îndoelnică. Să mai amintim însăilările Anişoarei Odeanu sau încercările puţin izbutite ale lui Gh. Atanasiu? Total nu-i putem nega, dar opera lor până acum are o valoare pur documentară. Sau ale altor anonimi? Cei dintâi care s'au sesizat de această carenţă au fost ei Bănăţenii. Dar talentele nu se pot încropi.

Pentru numerile recenzate aici, trecerea *Luceafărului* sub auspiciile Astrei n'a însemnat o metamorfoză spirituală. Se ţine tot în marginea tradiţiei.

În primul număr d. Sabin Evuţianu, ca preşedinte al Astrei bănăţene, semnează o invitaţie de lucru către Bănăţeni. Grigore Bugarin prezintă versuri bune în ambele numere. El, împreună cu V. Cărduş şi C. Miu-Lerca, reprezintă poezia

Banatului. Tot din vechea gardă mai figurează Gh. Atanasiu, P. Belu, Grofşoreanu, Fabian, al căror scris nu prezintă interes deosebit. Cu atât mai puţin ale acelora din noua gardă.

Cu toată prosperitatea sa, Banatul românesc până acum n'are o revistă bună. Pilda o putea găsi tot la graniţa de Vest a ţării. Expresia „Bănatu-i frumcea”, care circula strident şi fudul în publicistica bănăţeană, e un nonsens. Căci Banatul nu numai că ţine coada în literatură, dar aproape nici nu există. Simultan cu deficitul demografic, Banatul suferă de un dezastruos regres cultural. Dacă *Luceafărul*, care şi-a asigurat oarecum existenţa sub auspiciile Astrei, ar avea norocul să fie condus de un om de gust, ne-ar putea da, într'adevăr, cea mai bună revistă din Banat. Căci cele două numere apărute până acum sunt un magazin pretenţios, dar nu literatură.

INNOIREA. (Nr. 1, 2, 3, 4, 5, 6). La Arad, oraşul *Hotarului*, d. Tiberiu Vuia, autor al unor preţioase poeme apărute nu demult, a pornit la drum, odată cu toamna, într'un ritm viu care se susţine pe linia începutului, o nouă revistă, *Innoirea*. Graniţa culturală a Vestului capătă astfel încă un sprijin. Tineretea ei pare să-i asigure o netă izbândă, căci revista s'a arătat dela început ca un concurent serios şi hotărât în acest război cultural depe graniţă. Cu numerile apărute până acum, substituirea ei altor periodice — perfect legitimă — s'a soldat cu succes.

Nu înţelegem limitarea teritorială în care se încercueşte revista, când ea ar putea fi interpretul cultural al întregii graniţe, alături de celelalte publicaţii.

Poezia la *Innoirea* e strălucit reprezentată de A. Cotruş, M. Olinescu, C. Miu-Lerca, Gh. Moţiu, Grigore Bugarin, Fane George Pajişte, Mircea Streinul, Y. Rossignon, G. Drumur, Al. T. Stamatiad, Beniuc, Pascu. Proza e puţin promovată, dealtfel e şi greu pentru o revistă de proporţia *Innoirei*.

ANALELE DOBROGEI (vol. XVIII, 1937).

Dintre toate revistele Dobrogei, numai *Analele* au putut străbate pădurea greutăților celor 18 ani de existență regulată. Lunară, în cei dintâi ani de avânt, revista și-a restrâns cu vremea apariția la un singur volum anual. Inaniția spirituală a anulat celelalte periodice, cu toată rezistența lor grafică.

Intr'un istoric al peisagiului cultural din Dobrogea celor 20 de ani din urmă, *Analele*, conduse de profesorul universitar C. Brătescu, se înscriu în frunte, cu prețiosul merit de a fi difuzat, în aceste părți de țară, o foarte bogată literatură științifică și o mult mai puțină activitate cu funcție de artă literară.

*

Ne oprim asupra acestui ultim aspect. Dacă în timpul din urmă Dobrogea a fost tema multor opere literare, în schimb autorii lor nu sunt originari din această provincie. Pe aceștia nu i-am putea revendica pe seama unui inventar al regionalismului cultural dobrogean, care e foarte sărac. Cu atât e mai prematur și hazardat să vorbim azi, în cultura română, de un specific dobrogean, pe care îl puneă îndrăsnit în discuție o revistă pontică. Puținii localnici de cultură vastă sau de profundă creație artistică n'au stors până acum sufletului lor o esență, pentru a se putea închea astfel, între coordonatele unui regionalism creator, un spiritualism specific dobrogean, așa cum și-au dat contribuția și descoperit fizionomia spirituală celelalte ținuturi. Poate pretindem prea mult pentru un cadru geografic așa de îngust și cu înjghebări de civilizație de dată recentă. Numai o intensificare culturală, încadrată într'un plan bine organizat, ar aduce lumină în soluționarea acestei probleme. Lucrul ar fi cu atât mai ușor cu cât cosmopolitismul interprovincial românesc, pe care-l înfățișează Dobrogea zilelor noastre, ar putea oferi o minunată sinteză biologică și spirituală. Inițiativa ar reveni misiionarismului *mocănesc*, așa de activ și răs-

pândit între Dunăre și Mare. Dacă există totuși azi un început de cult al cărții, acesta trebuie atribuit, în bună parte, *Analelor*. Literatura, pe care a vehiculat-o revista dlui C. Brătescu, a fost însă insuficientă, cantitativ și nu arareori calitativ, pentru a astupa un gol așa de mare. Un lucru e de observat. Vina cade asupra politicei dinainte de războiu. Revista, pentru a se menține în limitele geografice pe care le reprezenta, nu putea să facă o mai bună selectare. Nu e locul aici să explicăm creșterea câtorva talente departe de revistă.

Dar pe lângă această gravă insuficiență culturală, Dobrogea în cultura românească suferă și de o stranie *deformare*, datorită interpretării greșite a *exoticului*, din care lipsește total nota românească. Acest specific a fost relevat, din belșug, de plastică, literatură și știință. Cele două dintâi discipline au prezentat icoana unui pământ, în care exoticul e atât peisagistic cât și etnic. În peisagiul literar bate strident la ochi fesul roșu al Mongolilor. Acest etnic impetritat, din Turci, Tătari, Bulgari, Greci, Găgăuți, Lipoveni circulă nestânjenit în „literatura dobrogeană”, fără Români, deși aceștia în realitate îi covârșesc. Rar, le ține tovarășie câte un prizărit de Român, numai pe la marginea volumului, ca un călător sfios în trecere printre streini. Sau Dobrogea nu-i pământ românesc?

Pictura a hiperbolizat mongolismul în cadrul marin sau terestru dela Balcic și Mangalia. În momentul Balcic, care e destul de vast și ține inhaustiv de câteva decenii, nu poți descoperi fața luminoasă ca seninul cerului al niciunei Române, printre Tătaroaicele cu șalvari și miro-suri înțepătoare sau printre Bulgăroaicele crunte și obscure în hainele lor de culoare murdară. Dece frumusețea superbă a Româncei, care e anadiomenica Pontului, n'ar putea oferi subiect picturii? Aduc șalvarii „exotici” un plus de valoare artistică și de glorie? Ar fi o prostie să mai crezi în fabula exotismului lor, când e știut că protipendada țării nu de

mult i-a lepădat. Lipsa de preocupare națională în artă, cultivată de racila streină, susținută de inconștiența unora dintre noi, a dus la ignorarea Dobrogei românești. Artă, cu valoarea ei documentară, poate sluji de perfect instrument politic. Să nu ne mirăm că Englezii așează și azi Balciul în Turcia, când noi prelungim și colportăm asemenea legende nefaste nu numai intereselor de stat, dar chiar artei naționale. Și altceva. Un grăjulu s'ar putea întreba, cu legitimă curiozitate, ce se va întâmpla cu o anumită pictură, când se va epuiza exotismul, monopolul tătaroturc, al căror posesori sunt pe cale de dispariție?

Mistificarea e evidentă. Intenționată sau nu, ea e păgubitoare pentru prestigiul românesc din orice punct de vedere. Totuși acestei erori, știința i-a adus un corectiv. E singurul domeniu în care Dobrogea e interpretată „românește”.

*

Într'un atare mediu ingrât și pe de-a-supra falsificat cu sau fără intenții, misiunea unei reviste nu e ușoară. Pe lângă lupta culturală, ea are de militat, din răspuțeri, și pentru spulberarea unei calomnii nemeritate. Partea interesantă a sumarului acestui număr este — așa cum ne-a obișnuit revista — tot cea științifică. D. C. Brătescu, ca cel mai stăruitor și priceput geograf, pentru cunoașterea ținutului dunăreano-pontic, aduce și de data asta o serie de contribuții valoroase, cu privire la *Coasta de Argint* și *Val-lea fără larnă*. E remarcabil studiul dlui O. Mărculescu despre *Balica* și *Dobrotici*, doi dinastii pontici, în care combate teza neîntemeiată a istoricilor bulgari. Aceștia din urmă revendică strâmb pentru istoria și neamul lor, pe cei doi despoți. Bulgarii susțin că cei doi pontarhi medievali sunt de origine bulgară, pîntru a-și spori argumentele — însă neobiective — politice revizioniste. Semnalăm articolul *Cercetări preistorice la Cernavoda* de d. I. Nestor și pe cel al distinsului profesor T. Sauciuc-Săveanu. Dintre articolele dlui Radu Vulpe, care

e un asiduu colaborator al *Analelor* și un bun specialist în preistorie, vom menționa *Trofeul dela Adam-Clisi: stadiul actual al problemei*, în care clasează literatura relativă la acest însemnat monument. Vestigiile lui sunt o mărturie vie a drepturilor noastre; apoi inventarul amplu și cuprinzător despre ultimele *Noutăți arheologice dobrogene*.

D. I. Micu prezintă *Căluza Muzeului Dobrogei*, o lucrare de o contabilitate migăloasă și precisă. Celelalte articole sunt de o prea mică semnificație.

Versuri semnează Dumitrescu-Frasin, I. Micu și Gr. Sălceanu, cărora nu le-am putea vaticina o strălucită ascensiune poetică, deși cel din urmă e un poet de o apreciabilă consistență artistică.

În stea culturală a Dobrogei, *Analele* dlui profesor C. Brătescu, au însemnat, timp de 18 ani, o oază fericită.

Marin Vătafu

CARPAȚII, revistă de vânătoare, pescuit, chinologie; an. V, 1937, No. 12. Număr special: Bourul-Zimbrul.

Între organele de publicitate, care apar în Ardeal de la războiu încocoace și se ocupă de viața noastră culturală și etnică, trebuie să semnalăm cu deosebită mulțumire revista *Carpații*.

Aceasta a implinit cinci ani de viață fără preget și plină de roade. Cine urmărește cu atenție, poate vedea în acest periodic o varietate de preocupări, unele mai strâns legate de vânătoare și de pescuit (mai ales de pescuitul nobil, în apele de munte), altele de ordin curat literar, căci adeseori citim acolo minunate pagini scrise de maeștri M. Săvoeanu, I. Al. Brătescu-Voinești, ș. a.

Fiecare număr din *Carpații* cuprinde, după un plan chibzuit, date, fapte sau măcar însemnări stărnoitoare de curiozitate și interes pentru viața animalelor sălbatece, a pasărilor și peștilor. Și, fiindcă multe din povestirile vânătoarești, cum este în deobște cunoscut, învăluie de multe ori faptele într'o atmosferă de basm, direcțiunea revistei are grije tot-

de-auna ca la comunicările ce i se trimet, să adauge și critica impusă de progresul științei vânătoarești. Această veghere fi-rește nu atinge partea de literatură chineghetică, frumoasă, care are alt scop — cel bimecuvântat al plăcerii artistice — și revista caută a nu-l confunda cu rolul științific al vânătoarei.

Din acest punct de vedere nu i-a scăpat, cred, nimănui lupta direcțiunii și a colaboratorilor, vânători conștienți și educați, de a așeza vânătoarea românească pe temelii sănatoase, cu legiuri de apărare, nu de distrugere sălbatecă a atâtor fermecătoare vietăți din câmpiile, din munții, din codrii, din apele și din aerul țării noastre. Aceasta cu atât mai mult, cu cât vânătoarea artistică și nobilă, poate servi ca un mijloc neprețuit pentru a atrage streinii să vie pe la noi, nu numai ca „să ne calce hotarele”, dar să ne și cunoască țara, cu adevărat, în tot ce i-a dăruit natura mai frumos și mai atrăgător.

Astfel, o revistă de vânătoare devine un neîntrecut mijloc de propagandă națională.

Numărul din 15 Decembrie 1937, cu care *Carpații încheie* cei cinci ani de activitate, este închinat amintirii celor două mărețe fiare: *bourul* și *zimbrul*, care, după stărpirea lor, au lăsat un gol mare în fauna țării noastre și o durere amară în sufletele vânătorilor și iubitorilor naturii.

Directorul revistei, dl Ionel Pop, cu aleasă simțire și însușiri în scrisul său, dă în *Pro memoria* (p. 321—322) o mișcătoare destăinuire, pornită dintr'o puternică și misterioasă chemare din depărtări atavice, care leagă pe om, pe Român și mai ales pe vânător, de codrii, de fiarele și de toate vietățile sălbatece ale pământului.

Dl S. Pușcariu în articolul *Bourul și zimbrul* (p. 323—4) arată valoarea lingvistică-istorică a cuvântului *bour* (din latinescul *bubalus*) care, prin păstrarea lui în Dacia, adaugă o mărturie mai mult la

convingerea despre stăruința noastră în Carpați.

Dl dr. A. B. Szalay în *Bourul în Ardeal* (pp. 325—351), prezintă o foarte lungă expunere, plină de relatări, scoase din cronică, din istorie, arheologie și din studii de zoologie despre cele două animale. Autorul însuși e specializat în zoologie istorică mai ales în ce privește *bourul*. Dl Sz. caută să înlăture confuziile vechi și mai nouă și să precizeze că zimbrul din Europa este *Bos bonasus Brisson*, (cel din America e numit științificește *bos bison*). *Bourul* (lat. *Bubalus*, um) se cheamă în știință *Bos primigenius*. Numeroase ilustrațiuni în text arată făptura acestor rouă animale.

Mai arată că zimbrul a durat mai mult, cam până în sec. XVI, iar *bourul* ar fi dispărut în v. XIV, chiar și din Ardeal.

Prof. dela Cernăuți, I. Botezat, pe lângă alte interesante contribuții, dovedește în articolul său *Existența bourului și zimbrului* (în regiunea Bucovinei p. 355—358), că zimbrul mai trăia în Bucovina la începutul s. XIX și dă fotografia unui corn de zimbru, prefăcut în bucium, păstrat la familia *Ziub* din Sălaș, al cărui strămoș a vânat fiorosul animal, poate cel din urmă din munții noștri. Acest obiect va trebui neapărat să fie așezat într'un muzeu, ca un prețios document.

Pentru cât se știa în antichitate și care erau termenii care designau *bourul* și *zimbrul*, se dau necesarele explicări și fapte la p. 354.

Toponimia României este pusă deasemenea la contribuție, de Dl S. Pușcariu, Dl Szalay și de Dl S. Opreanu. Sunt în România multe numiri de localități care derivă din cuvintele *bour* și *zimbru*. Observăm însă că numirile în —eni, (Boureni, etc.), nu vin direct dela numele animalului, ci dela un nume de persoană *Bour —eanu*, care a fost stăpânul moșiei sau satului respectiv.

În legătură cu numirile de localități rămase ca amintire de viețuirea de odinioară a *bourului* și *zimbrului*, mai ales în

Ardeal, pot da o explicare nouă numelui *Bihor* (județ și un munte de 1849 m. la granițele jud. Alba, în regiunea dintre izvoarele Crișului negru și ale Arieșului, de unde și denumirea de *Munții Bihorului*).

Ei bine, muntele sau munții *Bihorului*, însemnează m. *Bourului*. Și iată cum se explică: Aici au fost bouri și zimbri, cum reese din datele dlui Szalay ca și din alte numiri din zona nordică și nord-vestică a Ardealului (v. pp. 336—338). Forma (faza) veche românească a cuvântului, atestată, *buăr* s'a pronunțat și *buuăr*, *buhăr* sau *bohor*, cum se știe și din poezia populară (v. și în revistă la p. 339 și 370) și cum — lucru iarăși cunoscut — se pronunță și azi în Banat. Așa a fost prins și de urechea Slavilor ce au trăit până la venirea Ungurilor în nordul și nord-vestul Ardealului, și transformat după limba lor în *Bihor*, așa precum au făcut *bivol* din grec. *vuvolos*, sau — cred eu — din o formă romanică (italică) *buvulo*, *bovolo*. Dovada o găsesc în limba bulgară, care are astăzi forma *byher* cu înțelesul de melc, fiindcă această vietate are coarne „*bourești*”, cum zic versurile populare românești știute (v. p. 324). *Bor* (= bour) în Ardeal înseamnă tot „melc” (v. revista p. 324; iar pentru *byher* cfr. Dicționarul etimologic *Densușianu-Candrea*. Ungurii n'au astăzi nume pentru *bour*, cum ne spune specialistul Szalay. Sau au avut și l-au pierdut, după dispariția bourului. Cât despre numele topic ce discutăm lămurim, că Ungurii, precum au luat și au prefăcut pe slav. *byvolu* în *bivaly*, tot așa și pe slav, bulgar mai vechi *Byhor* (confirmat și de varianta de azi bulgară *byher*) l-au putut preface în *Bihar*.

Noi am reluat apoi dela Unguri numirea, prin influența obicinuită a administrației de stat cum s'a întâmplat în atâtea cazuri. Precum zicem de ex. *Brașeu* după ung. *Brassó* în loc de mai vechiul *Brașov*, tot astfel din ung. *Bihar* am refăcut forma de azi *Bihor*.

O altă dovadă despre existența și rea-

litatea numirii *Bihor* (din *buăr*, *bohor*) este numele *Beiuș* (ung. *Bölényes*) din ungurescul *bölény* „zimbru”, din care rezultă că au trăit pe acolo zimbri, iar lângă ei, în mod firesc au trebuit să fie și bouri, cum de altfel rezultă din atâtea date și numiri topice amintite în *Carpații* (p. 336—338; 365).

Iată deci o nebanuită contribuție la mărturiile indirecte, că în s. X—XI, Românii se aflau în munții Bihorului, de unde nu s'au clintit până azi.

Ca ultima dovadă amintesc că numele *Bihor* este atestat în s. XII, cum se vede din documentele citate și de Dl N. Drăganu în studiul său *Românii în s. IX—XIV, pe baza toponimiei și onomasticei*, p. 305, unde se dau și se discută alte propuneri și explicații, ale numirii *Bihor*, care trebuiesc acum înlăturate.

Acest număr din *Carpații* se arată astfel folositor și pentru istorici.

Ca încheiere atragem atențiunea cetitorilor asupra concluziei ce o face directorul revistei, zicând (p. 322): „Și în acest gând licărește și nădejdea că cele ce se scriu aici, vor putea mișca pe cei mari și tari, ca să pună piatra de temelie a unei acțiuni, din care să se realizeze cât mai curând „Parcul de zimbri al României”. Se știe că zimbrii se refac astăzi în Polonia, unde nu li se stinsese sămânța (a se vedea articolele dlor Jan Hay și A. M. Comșia la pp. 359—362).

G. Giuglea

ANUARUL ARHIVEI DE FOLKLOR AL ACADEMIEI ROMÂNE IV. Publicat de Ion Mușlea. București, 1937. Impr. Națională, 267 p., 4 planșe.

Ca și volumele anterioare, acest volum al Anuarului de Folklor apare în aceeași ținută de redactare științifică și cu un bogat material de studii și cercetări din domeniul folklorului românesc, precum și cu o bogată bibliografie de specialitate.

D. Silviu Dragomir, în *Scrierile raguzani și refrenul colindelor noastre* (p. 5—11), prezintă un studiu al învățatului jugoslav Gavazzi, de un deosebit interes

pentru folkloriștii noștri. În acest studiu se relevă identitatea care se consată între refrenul: „Hoia, lero doleriie”, ce se întâlnește foarte des la poezii raguzani din secolul XVI și XVII și refrenul colindelor noastre. Gavazzi ajunge la concluzia că izvorul din care s'a imprumutat acest refren sunt colindele noastre; fi-rește, prin intermediul poeziei raguzane. Dl Dragomir aduce și argumente de ordin filologic și etnografic. Rămâne, cum zice dsa, ca folkloriștii români să-și spună și ei cuvântul și să lămurească dacă acest refren are la origine un caracter religios sau unul pastoral.

Dl D. Petruțiu prezintă „*Mironosițele*”. O *dramă religioasă din ținutul Săliștei* (p. 13—29), singurul poem pascal popular cu caracter dramatic („mister”), asemănător cu al irozilor, care se cunoaște la noi. Autorul este întâmplător cunoscut, e Picu Procopiu Pertruț, fecundul scriitor popular din Săliște, care l-a compus pe la 1852. Obiceiul s'a răspândit în jurul Săliștei, iar mai târziu s'a întins și mai departe. În studiul introductiv dl Petruțiu se ocupă în primul rând de tehnica dramatică a acestui poem și în al doilea rând de procesul de creație și răspândire. Autorul ajunge la concluzia că poemul „*Mironosițele*” n'a cunoscut niciun model străin și că singurul motiv dramatic care l-a influențat au fost irozii, iar acțiunea a fost inspirată din cărțile bisericești. Asupra acestor texte nu se oprește, precum nu se oprește nici la factura populară a versurilor. Se dă și textul poemului, o copie din 1902.

Urmează o bogată culegere a dlui P. V. Ștefănuță, *Cercetări folklorice pe Valea Nistrului-de-Jos* (p. 31—226), care ocupă peste două treimi din Anuar. Dl Ștefănuță e, de sigur, cel mai harnic folklorist al Basarabiei, provincie așa de puțin cercetată până acum (vezi Anuarul I., p. 6 și 252. Studiul dsale *Folklor din județul Lăpușna* publicat în Anuarul II, p. 89—180, e cea dintâi culegere științifică din această provincie). Cercetarea

folklorică din acest Anuar a fost făcută în anii 1932—1935 în zece sate dealungul Nistrului, cu populația românească rusească și ucraineană, care formează un interesant complex folkloric. Ne supără la început afirmația autorului că „timp de 38 de zile credem că am putut înregistra cele mai caracteristice manifestări folklorice ale ținutului” (p. 31). Această grabă nejustificată ar putea pătrunde și în cercetările d-sale și ar fi păcat. La început ni se face o întinsă introducere, de altfel utilă, un fel de monografie a regiunii și societății („Țara și oamenii”), ocupându-se de trecutul istoric, satele și populația, starea economică, religioasă și morală, graiul și folklorul. Urmează apoi o bogată culegere de obiceiuri și ceremonii periodice, precum și numeroase texte de literatură populară, un glosar și o hartă a regiunii cercetate. Din studiul dlui Ștefănuță aflăm că anumite specii de literatură populară (balada, cântecul și colindele) au dispărut din cauza bilinguismului. E, de sigur, aici, o problemă importantă pentru creația poeziei populare. Dimpotrivă, basmul este destul de bogat, din cauză că este „materialul cel mai fluid dintre genurile folklorului”, cum se exprimă dl Ștefănuță (p. 59). Contribuția d-sale este cu atât mai prețioasă, cu cât, pe lângă faptul că vine dintr'o regiune puțin cercetată, deci prezintă un interes practic, ea poate servi și scopuri teoretice în ceea ce privește psihologia și creația populară, prin bilinguismul și caracterul eteroglot al populației. Chiar dl Ștefănuță încearcă uneori astfel de considerații vorbind despre raporturile dintre Români și Ruși: „Elementele culturii populare circulă dela un neam la altul ca lichidul dintre două vase comunicante. În cuprinsul acestor sate cu populație mixtă rămâi de multe ori cu impresia că se plămădește un popor nou cu un suflet nou” (p. 43).

Dl T. Morariu aduce *Contribuții la aprinderea „focului viu” în Ardeal, Maramureș și Bucovina* (p. 229—236), mate-

rial cules în parte pe teren, în parte prin chestionare. Deasemenea dl Ion Muşlea publică *Materiale pentru cunoaşterea şi răspândirea „Focului viu” la Români* (p. 237—242), extrase din literatura română, ungară şi rusă, precum şi din informaţiile obţinute prin corespondenţii Arhivei de Folklor.

Urmează *Bibliografia folklorului românesc pe anul 1935*, care prin cele peste 200 titluri (cărţi şi articole) poate informa precis pe cei ce se interesează de activitatea folklorică la noi. E adevărat că dacă bibliografia ar fi critică, ar corespunde mai mult caracterului ştiinţific în care este redactat Anuarul. Şi aceasta cu atât mai mult cu cât lipsesc şi recenzii, deşi în primul volum (p. 7) ni se promit. Din „Raportul anual” (1935—1936) aflăm activitatea Arhivei prin chestionare, circulare sau cercetări pe teren. Tot din acest raport aflăm că materialul Arhivei de Folklor e cercetat şi de către numeroşi savanţi streini. Un „Résumé des articles” încheie volumul.

Acest Anuar, prin grija şi competenţa cu care este redactat de către directorul Arhivei de Folklor, dl Ion Muşlea, este singura publicaţie ştiinţifică românească destinată exclusiv folklorului şi în acelaşi timp este un ghid necesar pentru cercetătorii noştri. Iar prin bibliografia sa anuală ne poate orienta în activitatea folklorică la Români.

Gh. Pavelescu.

Insemnări

† FRANTIŠEK ŽÁKAVEC

Ştiinţa cehoslovacă a suferit o mare pierdere. În 25 Dec. 1937 a decedat profesorul Universităţii din Bratislava Fr. Žákavec, istoric de artă, în etate de aproape 60 ani. Opera sa principală este cartea: *Poporul cehoslovac în opera lui I. Manes*. Alte opere însemnate ale lui Žákavec se ocupă cu artiştii cehoslovaci

Aleş şi Švabinsky şi cu teatrul naţional din Praga. Nenumărate sunt celelalte scrieri mai mici ale sale: studii şi articole, ceiace se explică şi prin faptul că decedatul era în acelaş timp şi critic de artă şi gazetar. După studii la Praga şi Paris s'a ocupat primaară de filologie romanică (a tradus pe Bergson şi Fouillé) apoi s'a ocupat cu istoria artei, producând în timp relativ scurt un număr considerabil de opere. Fire foarte muncitoare, cu cultură profundă şi multilaterală, dotat cu simţ poetic, cu temperament şi spirit aproape latin, modest şi înţelegător ca om — astfel poate fi caracterizat Fr. Žákavec.

Pentru noi Români, decedatul mai are şi alte merite. Niciunul din istoricii de artă cehoslovaci nu a stat mai aproape de noi, niciunul nu a făcut atât de mult pentru apropierea ştiinţifică cehoslovacă-română; el şi-a însuşi idealurile şi durerile noastre pentru a-le face cunoscute în patria sa. Ne este vie în memorie călătoria sa în România, conferinţa sa plină de spirit ținută la Universitatea din Cluj asupra artei cehoslovace. Ne asociem şi noi doliului specialiştilor şi poporului cehoslovac regretând sincer moartea unui luminat savant şi adevărat prieten.

Coriolan Petranu

REVIZIONISMUL ŞI PROBLEMA CONTINUITĂȚII ROMÂNILOR ÎN DACIA.

Ordinea europeană instaurată la 1919—20, mult mai justă decât cea antebelică, şi-a creiat adversari dintre foştii stăpânitori, care învinşi nu-şi puteau închipui o renunţare la privilegiile despotismului.

Tezei politice, care cerea îndepărtarea acestei rândueli, s'a căutat să i se dea o aparenţă de obiectivitate. Istoria a fost invadată de lăcomia istoricilor revizionişti, în căutarea de argumente favorabile lor. Treceam peste străbătatea „dovezilor”. În acest cadru s'a pus în discuţie problema continuităţii Românilor în Dacia. Indiferent de adevăr, concluziile

trebuiau scoase împotriva noastră. Chestiunea astfel n'a fost niciodată pusă sau studiată sub zodia obiectivității istorice.

În acest stadiu și formă se afla problema până la cartea lui Ferdinand Lot, — profesor la Sorbona — *Les invasions barbares et le peuplement de l'Europe considérés comme introduction à l'intelligence des derniers traités de paix* (I, II, Paris, 1937), al cărei scop se străvede din titlu.

Lot însă e perfect netendențios, spre deosebire de literatura revizionistă. În capitolul *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, el înclină de partea teoriei imigrației noastre din Balcani în Carpați, înainte de secolul IX, fără a cădea în lotul revizionist. Are grijă să clarifice problema imparțial sub aspectul istoric și cel politic: „nous devons laisser de côté ce qu'il peut y avoir de tendancieux, dans cette théorie. Même fondée historiquement, elle n'en serait pas moins injustifiable politiquement. Nul peuple en Europe n'est installé de toute éternité sur le sol qu'il occupe actuellement. Les Roumains n'ont pas plus à céder la Transylvanie que les Anglais la Grande Bretagne ou les Honrois la vallée de la Theiss, pour retourner, les premiers en Allemagne, les seconds en Sibérie. Il faut peser les arguments en présence sans aucune considération de politique contemporaine”.

Față de acest nou aspect serios cât și de literatura pseudoștiințifică revizionistă, ia atitudine istoriografia română, prin lucrarea dlui G. I. Brătianu, care poartă titlul capitolului citat din Lot¹⁾.

Lot afirmă că noi ne-am format în Sudul Dunării. Argumentele se cunosc, nici nu le mai amintim. Însă istoricul bulgar Mutafchiev contestă formarea poporului român în Bulgaria, Dobrogea și Muntenia. El ne așează în Serbia. Dar Jireček a arătat că aici se aflau Sârbii: două po-

oare și două limbi deosebite nu s'au putut forma pe același teritoriu. Ungurii, ca de ex. L. Tamás, contestă vehement viețuirea noastră în Dacia până în sec. X—XIII, ei având asupra Transilvaniei, *jus primi occupantis*. N'am putut trăi nici în Moldova — incluziv Basarabia — căci aici Bruun și Bromberg, istorici ruși, situază patria Slavilor. Atunci care e teritoriul de formare al Românilor? Sunt căzuți din cer? Istografia vecinilor, sub comandamentul revizionist, a devenit absurdă și ridicolă.

Ne-am născut și am crescut în Dacia, dovedește d. G. I. Brătianu. Dacia n'a fost evacuată, căci actul n'ar fi avut valoare practică. O cezură definitivă n'a existat niciodată între cele două maluri ale Dunării. Transferul de populație, frecvent între sec. IV—IX, în care 271 e un simplu episod, a menținut unitatea etnică și lingvistică. Așa zisele greșit cuvinte albaneze din limba română fac parte dintr'un substrat comun preroman. Tăcerea istoriografiei bizantine o tâlcuiește d. Lot și o completează d. G. I. Brătianu. Maniera arhaizantă și menționarea numai a popoarelor cu *putere politică* sub numiri geografico-teritoriale a produs o mare confuzie, din care adevărul e greu de stabilit. Astfel sensul social al lui *rumân* s'a născut din *Romanus*, în epoca năvălirilor germanice. El a căpătat o valoare socială de stabilitate și supunere agricolă, încă din această vreme. Terminul confirmă interpretarea *teritorială*, de care am vorbit mai sus, a numelui etnic de Român și constituie un document în favoarea continuității noastre în Dacia.

Singur Lot merita un răspuns științific și academic. Stadiul chestiunii a înglobat și pe ceilalți. Argumentarea obiectivă a dlui G. I. Brătianu limpezește hotărâtor problema, căreia știința interesată a revizionismului îi turburase apele.

¹⁾ *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. Pag. 135, Bucarest, 1937.

AURELIAN SACERDOTEANU, a publicat de curând un frumos volum *Pre-dosloviile Cărților românești*, I. (1508—

1647)¹. E o ediție populară, o antologie a prefetelor cărților noastre vechi, mult mai accesibilă decât *Bibliografia românească veche* a lui I. Bianu și Nerva Hodoș. Această antologie scutește pe cettitor de a înghiți comentariile istoricilor literari, prezentându-i direct izvorul.

„A prezenta izvorul în partea cea mai de seamă, așa cum este el, cred că e de preferat. Asiduul cercetător va găsi acolo mai multe lucruri decât poate da fericitul căruia originalul nu-i este ermetic închis. Din această cauză antologiile au fost totdeauna mult mai prețuite decât istoriile literare. Cele dintâi înfățișează ineseși izvoarele creației pe când cele de al doilea numai figurile crea-tore”.

Antologia dlui Sacerdoțeanu cuprinde esența tradiției noastre culturale și literare, la care au lucrat atâtea umile fețe religioase. Autorul inspirat, a scris câteva pagini demne de reținut, în care a cules înțelepciunea veche: „Știind că toate lucrurile vieții acesteia sânt deșarte și în scurtă vreme trecătoare, am adunat câte am putut cu mintea ca să fie spre luminarea și strălucirea sfintelor biserică”, pentru care „Dumnezeu știe că nu mi-am dat nici o odihnă, nici gene-lor mele somn și nici averea dată mie de D-zeu n'am cruțat-o, până ce am ajuns să sfrășesc acest lucru”, la care „precum cei ce plutesc în rătăcire pe în-tinderea mării doresc să ajungă în por-tul liniștit, tot așa și noi am ajuns cu bi-necuvântarea lui Cristos”. „... iară unde s'a greșit „voi să îndreptați, nu să ôles-temați, că ne-am nevoit și am trudit, iar mintea noastră și firea doară nu ne-au de toate domirit, c'am avut și noi minte nedestulă și întunecată cum doară și pre voi puteți socoti drept ce că și voi în-șivă sânteți oameni cu mână de țărănă ca și noi și cu fire nepricepătoare de toate”.

UN ISTORIC ARDELEAN NECU-NOSCUT.

DI. Ed. Găvănescu dela Arad a scos

din uitare un istoric de seamă ardelean, *Ican Monorai, parochus Graeco-Catholicus Daco-Romanorum*, la Cergăul Mare, cum își zice el, în redacția latină a operei sale istorice, scrisă la 1822¹).

Manuscrisele, aflate azi în Biblioteca Academiei Teologice din Arad, s'au păstrat de Alexandru Gavra, directorul pre-parandiei din acest oraș, care, plănuiind tipărirea unei vaste colecții de cărți românești — întocmai ca Eliade în Munte-nia — voia să editeze, pe la 1844, și opera istorică a lui Ioan Monorai. În această mare bibliotecă, Gavra avea de gând să tipărească, pe la 1842, operele lui Barac, Cronica lui Șincal, operele lui Samuil Micu și ale altora.

Ioan Monorai, nobil român, paroh „greco-catolic al Daco-Românilor” din Cergăul-Mare (pe atunci în comitatul Alba!), era de origine din Mănărade. Se trăgea dintr'o familie de preoți ortodocși, după cum mărturisește el în *Scurtă cunoștință*, redația românească a operei sale istorice, că strămoșii săi, între care chiar tatăl său, ca să învețe limba, legea și credința trebuiau să meargă la Kiev. Dealtfel în veacurile XVII și XVIII legăturile noastre bisericești cu Kievul erau frecvente. Samuil Micu avusese ca dascăl pe Isaia, format la Kiev; Dimitrie Eustatievici a studiat la aceeași Academie, fondată de Petru Movilă pe baze umanistice, ca să dăm aceste două exemple concludente.

Ioan Monorai, născut probabil pe la 1756, ar fi urmat cursurile seminarului unit dela Oradea, unde a avut de coleg pe viitorul episcop Samuil Vulcan. Datele din viața lui sunt însă foarte puține. A trăit ororile înăbușirii de Unguri a revoluției lui Horia, la Oradea și Arad.

„Așa în Arad, văzui aducând cară încărcate de robi, pe care cumui-i aducea, nice-i mai întreba, nice-i mai alejea, îndată nu pe ușa temniților, ci pe fereștile

1) *Ioan Monorai*, un istoric ardelean necunoscut. Concordia. Arad, 1938.

1) Librăria Universitară. Buc., 1938.

de asupra ii arunca in jos, stând la gaură feciorul zisului Forai, care, fieştecaruia dându-i una cu ciocanul după cap, îl trimetea cu capul la vale pe gaură".

A văzut măcelul groaznic dela Deva: „Iară peirea Românilor la Deva fu tocma groaznică". Atăția Români au fost omoriți încât nobililor „li se tucea sabiile a mai tăia". Cei ce au scăpat pe un ostrov al Mureșului au fost împușcați de pe țărm, „căror trupuri le mănca ceorăle, când sosirăm noi pe acoalea". „Dară mai groaznică vedeaie mi-să pusă înainte din sus de Deva, in doao dealuri, doao șireaguri de capete, pusă in pari și încă unul de popă. Inșă aceea de tot ne scârbi că in Deva dintr'o pivniță atăta om mort scoaseră afară, cât făcuseă căpiță de ei, carii, prea imbolziți fiind acolo, să nădușiră unii peste alții".

La 1785, e la Ocna-Sibiului învățător. In anul următor frecventează cursurile universității din Liov. Iosif II, in urma reformelor sale, nu lăsase decât trei Universități: cea din Viena, Praga și Lemberg. Celelalte au fost coborite la rangul de licee, căci lui îi trebuiau funcționari supuși și luminați, nu savanți nedisciplinați. In privința învățământului teologic, Iosif II a păstrat Seminarul fundat, pe lângă Sf. Barbara, la Viena, de Maria Terezia, pentru 50 de clerici de lege „grecească" dar l-a mutat la Eger, apoi la Pesta și de aici la Liov. Astfel a ajuns Monorai la Leopold.

Iosif II voia ca acest cler să fie supus statului său, iar nu Romei, să creeze astfel o biserică națională, cerut in Franța de Galicanism încă de pe vremea lui Henric IV. Ioan Monorai, a cunoscut noul spirit raționalist, prin Fessler, profesor de drept canonic la Facultatea de Teologie a Universității din Lemberg. La această instituție mai studiau încă vreo 40—50 de „feciori" români, căci împăratul invitase pe episcopii uniți să-și trimită clericii la Lwow.

In acest mediu distins intelectual s'a format istoricul Monorai. Libertatea de cugetare i-a deschis „orizonturi largi". Dela 1794 e preot la Cergău.

La 1820 iș-a redactat in românește opera *Scurtă Cunoștință a Lucrurilor Dachiei și mai ales ale Ardealului*. La 1822 și-o traduce in limba latină, dându-i titlul *Brevis Notitia Rerum Dacicarum...* Moare la 1836 și e îngropat in Cergău.

Istoria lui Monorai începe cu o intraducere scurtă, după care urmează șirul împăraților romani dela August până la fiii lui Teodosie. De aici seria se continuă cu împărații bizantini până la ultimul autocrat, Constantin Paleologul. El adaugă apoi seria cronologică a voevodilor moldoveni, a crailor Ungariei, a principilor Ardealului (1560—1699), a țarilor Moscului.

Restul e împărțit in cinci *capuri* (li-bri). Istoria popei Iancu dela Cergău este o istorie a Românilor și in special a Românilor din Ardeal. Ea cuprinde evenimentele dintre anii 86 p. Chr. și 1817. Această operă se integrează pe deplin in Școala Ardeleană. Monorai practică principiile generale ale Școlii Ardelene. Ca și Petru Maior, va combate pe Sulzer, Engel, Eder, adversarii continuității noastre in Dacia. El a avut intuiția reală a conviețuirii Românilor in Dacia, in contact cu barbarii năvălitori, deosebindu-se de romantismul epocii sale și posteriora lui, care ne-a obligat să trăim retrași in munți. Tot el e acela care a avut viziunea unității noastre politice, cu ocazia descrierii cuceririi Ardealului și Moldovei de Mihai Viteazul. Posedând 8 limbi, Monorai a fost un mare erudit. Cunoștea izvoarele latine, grecești, italiene, bizantine, românești, ungurești ale istoriei naționale, ca și diplom papale, literatură istorică in mai multe limbi. El este *ultimul mare istoric* din generația lui Petru Maior.

UN SEMICENTENAR DELA MOARTEA LUI TIMOTIEU CIPARIU. Anul trecut la 3 Septembrie, s'a implinit o jumătate de veac dela moartea lui Timoteiu Cipariu, cel mai învățat reprezentant al Blajului latinist și istoric. Cu acest prilej, d. Dăianu a scos o broșură¹⁾,

care e îmbibată de melancolia amintirilor despre marele savant al filologiei noastre.

„În vremea aceea, pela 1885, când am ajuns și eu la școală, la Blaj, doi ani înainte de a-și da obștescul sfârșit, mai rar ieșia octogenarul la scaunul dela poartă, iar când ieșia, toți elevii mai mărișori ne făceam cale într-acolo, că să vedem pe... învățatul Cipariu. Nu îndrăzneam să trecem deadreptul pe linia casei sale, sau să ne apropiem prea mult, că simțiam, că nu ni se cade nouă să turburăm cu tropotul pașilor noștri, sau măcar cu privirea indiscretă a ochilor noștri, pe omul consacrat prin demnități și vrednicii literare, cum nu mai avea alt muritor din metropola bisericii unite cu Roma. Treceam peste piață dintr'un colț într'altul, sau ne făceam că avem treabă pe linia dinspre apus de soare a pietii, și aruncam câte-o privire furișe, plină de respect și sfială, ca să prindem icoana bătrânului mag al *tainelor limbei* și istoriei Românilor.

Parcă-l văd și acum în amurgul unei zile de toamnă caldă... Intr'o haină aproape de iarnă, cu barba încăruntită, cu fruntea și obrazul încrețite, cu ochii închiși acoperiți de stufoase sprincene... Cu stânga își proptește adesea capul greu de gânduri, iar cu dreapta face gesturi reflexe, potrivindu-și haina, ici-colo. Pare că ar urmări în adâncirea unei probleme o soluție căutată de multă vreme, și gata să o prindă acuși, acuși, în aceeașă ultimă rază de soare care se proiectează asupra sa într'aurindu-i profilul de proroc, făcându-l să strângă și mai mult pleoapele și să încrețească fruntea sprincenată”.

El e gloria mare a Blajului mic, spune într'un modus Taciti, d. Dăianu. Cipariu a descoperit structura limbii noastre, a descifrat „limba veche și înțeleaptă” a vechilor cronici, el i-a croit legi, i-a fi-

xat norme. El a tipărit cărți cu haină latină. Savantul acesta a fost îndrăgît atât de mult de Coșbuc și Eminescu. Chiar de am voi, nu am putea să cuprindem aici în câteva cuvinte însemnătatea acestei mari personalități culturale. Intenția noastră este să semnalăm broșura dlui Dăianu scrisă cu atâtă căldură.

NOTE ARHEOLOGICE ARDELENE.

La Universitatea din Cluj, în cei 20 de ani de existență românească, s'a format o restrânsă echipă de cercetători în domeniul arheologiei. Reprezentanții acestei școli sunt cunoscuți, pentru a-i mai aminti și în aceste marginalii. Școala prea tânără, n'a putut da, într'un timp așa de scurt, marea măsură a roadelor. Să-i despicăm viitorul ar însemna să ne privim de farmecul surprizelor pe care le-ar aduce vremea.

Printre arheologii clujeni se situează și d. Mihail Macrea. Vom nota aici doua din lucrările sale: *Castrul roman dela Bologa* (Cluj, 1937) și *Un disegno inedito della Colonna Traiana*. (Extras din *Ephemeris Dacoromana*, VII. Roma, 1937), reale și rodnice contribuțiuni arheologice.

Prima lucrare cuprinde rezultatul săpăturilor, făcute în vara anului 1936, la castrul dela Bologa, localitate lângă Poieni. Știrile noi, combinate cu altele mai vechi, au adus o mai clară lumină asupra problemelor arheologice romane din aceste părți de locuri.

Al doilea studiu, scris cu ascuțită observație, se referă la un desen inedit din Renaștere al columnei lui Traian. Se află în Pinacoteca Estense din Modena, „esposto in 12 lunghi e poco adatti quadri appese alle pareti”. Are acum 57 m. lungime. El se datorește lui Giulio Romano, elevul marelui maestru Rafael. De o execuție artistică, desenul e dintre cele mai însemnate din Renaștere despre Columna lui Traian.

Sporul înscris de d. M. Macrea în cartea arheologiei noastre e demn de cunoscut și apreciat just.

Marin Vătafu.

1) *Timoteiu Cipariu*, Ed. Bucovina. București, 1937.

GÂND ROMÂNESC

ANUL VI. No. 1-2.

IANUARIE-FEBRUARIE 1938

CUPRINSUL:

- D. Caracostea*, Fragmente tipice în spațiul și timpul estetic.
Yvonne Rossignon, Sonatină pe motiv de colind. — Primăvară. (versuri)
I. Agârbiceanu, Sectarii (fragment de roman).
Horia Teculescu, Svon (versuri).
M. Beniuc, Din cronica dragostei. — Strigoii. — Pe insula ta (versuri)
Vasile Băncilă, Lucian Blaga energie românească.
Gh. Babeș, Către lumina apusă (versuri).
George A. Petre, Mecanicul orb. — Cântec obosit (versuri).
Petru Tarția, Vilegiatură cu bucluc (nuvelă)
Dimitrie Danciu, Amurg (versuri).
Radu Brateș, Pavel Dan.
George Fonea, Dintr'o primăvară. — Sfârșit de toamnă la Veneția
Trad. din *Reiner Maria Rilke*.

C R O N I C I

- Ion Chinez*, Anghel Demetriescu, Opere.
Al. Dima, Ion Pillat, Poezii din Baudelaire.
Edgar Papu, Emil Botta, Intunecatul April.
Marin Vătafu, I. Lupaș, Istoria Unirii Românilor.
G. Gheorghiu, P. Sergescu, Le développement des sciences mathématiques en Roumanie.
Al. Tohăneanu, Expoziții din Cluj.

MIȘCAREA CULTURALĂ

CĂRȚI ȘI REVISTE: *Nicolae Mărgineanu*, Elemente de Psihometrie. — Analiza factorilor psihici (M. Beniuc). — *Iuliu Moisil*, Figuri grăniterești născute de Grigore Nandriș, Aurel C. Popovici; *Revue de Transylvanie*; *Luceafărul*; *In noirea*; *Analele Dobrogei* (Marin Vătafu). — *Carpații* (G. Giuglea). — *Anuarul Arhivei de folklor al Academiei Române* (Gh. Pavelescu). — INSEMĂNĂRI: František Žakavec (C. Petranu). — Revizionismul și problema continuității Românilor în Dacia; Aurelian Sacerdoțeanu; Un istoric ardelean necunoscut; Un semicentena de la moartea lui Timoteiu Cipariu; Note arheologice ardeleni (Marin Vătafu).

Tipografia „C a r t e a R o m â n e a s c ă” Cluj, Cal. Regele Carol II No. 1

CENZURAT

LEI 30.-